

Självkostnadsprincipen i kommersiella entreprenadavtal

Om ersättningsbestämning och kostnadsredovisning i entreprenader som utförs
på löpande räkning enligt AB 04 och ABT 06

Emelie Constant

Juridiska institutionen

Examensarbete 30 hp.

Ämnesinriktning: Entreprenadrätt

Höstterminen 2021

Grupphandledare: Jori Munukka

Engelsk titel: The Prime Cost Principle in Commercial Construction Contracts – Cost reporting and determination of compensation in constructions performed upon cost plus contract according to AB 04 and ABT 06

Abstract

Commercial construction contracts often concern extensive and complicated projects. Consequently, the costs of executing a contract can reach a significant amount. It is thus not unforeseen that the compensation calculation may become a contentious issue between the parties. The prime cost principle (*självkostnadsprincipen*) as stated in widely utilized standard agreements AB 04 and ABT 06 6:9–10, is of great practical importance in the majority of constructions regulated by these standard agreements. The prime cost principle applies when construction work in its entirety is carried out on cost plus contract (*löpande räkning*), but is also actualized in a contract where another form of compensation has been agreed on – that is when contract variations occur. Despite this, several uncertainties regarding the interpretation and application of the prime cost principle can be addressed. The thesis aims to investigate how the prime cost principle in AB 04 and ABT 06 6:9–10 should be interpreted and applied. The overarching questions concern what is required for a cost to be reimbursable according to the prime cost principle, which requirements the rule sets up regarding the contractor's cost reporting and what possibilities the employer has to object to the contractor's compensation claim when the costs has been proven.

The compensation calculation consists of two components. Firstly, full compensation for the cost price (*självkostnaden*) and secondly, a contractor's fee (*entreprenörarvode*) which is calculated as a percentual surcharge upon the cost price. In order for the contractor to have his costs reimbursed, it is initially required that they are attributable to the construction at hand. Naturally, the costs should not have already been compensated by other means, such as being included in the contractor's fee, the hourly rate or another payment practice.

An issue examined in the paper regards the employer's right to inspect the contractor's originals of vouchers (*originalverifikationer*). Results indicate that a contractor's obligation to provide the employer with vouchers should not be too strictly interpreted. Vouchers should be provided upon request and the contractor is most likely not obliged to report his costs on his own initiative. The quality of the given information should provide the employer with the opportunity to evaluate the contractor's compensation calculation without unreasonable effort. The critical factor for the right to compensation is whether the contractor has, by procedural means, proven his costs. This could be accomplished by other methods than through the provision of originals of vouchers. The prime cost principle should merely be regarded as a duty of disclosure, meaning that the court can issue an order which obliges the contractor

to submit the auditable material he possesses. Additionally, it is probable that disloyal and negligent practices may result in a breach of contract which could give rise to liability for damages.

Another matter concerns the employer's opportunities to object to the requested compensation when the costs have been proven and the obligation to provide vouchers has been realized. When the prime cost principle has been agreed on, the employer's possibilities of objection regarding the price seems to be the duty of care as stated in AB 04 and ABT 06 6:10 point 1, the procurement rule in AB 04 and ABT 06 6:10 p. 3 and the adjustment rule in Section 36 of the Swedish Contracts Act. It is argued that Section 36 of the Swedish Contracts Act has a highly restricted applicability when the compensation is regulated by to the prime cost principle. The rule on procurement can perhaps be considered a clarification of the duty of care. It is likely, according to both rules in the standard agreements, required that the contractor can be considered negligent to be liable for damages. To assess whether the contractor has failed in his duty of care, the requirements of professionalism and loyalty are important components.

The prime cost principle in its pure form can be considered to manifest an uneven distribution of risks, to the detriment of the employer. This risk in combination with the small evidentiary possibilities that the employer in general has, it is argued that the burden of proof might be adjusted so that it becomes more beneficial to the employer. Whether such a solution could be considered as applicable law is yet to be determined.

Förord

Då var det sista ordet skrivet. Efter fyra och ett halvt års studier vid Stockholms universitet ska jag lämna juristprogrammet bakom mig. Trots att studierna stundom varit slitsamma är jag tacksam för hur berikande de har varit. Examinationsarbetet har varit utmanande, men samtidigt spännande och stimulerande. Några personer, vars bidrag till arbetet varit särskilt betydelsefulla, förtjänar att uppmärksammas.

Först och främst vill jag rikta ett innerligt tack till Jori Munukka, som med sin kreativitet och skarpsinnighet varit en exemplarisk handledare. Frikostigt har du avsatt tid för att diskutera såväl små som stora problemställningar under arbetets gång. Tack för öppenhet, engagemang och nya infallsvinklar.

Ett stort tack riktas också till Isak Willborg, advokat vid Vinge, för att du tog dig tid att diskutera beställarens granskningsrätt och entreprenörens motsvarande redovisningsskyldighet. Samtalet bidrog otvivelaktigt till nya dimensioner och djup i uppsatsen.

Avslutningsvis vill jag tacka Linus – min bättre hälft, bästa vän och största supporter, som genom såväl praktiska som emotionella ansträngningar underlättat mitt liv under den här perioden. Tack för dina utomrättsliga perspektiv på juridiken, för att du påmint mig om vikten av att ibland ta en paus och för din ständiga uppmuntran.

Arona, Santa Cruz de Tenerife, den 2 januari 2022

Förkortningar

AB	Allmänna Bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader
ABK	Allmänna Bestämmelser för konsultuppdrag inom arkitekt- och ingenjörsvksamhet
ABT	Allmänna Bestämmelser för totalentreprenader avseende byggnads-, anläggnings- och installationsarbeten
AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
BFL	Bokföringslag (1999:1078)
BKK	Byggandets Kontraktskommitté
BrB	Brottsbalk (1962:700)
HaL	Lag (1991:351) om handelsagentur
JT	Juridisk Tidskrift
KF 21 (El)	Kostnadsformulär 21 (El) för beräkning av kostnader vid arbete på löpande räkning med 2021 års procenttal
KF 21 (VVS)	Kostnadsformulär 21 (VVS) för beräkning av kostnader vid arbete på löpande räkning med 2021 års procenttal
KköpL	Konsumentköplag (1990:932)
KomML	Kommissionslag (2009:865)
KtjL	Konsumenttjänstlag (1986:716)
KöpL	Köplag (1990:931)

LR06	Formulär LR 06 Ersättningsgrunder för kontraktsarbeten och ÄTA-arbeten på löpande räkning
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. 1
PECL	Principles of European Contract Law
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SvJT	Svensk Juristtidning
UNIDROIT Principles	UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2016
ÄTA-arbete	Ändringsarbete, Tilläggsarbete som står i omedelbart samband med kontraktsarbetena och som inte är av väsentligt annan natur än dessa, samt Avgående arbete

Innehåll

Abstract.....	3
Förord	6
Förkortningar.....	8
1 Inledning.....	13
1.1 Bakgrund.....	13
1.2 Syfte och frågeställningar	14
1.3 Metod och material.....	15
1.4 Disposition och avgränsningar.....	18
2 En introduktion till entreprenadavtalet.....	19
2.1 Entreprenadavtalets karaktäristik	19
2.2 Entreprenadformer.....	20
2.3 Upphandlingsformer	20
3 Ersättningsformer i entreprenad	21
3.1 Inledning.....	21
3.2 Fast pris.....	21
3.3 Löpande räkning.....	22
3.4 Mellanformer av fast pris och löpande räkning.....	23
3.5 Å-priser.....	24
3.6 Mängdkontrakt.....	25
4 Ersättningsgilla kostnader enligt AB 04 och ABT 06 6:9	26
4.1 Inledning.....	26
4.2 Entreprenörarvodet.....	28
4.2.1 Allmänt om entreprenörarvodet	28
4.2.2 Centraladministration.....	29
4.2.3 Rabatter.....	32
4.3 Kostnaden ska inte ingå i annan debiteringsnorm	34
4.4 Förlitning eller förbrukande av hjälpmedel	34
4.5 Sammanfattande slutsatser.....	36
5 Entreprenörens kostnadsredovisning.....	38
5.1 Inledning.....	38
5.2 Beställarens granskningsrätt.....	38
5.2.1 Allmänt om granskningsrätten	38
5.2.2 Originalverifikationens innebörd	39
5.2.3 Förhållandet mellan avtalsrätt och processrätt.....	40
5.2.4 Kontraktsbrott med redovisningsskyldigheten som grund.....	41
5.3 Kostnadsredovisningen som processuell bevisning	48
5.3.1 Allmänna utgångspunkter.....	48
5.3.2 Entreprenörens åliggande att styrka sina kostnader.....	49
5.3.3 Beställarens återopsbörd.....	50
5.3.4 Fakturans bevisverkan.....	51
5.4 Sammanfattande slutsatser.....	52

6	Beställarens möjligheter att ifrågasätta entreprenörens bevisade självkostnader	54
6.1	Inledning	54
6.2	Entreprenörens omsorgsplikt	54
6.2.1	Allmänt om omsorgsplikten	54
6.2.2	Betydelsen av fackmässighet	56
6.2.3	Vårdslöshet – En förutsättning för skadeståndsansvar?	57
6.2.4	Bevisbördans placering	60
6.3	Upphandling	63
6.4	Skälighetsbedömning genom analogi från utfyllande rätt	65
6.4.1	Allmänna utgångspunkter	65
6.4.2	När kan priset anses bestämt i avtalet?	66
6.4.3	Innebär självkostnadsprincipen att priset är bestämt i avtalet?	66
6.5	Skälighetsbedömning enligt 36 § AvtL	69
6.6	Sammanfattande slutsatser	71
7	Avslutande reflektioner	73
	Källförteckning	74

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Kommersiella entreprenadavtal avser ofta omfattande och komplicerade projekt. Kostnaden för entreprenadens utförande kan uppgå till betydande belopp. Att ersättningsberäkningen kan komma att bli en omtvistad fråga är därför inte ägnat att överraska.¹ Självkostnadsprincipen enligt AB 04² och ABT 06³ 6:9–10 är av stor praktisk betydelse i majoriteten av de entreprenader som regleras av nämnda standardavtal. Trots detta föreligger ett antal oklarheter avseende hur bestämmelsen ska tolkas och tillämpas. Entreprenadrättsliga tvister har ofta slitits i skiljedomstol⁴ och praxis avseende självkostnadsprincipen är begränsad.

De två grundläggande ersättningsformerna i entreprenadavtal utgörs av fast pris och löpande räkning, men dessa förekommer i flera varianter. Andra pris-mekanismer, såsom incitamentsavtal, är därtill av praktisk relevans.⁵ Att entreprenaden i sin helhet sker på löpande räkning har blivit allt vanligare.⁶ Löpande räkning tillämpas dessutom ofta vid ersättningsreglering avseende ändrings- och tillägsarbeten samt avgående arbeten (ÄTA-arbeten).⁷ Värdet av ÄTA-arbeten uppgår inte sällan till ansevärliga belopp.⁸

Enligt AB 04 och ABT 06 [cit. AB/ABT] tillämpas självkostnadsprincipen som beräkningsgrund vid löpande räkning. Sammanfattningsvis innebär självkostnadsprincipen att beställaren ersätter entreprenören för de faktiska kostnaderna för entreprenadens utförande. Därtill erläggs entreprenörsarvode i form av ett procentuellt påslag på kostnaderna. En entreprenad som i sin helhet ersätts enligt självkostnadsprincipen kan bli dyrare än beställaren räknat med. Likaså kan en entreprenad som upphandlats till fast pris bli föremål för ett stort

---

¹ Se exempelvis Svea hovrätts dom av den 10 mars 2016 i mål T 10408-14, som kommer att vara föremål för analys i arbetet.

² Allmänna Bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader AB 04 [cit. AB 04].

³ Allmänna Bestämmelser för totalentreprenader avseende byggnads-, anläggnings- och installationsarbeten ABT 06 [cit. ABT 06].

⁴ Liman, Lars-Otto, Sahlin, Claes, Peterson, Martin och Kävius, Niklas, *Entreprenad- och konsulträtt*, 9 u., AB Svensk Byggtjänst, Stockholm, 2016, s. 201; Samuelsson, Per, *Entreprenadavtal – särskilt om ändrade förhållanden*, Karnov Group Sweden AB, Stockholm, 2011, s. 35, och Willborg, Isak, *Högsta domstolens tolkning av entreprenadavtal*, JT 2016-17 s. 864, på s. 865.

⁵ Deli, Robert, *Kommersiella entreprenadavtal i praktiken*, AB Svensk Byggtjänst, Stockholm, 2017, s. 114.

⁶ Ingvarson, Anders och Utterström, Marcus, *Självkostnadsprincipen enligt AB 04 och ABT 06*, SvJT 2018 s. 542, på s. 543.

⁷ Se AB 04 och ABT 06 6:7 samt Ingvarson och Utterström, 2018, s. 543.

⁸ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 543.

antal ÄTA-arbeten som ska ersättas enligt självkostnadsprincipen. Vid löpande räkning kan en beställare inte i förväg uppskatta eller kontrollera entreprenadens slutpris.⁹ Trots att något högsta belopp för entreprenadens utförande inte uttryckligen avtalats mellan parterna kan frågan om hur mycket kostnaderna får uppgå till komma att bli omtvistad. När självkostnadsprincipen tillämpas ges beställaren vidare en rätt att granska entreprenörens originalverifikationer.¹⁰ Hur långt entreprenörens motsvarande redovisningsplikt sträcker sig och vilka rättsföljder som inträder om skyldigheten inte efterlevs är också frågor som kan ge upphov till diskussion.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen syftar till att utreda hur självkostnadsprincipen ska tolkas och tillämpas. I praktiken innebär detta en analys av innehållet i AB 04 och ABT 06 6:9–10. Frågan kan komma att bli angelägen i majoriteten av de entreprenader som regleras av nämnda standardavtal. Självkostnadsprincipen tillämpas vid ersättningsberäkning av en entreprenad som i sin helhet utförs på löpande räkning, men aktualiseras också ofta i en entreprenad där en annan ersättningsform är avtalad, nämligen vid ÄTA-arbeten. Ordalydelsen i de två aktuella paragraferna och deras kommentar lämnar emellertid utrymme för tolkning. Inom ramen för arbetet kommer de tolkningssvårigheter som uppenbarats avseende självkostnadsprincipen att behandlas.

En första fråga gäller vilka förutsättningar som kan uppställas för att entreprenören ska ha rätt att kräva ersättning med hänvisning till de kostnadsposter som räknas upp i AB 04 och ABT 06 6:9. Det enkla svaret är förstås att entreprenören har rätt att få *alla* sina självkostnader ersatta. I praktiken är svaret emellertid inte lika självklart. En gränsdragningsfråga där tolkningsutgången kan komma att medföra betydande ekonomiska konsekvenser, är den avseende vilka kostnader som är hänförliga till kostnadsposterna i AB 04 och ABT 06 6:9 p. 1–7, och vilka kostnader som i stället ska anses vara inräknade i entreprenörarvodet enligt 6:10 p. 2. Annorlunda uttryckt angår frågan huruvida kostnaderna är hänförliga till den specifika entreprenaden eller inte. I det förra fallet får entreprenören ersättning för hela sin självkostnad, samt ett procentuellt påslag i form av entreprenörarvode. I det senare fallet får entreprenören ingen ytterligare ersättning, då kostnaden redan anses inräknat i entreprenörarvodet.

En andra fråga angår beställarens granskningsrätt av kostnadsunderlaget och entreprenörens motsvarande redovisningsplikt. Självkostnadsprincipen såsom den framgår av AB 04 och ABT 06 6:9 skapar i sig inga incitament för entreprenören att begränsa sina kostnader. Av den anledningen erbjuder AB 04 och ABT 06 6:10 p. 4 ett säkerhetsarrangemang innebärande att beställaren har rätt att granska entreprenörens originalverifikationer. Inom ramen för detta spörs-

---

⁹ Samuelsson, Per, *AB 04 – En kommentar*, 2 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2020, s. 400 och 403.

¹⁰ Se AB/ABT 6:10 p. 4.

mål förekommer två delfrågor med nära anknytning till varandra. Dels den som rör beviskrav i processrättslig mening – vad krävs för att entreprenören ska anses ha bevisat sina kostnader? Dels den angående redovisningsplikten så som den framgår av avtalsvillkoret. När kan det anses att entreprenören inte efterfyllt den avtalade redovisningsplikten, och vilka rättsföljder inträder i så fall? Av bestämmelsen framgår varken vid vilken tidpunkt entreprenören ska vara beredd att tillhandahålla kostnadsunderlaget eller vilka rättsföljder som inträder om entreprenören vägrar eller inte har möjlighet att tillhandahålla originalverifikationerna.

En tredje fråga rör det fallet att entreprenören har bevisat sina faktiska självkostnader. Trots att entreprenören rent faktiskt har lagt ned fakturerade timmar kan beställaren anse att tidsåtgången är obefogad. Finns det några möjligheter för beställaren att invända mot kostnaderna i detta fall? Inom ramen för denna frågeställning ryms ett antal spörsmål, såsom i vilken utsträckning entreprenörens omsorgsplikt såsom den framgår av 6:10 p. 1 kan läggas till grund för en invändning mot priset. Det har diskuterats huruvida det krävs culpa från entreprenörens sida eller inte för att beställaren ska kunna vinna framgång med en sådan invändning. Andra frågor rör under vilka förutsättningar priset kan jämkas respektive om utfyllande skälighetsnormer kan medföra en reglering av priset.

1.3 Metod och material

Det källmaterial som används bearbetas i enlighet med den rättsdogmatiska metoden. Rättsdogmatiken kan beskrivas som en analys med ett vetenskapligt syfte, vars kärna ligger i att tolka och analysera gällande rätt.¹¹ Det får anses ligga i ett entreprenadrättsligt arbetes natur att de rättskällor som begagnas skiljer sig något från rättsvetenskapliga arbeten inom många andra rättsområden. Någon direkt tillämplig lagstiftning för kommersiella entreprenadavtal existerar inte, och därmed finns givetvis inte heller några förarbeten som äger direkt aktualitet.

Utgångspunkten vid tolkning av förmögenhetsrättsliga frågeställningar är det enskilda kontraktet som avtalats mellan parterna. Avtalsvillkoren måste dock läsas mot bakgrund av andra rättskällor.¹² Den primära rättskällan i detta arbete utgörs av standardavtalen AB 04 och ABT 06 [cit. AB/ABT], då det är innebörden av självkostnadsprincipen i dessa kontrakt som ska utredas. Standardavtal utgör inte en formell rättskälla, utan ett rättsfaktum som måste åberopas av en part för att det ska beaktas i domstol.¹³ De för uppsatsen aktuella standardavtalen kan inte betraktas som sedvänja eller handelsbruk, och kan därför inte

---

¹¹ Jfr Kleineman, Jan, *Rättsdogmatisk metod*, I: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), Juridisk metodlära, 2 u., Studentlitteratur, Lund, 2018, s. 21-46, på s. 25.

¹² Sandström, Torsten, *Mönster i förmögenhetsrätten*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2018, s. 21.

¹³ Lehrberg, Bert, *Praktisk juridisk metod*, 13 u., Iusté Aktiebolag, Uppsala, 2021, s. 221.

tillerkännas status som en rättskälla på den grunden.¹⁴ Icke desto mindre brukas och efterlevs standardavtalen i stor utsträckning inom byggbranschen. Sådan utomrättslig normbildning som inte formellt sett utgör gällande rätt kallas också för *soft law*. För att kunna bilda sig en mer komplett bild av gällande rätt kan sådan utomrättslig normbildning behöva beaktas.¹⁵ Ofta uttrycker standardavtal en väl genomtänkt, till branschen anpassad och under lång tid praktiskt utövad avvägning mellan parternas intressen. Standardavtal kan därmed tjäna som bevis för vilka principer som utgör handelsbruk, sedvänja eller god affärssed på området.¹⁶

Standardavtalsbestämmelserna som behandlas i detta arbete förtydligas både av motiv och kommentarer. Motiven kan liknas vid traditionella förarbeten, då de på liknande sätt redogör för de överväganden som ligger till grund för bestämmelserna. Att tolka gällande rätt mot bakgrund av dessa källor kan inte anses kontroversiellt ur en rättsdogmatisk synvinkel. Lehrberg menar att alla omständigheter som inverkar på domstolens bedömning av vad som utgör gällande rätt kan anses omfattas av rättskällebegreppet, och kan definieras som de kunskapskällor som ger information om innehållet i gällande rätt.¹⁷ Kommentartext till standardavtal kan emellertid som utgångspunkt inte tjäna som underlag vid avtalstolkning, då avtalen i många fall är ensidigt upprättade och inte har genomarbetats på ett tillfredsställande sätt. Det är därför i regel inte intressant att utröna vad upphovsmannen avsett med ett standardavtalsvillkor. Standardavtalen som behandlas i denna uppsats har emellertid utarbetats av Bygghandels Kontraktskommitté [cit. BKK], en branschorganisation som representerar flera intresseorganisationer på beställar- respektive entreprenörsidan.¹⁸ De utgör således *agreed documents*, vilka i regel syftar till att åstadkomma villkor som skapar en rimlig balans mellan avtalsparternas rättigheter och skyldigheter.¹⁹

Villkoren i standardavtalen ska enligt Högsta domstolen tolkas i ljuset av den dispositiva rätt som skulle ha tillämpats om speciella klausuler inte avtalats. När en icke lagreglerad avtalstyp, såsom entreprenadavtal, är för handen får ledning sökas i allmänna obligationsrättsliga principer och vad som gäller för närliggande avtalstyper. Köplagen (1990:931) [cit. KöpL] har ansetts ge uttryck för sådana obligationsrättsliga principer och därmed tillåtit inverka på tolkningen av entreprenadavtal i flera avgöranden från Högsta domstolen. Entreprenadavtalets speciella drag ska dock beaktas vid tolkningen.²⁰ Ledning för tolkningen

---

¹⁴ Bernitz, Ulf, *Standardavtalsrätt*, 9 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2018, s. 60 f; Hellner, Jan, Hager, Richard och Persson, Annina, *Speciell avtalsrätt II. Kontraktsrätt. 1 häftet. Särskilda avtal*, 7 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2019, s. 151; NJA 1999 s. 629; NJA 1985 s. 397 och RH 2001:77.

¹⁵ Van der Sluijs, Jessica, *Soft law-reglering av försäkringsrätten*, JT 2010-11 s. 296, på s. 296-299.

¹⁶ Jfr Lehrberg, s. 222.

¹⁷ Lehrberg, s. 104 f.

¹⁸ NJA 2013 s. 271. Se även Höök, Rolf, *Entreprenadjuridik*, 5 u., Norstedts Juridik, Stockholm, 2021, s. 61.

¹⁹ Bernitz, s. 21. Jfr även Höök, s. 61.

²⁰ Se exempelvis NJA 2013 s. 271; NJA 2014 s. 960 och NJA 2018 s. 653.

av standardavtalen kan vidare sökas i den konsumenträttsliga lagstiftningen,²¹ men det har uttalats att detta bör ske med försiktighet utanför konsumentförhållanden. Konsumenträttslig reglering grundar sig i regel på ett skyddssyfte som inte gör sig gällande i kommersiella sammanhang.²² Konsumenttjänstlagen (1985:716) [cit. KtjL] kan emellertid tjäna som vägledning när den bygger på vad som kan antas ge uttryck för allmänna obligationsrättsliga principer på tjänsteområdet.²³ KtjL förefaller visserligen ha blivit en naturlig referenspunkt för ett stort antal oreglerade tjänster och åberopas inte sällan utanför sitt egentliga tillämpningsområde,²⁴ men det kan inte förutsättas att lagen i alla delar skulle bygga på vad som kan antas utgöra generellt gällande oskriven rätt på tjänsteområdet. Skälen för en analogisk lösning bör övervägas och förtydligas i varje enskilt fall.²⁵ Ett sådant argument skulle kunna vara att det gränsar till oskälighet att låta den riskfördelning som AB/ABT representerar få genomslag i den aktuella situationen.²⁶

I arbetet görs utblickar också till andra regleringar på kontraktsrättsens område som inte äger direkt tillämplighet på entreprenadavtal. Att söka lösa en fråga med ledning av hur den reglerats i likartade förhållanden kan motiveras av systematiska skäl. Om tillräckligt många regleringar ger uttryck för samma principer kan det antas att dessa principer också kan tillåtas inverka på tolkningen av entreprenadavtalet.²⁷ I uppsatsen utreds även processuella frågor för att på ett djupare plan analysera vilka krav som kan ställas på entreprenören och vilka invändningsmöjligheter beställaren har mot entreprenörens begärda pris.

Entreprenadrättsliga tvister har i stor utsträckning hanterats genom skiljeförfarande.²⁸ Det finns en begränsad mängd praxis att tillgå på området för uppsatsen, vilket innebär att underrättsavgöranden utan prejudicerande verkan behöver behandlas i arbetet för att utröna vad gällande rätt sannolikt innebär. Vissa av de domar som analyseras i uppsatsen behandlar inte standardavtalen AB/ABT. Ett hovrättsmål rörande ABK 09,²⁹ ett avgörande från Högsta domstolen avseende konsumententreprenad och ett antal domar angående löpande räkning utanför entreprenadförhållanden beaktas för att tjäna som vägledning vid utredandet av frågeställningarna. En skiljedom behandlas likaså för att bidra till analysen. Domen är offentlig och bifogades i mål T 10408-14 i aktbilaga nr 19. Trots att ett skiljenämndsavgörande endast är avsett att ha betydelse i det

---

²¹ Jfr exempelvis NJA 2013 s. 271 och NJA 2018 s. 653.

²² NJA 2013 s. 1174 samt Ramberg, Jan och Ramberg, Christina, *Allmän avtalsrätt*, 11 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2019.

²³ Prop. 1984/85:110, s. 142 och NJA 2013 s. 1174. Se även Samuelsson, 2011, s. 51.

²⁴ Munukka, Jori, *Kontraktuell lojalitetsplikt*, Jure Förlag AB, Stockholm, 2007, s. 323.

²⁵ Samuelsson, 2011, s. 52 f.

²⁶ Jfr Prop. 1984/85:110, s. 142 och Van der Sluijs, s. 317. Se också Samuelsson, 2011, s. 52 där det anförs att en analog tillämpning av KtjL främst motiveras av att ena parten intar en svagare ställning.

²⁷ Jfr Hellner m.fl., s. 29 f.

²⁸ Liman m.fl., s. 201 och Willborg, 2016/17, s. 865.

²⁹ Allmänna Bestämmelser för konsultuppdrag inom arkitekt- och ingenjörsverksamhet ABK 09 [cit. ABK 09].

enskilda fallet och inte äger generell giltighet³⁰ kan avgörandet ha ett argumentativt värde. Det kan slutligen konstateras att doktrin får ett betydande utrymme i denna uppsats. Någon särskild urvalsstrategi företas inte. I största möjliga mån eftersträvas ett brett urval av källor som åskådliggör olika uppfattningar och infallsvinklar.

1.4 Disposition och avgränsningar

Uppsatsen inleds i kapitel två med en allmän redogörelse för entreprenadavtalet och dess särdrag. Därefter följer det tredje kapitlet som behandlar ett antal vanligt förekommande ersättningsmodeller i entreprenadförhållanden. På så vis bildas en bakgrund till ämnet som skapar förutsättningar för förståelse av resterande delar. Efter den givna bakgrunden sker en djupdykning i självkostnadsprincipen. Inledningsvis utreds i det fjärde kapitlet vad som innefattas i kostnadsposterna i AB/ABT 6:9 p. 1-7, respektive vad som ska anses ingå i entreprenörarvodet enligt 6:10 p. 2. Därefter undersöks i det femte kapitlet vad som krävs för att entreprenören ska anses ha efterlevt bestämmelsen om beställarens granskningsrätt, samt vilka beviskrav som ställs på entreprenörens kostnadsredovisning. Inom ramen för samma kapitel utreds vilka rättsföljder som inträder om entreprenören inte lever upp till sina skyldigheter i dessa avseenden. I uppsatsens sjätte kapitel utreds vilka möjligheter beställaren har att ifrågasätta entreprenörens ersättningsanspråk när de faktiska kostnaderna har bevisats. Inom ramen för detta kapitel behandlas både dispositiv och indispositiv rätt, men också tillämpningsbestämmelserna i AB/ABT 6:10 p. 1 och p. 3.

En alternativ disposition hade kunnat bestå i att behandla varje punkt i 6:10 i tur och ordning. I denna uppsats behandlas bestämmelsens punkter inom ramen för den frågeställning som de ansetts bäst lämpade för att besvara. Syftet är en mer pedagogisk överblick av de olika teman som uppsatsens frågeställningar ger uttryck för. Att de frågor som tas upp i respektive kapitel i någon mån överlappar varandra kan inte undvikas.

För att på ett rättvisande sätt utreda självkostnadsprincipens innebörd och konsekvenser är det inte tillräckligt att analysera ”entreprenadrättsliga” källor. Allmän kontraktsrätt, skadeståndsrätt och processrätt är några rättsområden som diskuteras inom ramen för arbetet. Redogörelsen för dessa rättsområden gör givetvis inga anspråk på att vara uttömmande.

Det hade kunnat vara av intresse att behandla tolkningen och tillämpningen av självkostnadsprincipen i avtal där löpande räkning kombineras med inslag av fast pris, exempelvis genom takpriser eller incitamentslösningar. Dessa frågor har emellertid så många aspekter knutna till sig att de av utrymmesskäl inte kunnat behandlas inom ramen för detta arbete.

---

³⁰ Samuelsson, 2011, s. 36 f.

2 En introduktion till entreprenadavtalet

2.1 Entreprenadavtalets karaktäristik

Innehållet i detta kapitel syftar till att skapa en högst översiktlig bakgrund till entreprenadavtalet och dess särdrag. Avsikten är att möjliggöra en bättre förståelse av efterföljande kapitel. En entreprenad kan beskrivas som en form av arbete på annans egendom. Med begreppet entreprenad avses vanligtvis att en entreprenör på uppdrag av en beställare utför bygg-, anläggnings eller installationsarbeten på en fastighet. Verksamheten kan röra om-, nybyggnad eller reparation. Enligt terminologin i AB/ABT utgörs entreprenaden av kontraktarbeten jämte förekommande ÅTA-arbeten.³¹ Kännetecknande för entreprenadavtalet är att beställaren har en vidsträckt ändringsbefogenhet.³² Med ÅTA-arbeten avses ändringsarbeten, tilläggsarbeten som står i omedelbart samband med kontraktarbetena och som inte är av väsentligt annan natur än dessa samt avgående arbeten. Ändringsarbete avser ändring i någon del av den entreprenad som entreprenörens åtagande omfattar. Exempel på detta är ändring av materialval eller teknisk lösning. Tilläggsarbete innebär att omfattningen av entreprenörens uppdrag enligt kontraktshandlingarna utvidgas. Avgående arbeten innebär att beställaren avbeställat arbeten som ingår i entreprenörens åtagande.³³ Entreprenaden avser således det överenskomna arbetsresultatet med ändringar och tillägg som tillkommit efter avtalsingåendet.³⁴ Entreprenadavtalet vissa ytterligare särdrag som skiljer det från ett ordinärt köp. Vanligtvis avser avtalet omfattande, långsiktigt och komplicerat arbete med flera inblandade parter. Ett uppdragsförhållande föreligger mellan entreprenören och beställaren.³⁵ Längre eller kortare kontraktskedjor är vanligt förekommande. Beställaren kan anlita flera sidoentreprenörer, men entreprenören kan också fullgöra sin uppgift genom att anlita en eller flera underentreprenörer.³⁶

---

³¹ Se begreppsbestämningarna till AB 04 och ABT 06.

³² Samuelsson, 2011, s. 17 f.

³³ Deli, s. 43 f.

³⁴ Ingvarson, Anders och Utterström, Marcus, *Tolkning av entreprenadavtal*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2020, s. 24.

³⁵ Deli, s. 14.

³⁶ Jfr Liman m.fl., s. 42 ff.

2.2 Entreprenadformer

Standardavtal har fått en stor utbredning och stark ställning på den svenska bygg- och anläggningsmarknaden. Majoriteten av svenska kommersiella entreprenader regleras sannolikt av standardavtalen AB/ABT.³⁷ Avtalen har utarbetats av BKK, en ideell förening som representerar organisationer på entreprenör-, beställar-, och konsultsidan.³⁸ AB 04 reglerar utförandeentreprenader, innebärande att beställaren tilldelas ansvar för projektering och funktion. Entreprenörens åtagande är som utgångspunkt begränsat till ett fackmässigt utförande av kontraktarbetena. I ABT 06 som reglerar totalentreprenader fördelas funktionsansvar och projekteringsansvar till entreprenören.³⁹ I en totalentreprenad ansvarar entreprenören utöver utförandet av arbetena även för framtagande av tekniska lösningar, och ansvarar för att objektet för entreprenaden uppfyller avtalad funktion. Skillnaden mellan entreprenadformerna kan således beskrivas som en skillnad i omfattningen av entreprenörens åtagande.⁴⁰ Mellanformer och mer eller mindre etablerade varianter av dessa entreprenadformer förekommer.⁴¹

2.3 Upphandlingsformer

Upphandlingsformerna utgörs huvudsakligen av generalentreprenad respektive delad entreprenad. I en delad entreprenad är det beställaren som upphandlar och avtalar med samtliga entreprenörer som är delaktiga i entreprenadens utförande. Entreprenörerna blir då sidoentreprenörer i förhållande till varandra. I en generalentreprenad upphandlar beställaren en generalentreprenör som i sin tur upphandlar övriga erforderliga entreprenörer. Dessa blir att betrakta som underentreprenörer till generalentreprenören och sidoentreprenörer i förhållande till varandra. Flera varianter av dessa grundläggande upphandlingsformer förekommer.⁴²

---

³⁷ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 542.

³⁸ Liman m.fl., s. 21.

³⁹ Hedberg, Stig, *Kommentarer till AB 04, ABT 06 och ABK 09*, AB Svensk Byggtjänst, Stockholm, 2010, s. 12 och Deli, s. 20 ff.

⁴⁰ Deli, s. 21 och förordet till ABT 06.

⁴¹ Hedberg, s. 12.

⁴² Deli, s. 20.

3 Ersättningsformer i entreprenad

3.1 Inledning

I kapitlet redogörs översiktligt för några av de vanligast förekommande prismekanismerna för reglering av ersättning i entreprenader. På så vis ska förståelsen för efterföljande kapitel främjas. De två grundläggande ersättningsformerna utgörs av fast pris respektive löpande räkning och förekommer i ett flertal varianter.⁴³

3.2 Fast pris

Ett renodlat fastprisavtal innebär att parterna kommer överens om ett bestämt fast belopp för entreprenadens utförande, oavsett vad kostnaden för den slutförda entreprenaden uppgår till. Det förekommer att parterna beslutar att priset ska vara föremål för indexreglering.⁴⁴ Trots att parterna inte överenskommit om indexreglering kan det fasta priset ändras under vissa förutsättningar. Så kan vara fallet vid kostnadsförändringar vid krisförhållanden som påverkar förnödenheter, material eller tjänster som är nödvändiga för entreprenaden. För ändring av priset ska kunna ske krävs att kostnaden varit oförutsebar och väsentligt påverkat kostnaden för entreprenaden.⁴⁵

AB/ABT förutsätter i vissa delar att fast pris avtalats. I kommentaren till 5:3 uttalas att vitesbeloppet normalt bestäms som en procentsats av kontraktssumman. En sådan ordning är naturligtvis inte möjlig vid löpande räkning där priset inte är känt före entreprenadens färdigställande. I 5:11 regleras entreprenörens ansvar för skada då han varit vårdslös eller ansvarar för ett fel som orsakat skadan. Det föreskrivs att ersättningskyldigheten är begränsad till 15 % av kontraktssumman. Även i detta fall förutsätts alltså att ett fast pris föreligger.

Ersättningsformen har fördelen att parterna kan förutse vad entreprenaden kommer att kosta, vilket möjliggör konkurrensutsättning och förutsättningar för marknadsmässiga priser. Fast pris innebär emellertid också en risk för både beställare och entreprenör, då den faktiska kostnaden för entreprenaden kan visa sig bli betydligt högre eller lägre än det avtalade priset. Under entreprenadtiden kan beställaren beställa ÄTA-arbeten. Entreprenören kan därutöver ha

---

⁴³ Deli, s. 114.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ AB/ABT 6:3.

rätt till ersättning för oförutsedda förhållanden och avvikande förutsättningar.⁴⁶ Vid fast pris lägger entreprenören en riskpremie på kostnaden som entreprenören beräknat. På så vis tar entreprenören betalt för risken att utsättas för oväntade kostnader. Enligt Deli bör entreprenörens beräkning av det fasta priset bli säkrare ju bättre beställaren beskriver förutsättningarna för entreprenaden. Av den anledningen bör det ligga i beställarens intresse att så långt som möjligt underlätta för entreprenören att kalkylera ett rimligt fast pris.⁴⁷ När en entreprenad utförs under sådana förhållanden att det är svårt att skaffa närmare kännedom om förutsättningarna för utförandet är ersättningsmetoden fast pris mindre lämpligt. I annat fall kan det förväntas att entreprenören får lägga en avsevärd riskpremie för att försäkra sig mot oväntade kostnadsdrivande omständigheter. I dessa fall är löpande räkning ett lämpligare alternativ.⁴⁸

3.3 Löpande räkning

Löpande räkning kan betraktas som fastpriskontraktets motsats. Något förutbestämt pris finns i denna situation inte avtalat, utan beställaren ersätter entreprenörens faktiska kostnader.⁴⁹ Enligt standardavtalen AB/ABT tillämpas den för uppsatsen aktuella *självkostnadsprincipen* vid löpande räkning. Självkostnadsprincipen innebär sammanfattningsvis att beställaren ersätter entreprenören för de faktiska kostnader som entreprenaden medfört, såsom kostnader för material, arbetare och hjälpmedel. Vidare utgår i normalfallet ett entreprenörarvode som är avsett att täcka bland annat kostnader för centraladministration, finansiering samt ersättning för vinst. Entreprenörarvodet räknas som ett procentuellt påslag på kostnaderna, och kan således benämnas som ”halvfast” eftersom det står i en fast procentuell relation till kostnaden för andra delar av åtagandet.⁵⁰

Självkostnadsprincipens innehåll framgår av 6:9–10 AB/ABT vid sidorubriken ”löpande räkning.” Av 6:7 framgår att självkostnadsprincipen tillämpas vid beräkning av värde av tillkommande arbete, om det inte kan beräknas enligt 6:6 eller om parterna inte träffat särskild överenskommelse. Parterna torde behöva utarbeta en avancerad överenskommelse för att självkostnadsprincipen inte ska aktualiseras vid förekommande ÄTA-arbeten. I 6:6 föreskrivs att värdet av ÄTA-arbete ska beräknas enligt avtalad à-prislista, prissatt mängdförteckning eller annan avtalad debiteringsnorm. Om angivet à-pris inte gäller ska parterna försöka komma överens om ett nytt sådant med utgångspunkt i gällande à-pris för samma eller likartat arbete. Det är sällan det går att fastställa värdet enligt detta villkor, varför självkostnadsprincipen ofta blir tillämplig. I de flesta fall har parterna inte avtalat om à-prislista. Det kan också vara så att parterna inte lyck-

---

⁴⁶ Ingvarson och Utterström, *Tolkning av entreprenadavtal*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2020, s. 35.

⁴⁷ Deli, s. 114.

⁴⁸ A.a., s. 115.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Liman m.fl., s. 55.

ats enas om en viss debiteringsnorm eller helt enkelt förbisettt detta.⁵¹ Självkostnadsprincipen kan därmed få betydelse i de flesta entreprenader som regleras av AB/ABT.

Löpande räkning lämpar sig främst för projekt med en svåröverskådlig omfattning vid avtalsingäendet. Dessa entreprenader riskerar emellertid att bli överraskande dyra för beställaren och överraskande omfattande för entreprenören. Löpande räkning enligt självkostnadsprincipen ger inte i sig ekonomiska incitament att begränsa kostnaderna för entreprenaden. Ju dyrare entreprenaden blir, desto mer pengar tjänar entreprenören eftersom entreprenörarvodet räknas som ett procentuellt påslag på självkostnaderna.⁵² Vidare saknas reella möjligheter till kostnadskontroll. Entreprenörens vederlagsrisk är begränsad och i första hand beroende av beställarens betalningsförmåga över tid.⁵³ Ersättningsformen kräver därmed att beställaren har ett stort mått av förtroende för entreprenören samt hans anställda och anlitate.⁵⁴ För att förhindra att entreprenören orsakar beställaren onödiga kostnader finns tillämpningsregler i AB/ABT 6:10.⁵⁵

För att minska beställarens risk för en överraskande slutkostnad kan parterna införa ett takpris eller incitamentsgrundande riktprisnivåer.⁵⁶ Deli understryker att en fördel med löpande räkning är att entreprenören inte har anledning att försöka spara in på kvaliteten på arbetet för att hålla sig inom ramen för ett fast pris.⁵⁷ En annan fördel med löpande räkning är att entreprenören kan vara flexibel eftersom han får betalt för samtliga kostnader. Vidare kan ersättningsformen vara lämplig vid arbeten som är så brådskande att kostnadssynpunkterna betyder mindre än att arbetet ska slutföras inom en kortare tidsperiod.⁵⁸ I praktiken sker vanligtvis inte en strikt uppdelning mellan fast pris och löpande räkning, utan ersättningsformerna bildar en glidande skala.⁵⁹ Några av de vanligaste varianterna av löpanderäkningsformen redogörs för nedan.

3.4 Mellanformer av fast pris och löpande räkning

Parterna kan kombinera fast pris och löpande räkning genom att avtala att ersättning ska utgå enligt självkostnadsprincipen, men också om att ersättning inte får överskrida ett visst belopp – ett så kallat *takepris*. Beställaren ska på så sätt kunna känna större trygghet då han endast behöver betala för vad entre-

---

⁵¹ Ingvarson & Utterström, 2018, s. 543.

⁵² Liman, m.fl., s. 55.

⁵³ Samuelsson, 2020, s. 400.

⁵⁴ Liman, m.fl., s. 57.

⁵⁵ Jfr Willborg, Isak, *Beställarens granskningsrätt och entreprenörens omsorgsplik vid arbeten på löpande räkning enligt självkostnadsprincipen*, JT 2017-18 s. 949, på s. 957.

⁵⁶ Schedin, Fredrik, *Entreprenörens rätt till ersättning: 30 vanliga frågor kring betalning inom byggsektorn*, EMTF Förlag AB, Stockholm, 2016, s. 35 f.

⁵⁷ Deli, s. 116.

⁵⁸ Liman m.fl., s. 55.

⁵⁹ A.a., s. 59.

prenaden faktiskt har kostat, samtidigt som han inte behöver befara att ett visst belopp överskrids.⁶⁰

För att minska beställarens risk för att kostnaderna blir oväntat höga kan parterna avtala att entreprenörarvodet inte ska utgöras av ett procentuellt påslag, utan i stället bestå av ett *fast belopp*. Att beställaren betalar medan entreprenören ger upphov till kostnaderna är ett faktum som kvarstår, men problemet med att entreprenören kan öka sin vinst genom att slösa på tid och material kan elimineras.⁶¹

Att löpande räkning valts som ersättningsform beror i allmänhet på att det inte funnits tid till eller varit möjligt att på förhand bestämma omfattningen av arbetet som ska utföras. I vissa fall kan omfattningen av vissa delar i åtagandet dock bedömas med större säkerhet. Även om det inte är klart hur entreprenadobjektet ska se ut i detalj kan parterna ha klart för sig vilken arbetsledning och vilka större maskiner som behövs. Ett överenskommet fast arvode kan då avtalas att omfatta mer än det som brukar ingå i entreprenörarvodet, vilket kan benämnas som löpande räkning med *fasta delbelopp*. Det skulle exempel kunna se ut så att endast arbetslöner och material ersätts med självkostnad och att alla andra kostnader ersätts med ett fast belopp. Genom lösningen underlättas entreprenörens redovisning samtidigt som den ekonomiska kontrollen ökar för beställaren.⁶²

En ytterligare mellanform mellan fast pris och löpande räkning är att kombinera ersättningsformen med ett *incitamentsavtal*. Självkostnadsprincipen modifieras ofta på så sätt att parterna överenskommer om ett jämförelsebelopp som utgör en uppskattning av slutkostnaden. Ofta avtalas att om självkostnaden blir lägre än jämförelsebeloppet delar parterna på mellanskillnaden (vinsten) och om självkostnaden blir högre än jämförelsebeloppet delar parterna även på den mellanskillnaden (förlusten). Parterna kan i det enskilda fallet naturligtvis överenskomma om andra andelar. Incitamentsavtalet kan med enkelhet bli så komplicerat att konsekvenserna blir svåröverskådliga.⁶³

3.5 Å-priser

Enligt begreppsbestämningarna till AB/ABT utgörs en å-prislista av en förteckning över sådana priser som tillfogats kontraktshandlingarna. Ett å-pris är ett fast angivet pris exklusive mervärdesskatt för enhet arbete. Det kan exempelvis vara avsett att användas för beräkning av tillägg till eller avdrag på kontraktssumman.⁶⁴ Å-priset skulle exempelvis kunna avse en timmes arbete utfört av elektriker eller snickare. Överenskommelse om å-pris innebär således att parterna tillämpar ett fast delpris för framtida prestationer.⁶⁵ Å-priset kan ha

---

⁶⁰ Liman m.fl., s. 57.

⁶¹ Ibid.

⁶² A.a., s. 58.

⁶³ A.a., s. 58 f.

⁶⁴ Samuelsson, 2020, s. 68.

⁶⁵ Liman m.fl., s. 52.

olika omfattning. I vissa fall kan det inbegripa samtliga kostnader som är förenade med arbetet och innefatta räntor, centraladministration och vinsten. I andra fall omfattar det endast de tekniska kostnaderna och inte arbetets andel av olika slags fasta eller gemensamma kostnader. Regelmässigt torde à-priset dock innefatta samtliga kostnader.⁶⁶ Som framgått är à-priser som utgångspunkt fasta, men de kan justeras under entreprenadtiden om vissa förutsättningar är uppfyllda.⁶⁷ Vid tillkommande och avgående arbeten tillämpas avtalat à-pris endast om arbetena tillkommer eller avgår under samma förutsättningar som priset grundades på. Om ett avtalat à-pris inte gäller ska parterna enligt AB/ABT 6:6 st. 3 och st. 4 överenskomma om ett nytt sådant med utgångspunkt i det gällande priset för samma eller likartat arbete. Det förtjänar att upprepas att det av 6:7 framgår att om någon överenskommelse inte kan nås, ska denna del av entreprenaden övergå till löpande räkning enligt självkostnadsprincipen.

3.6 Mängdkontrakt

Mängdkontraktet är vanligt förekommande vid markarbeten.⁶⁸ Tanken med mängdkontraktet är att beställaren ska betala ett pris som anpassats efter den verkliga mängd enheter som entreprenören hanterar. Ett mängdkontrakt innehåller en mängdförteckning över mängder av skilda slag med eller utan beaktande av utförande, funktion eller kvalitet.⁶⁹ Mängdkontraktet överlämnas av beställaren till anbudsgivarna, som i sin tur sätter à-priser och summerar erhållna delbelopp.⁷⁰ En vanligt förekommande lösning innebär att parterna avtalar ett à-pris per en viss mängd enhet. Ett exempel på detta kan vara x kr per kubikmeter schaktmassor som entreprenören schaktar bort. För att fastställa priset görs uppmätningar av den faktiskt hanterade mängden, så kallade reglerbara mängder. Mängdkontraktet lämpar sig för fall då det är svårt att uppskatta mängden massor som entreprenören kommer att hantera. Det förekommer även situationer då denna uppskattning däremot inte är svår att göra. Parterna kan då avtala om en viss mängd utan uppmätning, vilket brukar benämnas oregerbara mängder.⁷¹ Det är entreprenören som prissätter en enhet arbete av visst slag och står därför risken för att den faktiska kostnaden blir högre. Beställaren står å andra sidan för volymrisken och ersätter entreprenören utifrån hur många enheter arbete som faktiskt utförs.⁷²

---

⁶⁶ A.a., s. 54.

⁶⁷ Se AB/ABT 6:6.

⁶⁸ Liman, m.fl., s. 51.

⁶⁹ Se begreppsbestämningarna till AB/ABT.

⁷⁰ Liman m.fl., s. 51.

⁷¹ Deli, s. 116 f.

⁷² Ingvarson och Utterström, 2020, s. 36.

4 Ersättningsgilla kostnader enligt AB 04 och ABT 06 6:9

4.1 Inledning

I AB/ABT 6:9 uppräknas ersättningsgilla kostnadsposter vid tillämpning av självkostnadsprincipen. Inom ramen för detta kapitel analyseras förutsättningarna för att en kostnad ska inrymmas i bestämmelsen och till vilken punkt olika kostnader ska hänföras. För överskådlighetens skull kan det vara på sin plats att citera bestämmelsen i sin helhet:

Enligt självkostnadsprincipen utgår ersättning för

1. kostnader för material och varor
2. kostnader för arbetsledning
3. kostnader för arbetare
4. kostnader för hjälpmedel
5. kostnader för underentreprenader
6. kostnader för försäkringar i den mån de avser entreprenörens risk samt avgifter enligt lag och till företagargorganisationer
7. kostnader i övrigt som inte anges i 10 p. 2 i detta kapitel
8. a) entreprenörarvode beräknat som procent av kostnaderna enligt p. 1–7 ovan, exklusive mervärdesskatt
- b) entreprenörarvode beräknat som procent av kostnaderna enligt p. 1–7 ovan, för arbetare, hjälpmedel, material eller vara, som tillhandahållits av beställaren, exklusive mervärdesskatt.

Trots att det inte uttryckligen framgår av bestämmelsens ordalydelse måste det anses underförstått att en kostnad ska vara hänförlig till entreprenaden för att vara ersättningsgill. När självkostnadsprincipen tillämpas vid ersättningsberäkning av ÄTA-arbeten torde utgångspunkten emellertid vara att kostnaden ska vara hänförlig till det specifika ÄTA-arbetet. Därmed ska endast kostnader som inte skulle ha uppkommit om inte ÄTA-arbetet hade utförts ersättas.⁷³ Entreprenören har bevisbördan för sina påståenden om att denne haft en viss kostnad och att den är hänförlig till entreprenaden.⁷⁴ Det förtjänar att anmärkas att kostnader som entreprenören står risken för inte ersätts enligt självkostnads-

---

⁷³ Andersson, Eilert och Hedberg, Stig, *ÄTA-arbeten och ekonomisk reglering enligt AB 04 och ABT 06*, AB Svensk Byggtjänst, Stockholm, 2012, s. 123.

⁷⁴ Svea hovrätts dom av den 10 mars 2016 i mål T 10408-14 och Willborg, 2017/18, s. 955 f. Jfr även NJA 1994 s. 449.

principen, exempelvis avseende kostnader som orsakats av stölder under entreprenadtiden på icke avlämnad del av entreprenaden.⁷⁵

Att tvistigheter kan uppstå avseende vilken post en viss kostnad ska hänföras till är föga förvånande, då p. 1–7 berättigar entreprenören till full ersättning för sina kostnader och därtill ett procentuellt påslag i form av entreprenörarvode. Om en kostnad å andra sidan ska hänföras till 6:10 p. 2 innebär det att entreprenören inte är berättigad till någon ytterligare ersättning, då kostnaden anses vara ersatt genom entreprenörarvodet. En grundsats vid tillämpning av självkostnadsprincipen är att hela entreprenörens vinst ligger i entreprenörarvodet som läggs på de verifierade självkostnaderna enligt 6:9 p. 8 a) och värdet av tillhandahållet arbete enligt 6:9 p. 8 b). Innan entreprenörarvodet läggs på ska entreprenören teoretiskt sett varken ha gjort vinst eller förlust på de direkta kostnaderna i projektet.⁷⁶ För att undvika tvistigheter avseende hur kostnader ska fördelas mellan kostnadsslagen är det av vikt att parterna preciserar vilka konkreta kostnader som omfattas av punkterna.⁷⁷ Att i avtalet precisera vilka specifika kostnader som är ersättningsgilla torde emellertid innebära en risk för entreprenören. Om en oförutsedd kostnad som parterna inte diskuterat före avtalsingåendet uppkommer kan det innebära att entreprenören saknar rätt till ersättning för densamma.

Endast avseende p. 3 som rör hjälpmedel kan ledning för tolkningen fås från de inledande begreppsbestämningarna i AB/ABT. Hjälpmedel definieras där som ”anordningar som erfordras för entreprenadens utförande samt transporter. Exempel på hjälpmedel är maskiner, redskap, ställningar, bodar, formvirke och instrument.” En särskild tolkningsproblematik avser vad som ska anses ingå i *kostnader i övrigt* enligt AB/ABT 6:9 p. 7. Något konkret kostnadsslag eller några utförliga kriterier anges inte i bestämmelsen. Kostnader för räntor och centraladministration ersätts inom ramen för entreprenörarvodet som dessutom innefattar vinst, se 6:10 p. 2. Alla kostnader som inte omfattas av entreprenörarvodet tycks således kunna ersättas genom 6:9 p. 7. Det framstår därför som naturligt att tolka stadgandet som att i princip vilka kostnader som helst som avser entreprenaden kan ersättas. Omfattningen av punkten kan inskränkas genom att parterna uttryckligen reglerar frågan i avtalet.⁷⁸ Det kan konstateras att 6:9 p. 7 ger ett omfattande tolkningsutrymme. Å ena sidan hade ett förtydligande i AB/ABT kunnat vara ett sätt att undvika tvistigheter om vilka kostnader som ska omfattas. Å andra sidan är det, i vart fall för entreprenören, av vikt att det existerar en generell kostnadspost som kan fånga upp oförutsedda kostnader.

---

⁷⁵ Svea hovrätts dom av den 10 mars 2016 i mål T 10408-14 samt Ingvarson och Utterström, 2018, s. 553.

⁷⁶ Byggherrarna Sverige AB (utg.), *Vägledning om tillämpning av självkostnadsprincipen – enligt kapitel 6 § 9–10 AB 04 och ABT 06 vid entreprenadarbeten som utförs på löpande räkning*, ”byggherre.se/media/4630/v%C3%A4gledning-om-till%C3%A4mpning-av-sj%C3%A4lvkostnadsprincipen.pdf”, lydelse 2021-02-03, s. 7.

⁷⁷ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 549 f.

⁷⁸ A.a., s. 552.

4.2 Entreprenörarvodet

4.2.1 Allmänt om entreprenörarvodet

Entreprenörarvodet definieras i AB/ABT 6:10 p. 2. Härmed inbegrips vinst samt kostnader för räntor och centraladministration med beaktande av eventuella årsomsättningsrabatter. Med att dessa kostnader ”inbegrips” avses att någon ersättning för dessa poster inte utgår vid sidan av entreprenörarvodet. Någon ytterligare ledning ger inte ordalydelsen i AB/ABT. Kommentaren till 6:9–10 anger ett förslag till underlättande av bedömningen av vad som ska anses utgöra skäligt entreprenörarvode. Där anges det tämligen självklara, att parterna kan fastställa de procentsatser som ska gälla enligt 6:9 p. 8 a) respektive 8 b). För att underlätta debitering och kontroll kan avtalas att vissa kostnader ska räknas procentuellt på annan kostnad, på grundval av arbetad tid eller med ledning av à-priser eller annan debiteringsnorm. Av praktiska skäl kan entreprenören vilja begära ersättning för vissa kostnader enligt schabloner eller schabloniserade påslag på andra kostnader. Det kan avse kostnader som är omständliga att dokumentera löpande och härleda till den specifika entreprenaden. Exempel på sådana kostnader är försäkringar för anställda och personlig skyddsutrustning. Formulär LR06⁷⁹ – utarbetat av Byggföretagen, tidigare Sveriges Byggindustrier – är avsett för sådan förenklad debitering som kommentaren avser. Parterna kan välja att inkorporera detta formulär i avtalsrelationen.

Om entreprenörarvodets storlek inte avtalats kan tvistigheter uppstå. Situationen regleras inte i AB/ABT. Saknar entreprenören helt rätt till ersättning för vinst och centraladministration i detta fall, eller har han rätt till skälig ersättning? Högsta domstolen har fastslagit att den part som påstår att avtal träffats om ett pris eller beräkningsgrunden för detta har bevisbördan för påståendet.⁸⁰ Så bör vara fallet oavsett om avtalet är slutet mellan två näringsidkare, två privatpersoner eller mellan en näringsidkare och en konsument. Den som anser sig ha avtalat ett lägre pris än vad som följer av utfyllande bestämmelser bär bevisbördan om avtalet och dess innebörd, om det inte till följd av lag eller särskilda förhållanden finns anledning att göra undantag från huvudregeln.

Det framgår tydligt av självkostnadsprincipen att entreprenörarvode ska utgå. Entreprenörarvode bör utgå även i de fall då en procentsats inte avtalats, under förutsättning att parterna är överens om att självkostnadsprincipen ska tillämpas.⁸¹ Det borde därför åvila beställaren att styrka att entreprenörarvode inte ska utgå trots att självkostnadsprincipen avtalats.⁸² Vilket procentuellt påslag som ska vara tillämpligt när detta inte framgår av avtalet är oklart. Hedberg menar att entreprenörarvodets storlek får avgöras enligt grundregeln om

---

⁷⁹ Formulär LR06 Ersättningsgrunder för kontraksarbeten och ÄTA-arbeten på löpande räkning. I senaste version från november 2020.

⁸⁰ NJA 2001 s. 177.

⁸¹ Samma uppfattning i Samuelsson, 2020, s. 404.

⁸² Jfr NJA 2005 s. 205.

att köparen ska betala högsta skäliga pris.⁸³ Den av Hedberg benämnda grundregeln kan spåras tillbaka till 1905 års köplag⁸⁴ där säljaren, när avtalat pris saknades, själv kunde bestämma priset så länge det inte kunde anses oskäligt. Om det förelåg en betydande marginal mellan lägsta och högsta skäliga pris kunde säljaren således utnyttja denna spännvidd till sin fördel. Att priset, när det inte framgår av avtalet, kan fastställas genom en analog tillämpning av 45 § KöpL i entreprenadavtal framgår av NJA 2001 s. 177. Huruvida avseende ska fästas vid regeln om högsta skäliga pris sedan tillkomsten av nu gällande lag kan dock ifrågasättas. I 45 § KöpL anges att om priset inte följer av avtalet ska en skälighetsbedömning vidtas för att fastställa det. Vid skälighetsbedömningen ska hänsyn tas till omständigheterna i övrigt. Det har tolkats som att hänvisningen till omständigheterna i övrigt medför att säljaren inte längre fritt kan bestämma priset inom den marginal som kan föreligga mellan det högsta och lägsta skäliga priset. Bland annat kan partsställning och vad som är brukligt i branschen få betydelse för att avgöra vad ett skäligt pris uppgår till.⁸⁵

4.2.2 Centraladministration

Termerna vinst och räntor i AB/ABT 6:10 p. 2 vållar sällan tolkningssvårigheter. Vad som inkluderas i begreppet centraladministration är däremot ofta omdiskuterat. Det förekommer att omfattningen av begreppet förtydligas av parterna i det enskilda entreprenadavtalet, men så sker inte alltid. Vad som återstår är en ordalydelse som inte ger mycket ledning i detta avseende. Branschens allmänna uppfattning torde vara att kostnader för centraladministration är för projektet supporterande arbete som utförs på region- och huvudkontor, såsom löne- och personaladministration, IT-stöd, arbetsmiljö, ekonomi, inköp, juridik och ledning.⁸⁶ Kostnader som entreprenören hade haft oberoende av den specifika entreprenaden bör inte vara ersättningsgilla på annat sätt än genom entreprenörarvodet. Det har uttryckts som att kostnaden ska vara hänförlig till entreprenaden.⁸⁷ Den traditionella uppfattningen om att centraladministration avser kostnader som uppstår ovan arbetsplatsen kan ge viss vägledning men måste anpassas till omständigheterna i den enskilda entreprenaden.⁸⁸ Det kan

---

⁸³ Hedberg, s. 119.

⁸⁴ Lag (1905:38 s. 1) om köp och byte av lös egendom.

⁸⁵ Ramberg, Jan och Herre, Johnny, *Köplagen – En kommentar*, 3 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2019, s. 426 och NJA 2016 s. 1011.

⁸⁶ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 551. Jfr även Motiv AB 72, s. 183; Lindahl, Alf G., *Totalentreprenad – ABT 94 och Kontraktformulär 1/94 och 2/94*, Wollax Bokförlag, Stockholm, 1996, s. 183 och Lindahl, Alf G., Malmberg, Östen och Norén, Alf-Erik, *Entreprenad AB 92 och kontraktformulär 1/92 och 2/92*, Bokförlaget Norén & Co KB, Stockholm, 1994, s. 183. Se även vilka kostnader som exemplifieras i Kostnadsformulär 21 (El) för beräkning av kostnader vid arbete på löpande räkning med 2021 års procenttal och Kostnadsformulär 21 (VVS) för beräkning av kostnader vid arbete på löpande räkning med 2021 års procenttal.

⁸⁷ Se Svea hovrätts dom av den 10 mars 2016 i mål T 10408-14, Motiv AB 72, s. 185; Lindahl, s. 185, Lindahl m.fl., s. 185; Ingvarson och Utterström, 2018, s. 554 samt Byggherrarna Sverige AB, s. 7.

⁸⁸ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 551.

understrykas att alla entreprenadföretags organisationer inte är uppbyggda på samma sätt. Hos vissa kan ett något större antal funktioner utövas centralt än hos andra. Vidare kan olika entreprenader med hänsyn till dess art, storlek och belägenhet motivera en större platsadministration än i normalfallet.⁸⁹

En tolkningssvårighet kan vara att avgöra vilken personal som omfattas av begreppet ”arbetsledning” i 6:9 p. 2 och hur gränsdragningen görs från centraladministration i 6:10 p. 2. Utgångspunkten kan antas vara att personal som är stationerad på ett centralt kontor omfattas av centraladministrationen och inte debiteras särskilt. Däremot bör personal som är stationerad på arbetsplatsen, såsom en arbetsledare, typiskt sett ingå i arbetsledning enligt 6:9 p. 2.⁹⁰ Resonemanget vinner stöd av LR06, som under littera 2.0 (Arbetsledning – Löner) anger att löner till teknisk personal och kontorspersonal sysselsatt med arbetena på arbetsplatsen är hänförligt till 6:9. I Nybropalatsdomen anfördes att LR06 närmast är att betrakta som branschpraxis och kan vara vägledande för att avgöra om en kostnad ska anses ingå i det avtalade timpriset eller debiteras som en särskild självkostnad.

Som framgått avser centraladministration som utgångspunkt sådana kostnader som uppstår ”ovan” arbetsplatsen. Kostnaderna skulle kunna utgöras av sådant som fakturering, posthantering, revision, bokföring, ej projektspecifika resor, försäkringar, forskning och kompetensutveckling. Så har det bedömts i kostnadsformulären KF 21 (El) och KF 21 (VVS) som utarbetats av bransch- och arbetsgivarorganisationen Installatörsföretagen.⁹¹ Det är svårt att se någon anledning till att det borde vara annorlunda i andra slags entreprenader. Genom bokföringstekniska åtgärder kan entreprenören emellertid fördela dessa kostnader på olika regioner och projekt, såsom en intern omallokering av kostnader. En kostnad som i praktiken uppstår på central eller regional nivå ombokas med andra ord så att kostnaden i stället förs mot det enskilda projektet. Kostnaden synes då utgöra en kostnad i den enskilda entreprenaden.⁹² Frågan är om denna då ska betraktas som hänförlig till 6:9 p. 1–7 eller till entreprenörarvodet enligt 6:10 p. 2.

Svaret får betydelsefulla ekonomiska konsekvenser då entreprenören vid tillämpning av 6:9 får ersättning för hela sin självkostnad med ett procentuellt påslag, medan en kostnad hänförlig till 6:10 p. 2 innebär att kostnaden redan anses inräknad i det procentuella påslag som görs på kostnaderna. Mot bakgrund av den omsorgsplikt som stadgas i 6:10 p. 1 och den lojalitetsplikt som förutsätts i förorden till AB/ABT bör entreprenören inte genom strategisk bokföring kunna påverka vad som ska ersättas. Omsorgsplikten innebär att entreprenören ska eftersträva det för beställaren bästa tekniska och ekonomiska resultatet. En kostnad bör inte kunna betraktas som projektspecifik enbart ge-

---

⁸⁹ Motiv AB 72, s. 183, Lindahl, s. 183 och Lindahl, m.fl., s. 183.

⁹⁰ Byggherrarna Sverige AB, s. 14.

⁹¹ Kostnadsformulär 21 (El) för beräkning av kostnader vid arbete på löpande räkning med 2021 års procenttal och Kostnadsformulär 21 (VVS) för beräkning av kostnader vid arbete på löpande räkning med 2021 års procenttal.

⁹² Ingvarson och Utterström, 2018, s. 550 f.

nom interna ombokningar av centrala kostnader, utan bedömningen bör göras enligt objektiva kriterier.⁹³

I Svea hovrätts dom av den 10 mars 2016 i mål T 10408-14 [cit. Nybropalatsdomen] yrkade entreprenören ersättning för kostnader avseende bland annat mobiltrafikavgifter, routrar och modem. Hovrätten uttalade att kostnader som varit ”nödvändiga” för utförandet av entreprenaden är ersättningsgilla enligt självkostnadsprincipen. I målet ersattes nämnda kostnader på denna grund. Samma bedömning gjordes avseende resor till och från byggarbetsplatsen samt parkeringsavgifter.

Domstolens uttalande om nödvändighet förtjänar att problematiseras. Hovrätten uttalade sig inte om huruvida kostnader alltid ska vara nödvändiga för att ersättas, utan uttryckte endast att nödvändiga kostnader är ersättningsgilla. Kan det finnas ett lägre ställt, eller ett alternativt, kriterium? I målet bifölls nämligen entreprenörens yrkande om ersättning för kaffe till möten och pizzor till en taklagsfest. Motiveringen tog sin utgångspunkt i att kostnaderna var sådana som en arbetsgivare normalt sett bekostar och som inte utgjorde ”privata” kostnader. Med privata kostnader är det rimligt att anta att hovrätten hänvisar till sitt tidigare uttalande om att kostnaden ska vara hänförlig till entreprenaden. Hovrättens domskäl kan tolkas som att en beställare ska ersätta allt vad en arbetsgivare normalt sett bekostar, vilket är problematiskt då detta inte nödvändigtvis har en koppling till det specifika entreprenadarbetet. Det kan vidare inte påstås att det tydligt framgår i AB-avtalen att kostnader för kaffe och pizza är ersättningsgilla. Utgången i målet visar betydelsen av att parterna i avtalet anger vilka de olika kostnadsposterna är på förhand, och huruvida andra än de som anges ska ersättas eller inte.

Ordet nödvändigt kan enligt mitt förmenande riskera att föranleda viss förvirring. En kostnad kan visserligen vara hänförlig till entreprenaden och ersättningsgill enligt någon av de kostnadsposter som uppräknas i 6:9, men ändå inte varit nödvändig. Entreprenören kan då anses ha brustit i sin omsorgsplikt som framgår av AB/ABT 6:10 p. 1. Huruvida en kostnad varit nödvändig får följaktligen avgöras i det enskilda fallet på basis av omsorgsplikten. Exempelvis kan nämnas att ett verktyg som anskaffats för entreprenaden kan betraktas som hänförligt till denna, men det kan ha varit onödigt dyrt. Det kan ha varit fullt möjligt att använda ett billigare verktyg med hänsyn till det tekniska resultat som skulle uppnås. Nödvändighetskriteriet får sannolikt betraktas som en fråga om aktsamhet, som inte relaterar till den mer faktiska bedömningen som tar utgångspunkt i AB/ABT 6:9. Om en kostnad ska upptas som en egen post enligt självkostnadsprincipen eller om den ska anses innefattas i entreprenörarvodet avgörs snarare genom en bedömning av om kostnaden varit *hänförlig* till entreprenaden, inte om den varit *nödvändig*.

Att hovrätten i ett sammanhang tycks ha uppställt ett nödvändighetskriterium och i ett annat sammanhang nöjde sig med att konstatera att kostnaderna var sådana som arbetsgivare normalt sett bekostar kan betraktas som inkonsekvent. Att domstolen inte använt sig av begreppet ”nödvändigt” i det senare

---

⁹³ Av samma uppfattning, Ingvarson och Utterström, 2018, s. 551.

sammanhanget får tolkas som att kostnader för pizza och kaffe visserligen inte varit nödvändiga för utförandet av entreprenaden, men ändå ersättningsgilla. Det framgår inte av domen vilken punkt i AB/ABT 6:9 som hovrätten hänförde kostnaderna för kaffe och pizza till. Det kan antas att domstolen lutade sig mot p. 3 om arbetare eftersom ett resonemang fördes om vad *arbetsgivaren*, inte vad entreprenören, normalt sett bekostar. Detta skulle innebära att det ställs ett högre krav för att kostnader enligt p. 1 ska ersättas, än för de kostnader som är hänförliga till p. 3. Om så är fallet motiverar hovrätten inte skälen till lösningen, och en sådan tolkning kan anses behandla bestämmelsens punkter på ett osystematiskt sätt. En annan tolkning som kan göras är att pizza och kaffe ansågs utgöra nödvändiga kostnader inom ramen för p. 3, eftersom just en arbetsgivare normalt sett bekostar sådana angelägenheter. Uttrycket ”normalt sett bekostar” får då närmast ses som en synonym eller förklaring till nödvändigheten i sammanhanget. Den sistnämnda tolkningen framstår som mindre inkonsekvent än den förra, men vad som normalt sett bekostas inom ramen för en entreprenad behöver inte i *varje* entreprenad också vara nödvändigt. Någon säker slutsats kan inte dras av domskälen.

Om arbetsgivaren väljer att erbjuda sina anställda i en viss entreprenad något utöver det som krävs för entreprenadens utförande, bör kostnaderna härför inte anses hänförliga till entreprenaden. Det är svårt att se varför en beställare skulle behöva utföra en betalningsprestation utan en motsvarande naturaprestation från entreprenörens sida. Ett rimligt ifrågasättande är om kaffe och pizzor till en fest över huvud taget ger någonting i utbyte för beställaren eller tillför någonting till entreprenaden. Enligt mitt förmenande får därför hovrättens uttalande om sådant ”som normalt sett bekostas” läsas med försiktighet.

4.2.3 Rabatter

Entreprenören kan erhålla rabatter från leverantörer vid exempelvis materialinköp. Av AB/ABT 6:10 p. 2 framgår att eventuella årsomsättningsrabatter ska beaktas vid beräkandet av entreprenörarvodet. Vidare anges att övriga rabatter som entreprenören kan tillgodoräkna sig i entreprenaden ska gottskrivas beställaren. Ordalydelsen måste således innebära att entreprenören ska tillgodoräknas årsomsättningsrabatter och att beställaren ska tillgodoräknas alla andra rabatter.

Rabatter kan antingen dras av direkt vid inköpet, vilket benämns som kassarabatter. De kan också dras av i efterhand och omfatta alla inköp under ett år. Det är dessa rabatter som i bestämmelsen benämns som årsomsättningsrabatter. Endast kassarabatterna, rabatter som kan härledas till en enskild leverans, ska tillgodoräknas beställaren.⁹⁴ Beställaren ska nämligen tillgodoräknas rabatter som har ett direkt samband med entreprenaden.⁹⁵ Anledningen till att årsomsättningsrabatter inte gottskrivas beställaren torde därmed vara att de inte nödvändigtvis har ett omedelbart samband med den enskilda entreprenaden. Rabat-

---

⁹⁴ Motiv AB 72, s. 185 f, Lindahl, s. 186 och Lindahl, m.fl., s. 186.

⁹⁵ Johansson, Sture, *Entreprenadrätt och praktik*, 2 u., Svensk Byggtjänst AB, Stockholm, 2007, s. 312. Se även Motiv AB 72, s. 186, Lindahl, s. 186 och Lindahl m.fl., s. 186.

terna är ofta en följd av entreprenörens samlade inköpsaktivitet under en viss period, och beställaren saknar som regel möjlighet att påverka eller kontrollera denna. Vid tidpunkten för slutavräkning enligt AB/ABT 6:11 är det sällan möjligt för entreprenören själv att fastställa årsomsättningsrabattens storlek.⁹⁶ Med andra rabatter, såsom kassarabatter, förhåller det sig annorlunda. Dessa rabatter betingas väsentligen av prestationen vid den enskilda leveransen med hänsyn till såväl distributionsekonomiska faktorer som betalnings sätt. Beställaren har i princip möjlighet att påverka denna rabatt genom karaktären och storleken av aktuell arbeten, men också genom att ställa förskottsmedel till förfogande för snabb betalning, för att på så sätt kunna tillgodogöra sig rabatterna.⁹⁷

Entreprenören har endast rätt att få sina nettokostnader ersätta jämte ett skäligt påslag, entreprenörarvodet. Entreprenören kan dock anse att rabatterna är den enda möjligheten att göra vinst på projektet, då vinstmarginalerna i regel är små. Särskilt i installationsbranschen har entreprenörerna höga rabatter på material, varför frågan kan bli omdiskuterad.⁹⁸ Att entreprenörens vinst ska räknas in i entreprenörarvodet framgår emellertid av ordalydelsen i AB/ABT 6:10 p. 2. Med andra ord ska nettokostnaderna ersättas enligt 6:9, varken mer eller mindre. Vad 6:10 p. 2 erbjuder är endast ett procentuellt påslag på de havda självkostnaderna. I detta påslag är vinsten inräknad, även för det fall vinsten skulle ske till följd av erhållna rabatter. Entreprenören behöver således beakta rabatter vid sitt anbud och begära ett arvode som han anser vara skäligt. Att rabatter tillfaller beställaren kan därmed inte anses kontroversiellt, utan ligger snarare i bestämmelsens natur.

Det kan ifrågasättas om entreprenören kan ingå avtal med en leverantör för att samla rabatterna i form av årsrabatter, med syfte att undandra beställaren rätten att tillgodogöra sig dem i form av kassarabatter. Ett sådant kringgående torde eventuellt kunna stå i strid med entreprenörens omsorgsplikt enligt 6:10 p. 1, men också 6:10 p. 3 avseende upphandling. Dessutom skulle förfarandet kunna stå i strid med den allmänna obligationsrättsliga lojalitetsplikten⁹⁹ som kommer till uttryck i förordet till AB/ABT:

”Parterna bör [...] inom ramen för den allmänna lojalitetsplikten visa varandra förtroende och öppenhet.”

I Högsta domstolens dom av den 1 december 2021 i mål T 5613-20 [cit. Om-sättningsmålet] fastställdes att lojalitetsplikten uppställer ett krav på att parterna ska verka för att avtalet genomförs i enlighet med dess villkor. Parterna ska därför avhålla sig från handlingar som medför risk för att motparten drabbas av skada, vilket särskilt gäller i situationer där en part har ett rättsligt, kunskapsmässigt eller ekonomiskt övertag. Denna rättsregel torde äga tillämplighet i

---

⁹⁶ Samuelsson, *AB 04 – En kommentar*, s. 406. Se även Motiv AB 72, s. 186; Lindahl, s. 186 och Lindahl m.fl., s. 186.

⁹⁷ Motiv AB 72, s. 186; Lindahl, s. 186 och Lindahl m.fl., s. 186.

⁹⁸ Schedin, s. 47.

⁹⁹ I Högsta domstolens dom av den 1 december 2021 i mål T 5613-20 framgår att en lojalitetsplikt ofta föreligger i en avtalsituation utan uttryckligt stöd i lag eller avtal.

förevarande sammanhang, då det konstaterats att det torde vara svårt för beställaren att erhålla kunskap om entreprenörens rabatter.

4.3 Kostnaden ska inte ingå i annan debiteringsnorm

Att en kostnad som ingår i annan avtalad debiteringsnorm, såsom timpris, inte också kan ersättas genom självkostnadsprincipen kan anses självvident, då motsatsen skulle ha inneburit dubbelkompensation. Att en kostnad inte kan ingå i avtalat timpris och samtidigt ersättas enligt självkostnadsprincipen bekräftades i Nybropalatsdomen. Mellan parterna i målet uppstod tvist avseende vilka kostnader som ingick i det avtalade timpriset, och vilka som i stället skulle ersättas enligt AB/ABT 6:9 p. 1-7. Varken av avtalet eller av övriga omständigheter framgick vilka kostnader som skulle ingå i det avtalade timpriset. I det avseendet kunde viss ledning hämtas från vad som enligt hovrätten ”närmast är att betrakta som branschpraxis”, nämligen LR06.

LR06 torde dock inte kunna betraktas som handelsbruk i alla sammanhang och därvid fylla ut eller inverka på tolkningen av ett avtal. Partsvilja, förutsättningar vid avtalets ingående, förhandlingsdiskussioner och andra direkt partsorienterade kriterier måste rimligtvis generellt tillmätas större vikt än ett dokument som ensidigt utformats av företagen på entreprenörsidan. Det bör emellertid kunna godtas att LR06 åtminstone *kan* tjäna som vägledning för att avgöra vilka kostnader som ingår i kostnadsposterna i AB/ABT 6:9 när det är oklart vilka kostnader som ska, respektive inte ska, ingå i avtalat timpris. Hovrätten uttalade att den som påstår att en kostnad ingår i det avtalade timpriset har att bevisa detta. Det måste antas att det typiskt sett är beställaren, gäldenären, som påstår att en kostnad ingår i avtalat timpris eftersom detta medför lägre ersättning. Av den anledningen kan det ifrågasättas om hovrättens slutsats är korrekt. Enligt allmänna fordringsrättsliga principer har borgenären bevisbördan för fordringens existens och storlek.¹⁰⁰ Entreprenören bör därför anses ha bevisbördan för att kostnaden inte omfattas av det avtalade timpriset.

4.4 Förslitning eller förbrukande av hjälpmedel

Det är oklart om förslitning av hjälpmedel ska ersättas, även då hjälpmedlet inte helt förbrukats inom den aktuella entreprenaden. I Nybropalatsdomen avslög hovrätten entreprenörens anspråk på ersättning för arbetsbelysning och en ”laser”. Skälet till detta var att det var ostridigt att belysningen inte hade förbru-

---

¹⁰⁰ Se exempelvis NJA 1975 s. 577 och NJA 2009 s. 64. Jfr NJA 2001 s. 177 där Högsta domstolen fastslog att den som påstår att ett pris eller beräkningsgrunden för priset har avtalats bär bevisbördan för påståendet. Vad som ingår i timpriset kan troligtvis inte ses som en beräkningsgrund, då beräkningsgrunden snarare borde åsyfta själva formeln för priset beräkning. Med detta avses *hur* priset ska räknas ut. Timpriset får troligtvis ses som en faktor som läggs in i en tillämplig beräkningsformel.

kats och att en lasermätare förklarades vara ett verktyg som typiskt sett inte förbrukas. Precis som en slägga eller skruvmejsel ”förbrukas” emellertid även en lasermätare, men inte inom ramen för en ordinär entreprenad. Enligt självkostnadsprincipen ska entreprenören få sina självkostnader ersatta, varken mer eller mindre, innan dess att entreprenörarvodet läggs på. Domstolens lösning ligger vid en första anblick i linje med detta. Resonemanget utvecklas dock inte av hovrätten, och det kan tolkas som att kostnaden för inköp av verktyg som *inte i sin helhet* har förbrukats därmed inte kan ersättas.

Att en lasermätare med lång hållbarhet inte ersätts framstår som logiskt, om verktyget inte över huvud taget har förslitits. I så fall föreligger ingen kostnad för entreprenören. Lasermätaren kan användas i framtida entreprenader och det kan betraktas som slumpmässigt att entreprenören behövt anskaffa en ny just för utförandet av den aktuella entreprenaden. Kan det verkligen vara så att entreprenören antingen får ersättning för hela sin utgift eller ingen ersättning alls, endast på den grunden att en resurs eller tillgång inte förbrukats *helt* inom entreprenaden? Det är i detta avseende av vikt att skilja på begreppen kostnad och utgift. I sammanhanget kan Bokföringsnämndens allmänna råd om årsredovisning och koncernredovisning (BFNAR 2012:1) nämnas. I allmänt råd 2.17 definieras ”kostnad” som en minskning av ekonomiska fördelar under ett räkenskapsår till följd av utbetalningar, *minskning av tillgångars värde* eller ökning av skulders värde som medför en minskning av eget kapital. Visserligen har regler om redovisning ett annat syfte, nämligen att skapa en övergripande och rättvisande bild av ett företags tillgångar och skulder, för att skapa överskådlighet för bland annat borgenärer, delägare, anställda och det allmänna.¹⁰¹ Definitionen tydliggör likväl att kostnader och utbetalningar ska hållas åtskilda.

Samuelsson antar att termen kostnad åsyftar *värdet* av resurser som förbrukats av entreprenören för entreprenadens utförande.¹⁰² Att entreprenören haft en utgift när denne köpt exempelvis arbetsbelysning och betalat fakturan innebär inte nödvändigtvis att han haft motsvarande kostnad när entreprenaden är slutförd. Om ett hjälpmedel kan användas efter entreprenadens avlämnande innehar entreprenören fortfarande en resurs med ett ekonomiskt värde. Det bör emellertid erinras om att hjälpmedlet kan ha minskat i värde genom att det brukats för att utföra entreprenaden. Om ett hjälpmedel inte förbrukats helt i entreprenaden och entreprenören inte får betalt över huvud taget, inte ens för kostnaden för värdeminskningen av hjälpmedlet, får han inte samtliga självkostnader ersatta.

Det kan diskuteras om partiell förbrukning ska ersättas. AB/ABT 6:9 p. 4 ger inte någon klar anvisning, och frågan ägnas inte någon uppmärksamhet i kommentarerna till 6:9–10, eller LR06 littera 4 om Hjälpmedel. Om ersättning skulle medges för partiell förbrukning skulle det i sig riskera att medföra en

---

¹⁰¹ Se prop. 1998/99:130, s. 199 och 2:4 3 p. i Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/34/EU av den 26 juni 2013 om årsbokslut, koncernredovisning och rapporter i vissa typer av företag, om ändring av Europaparlamentets och rådets direktiv 2006/43/EG och om upphävande av rådets direktiv 78/660/EEG och 83/349/EEG [cit. direktiv 2013/34/EU]. Jfr även 5:1 BFL.

¹⁰² Samuelsson, 2020, s. 408.

tyngande administration. Bokföring över hjälpmedelsanvändandet skulle bli omfattande, innefattande individualiseringen av varje hjälpmedel. Exempelvis skulle fordon, maskiner, handverktyg, byggbodars och icke personlig skyddsutrustning behöva märkas upp och varje hjälpmedelsexemplar skulle behöva en individuell kontinuerlig bokföring. Denna bokföring skulle, för att undvika risken för dubbelkompensation, behöva transcendera entreprenaden i fråga, och omfatta alla tillfällen där hjälpmedlet skulle ha kunnat utsättas för förslitning inklusive sitt inneboende åldrande.

Om partiell förbrukning skulle ersättas borde även beställaren ha ett intresse av att kontrollera att entreprenören sköter bokföringen på rätt sätt. Beställarens möjligheter att få kännedom om förslitning och förbrukning får dock antas vara ytterst begränsad. Parterna skulle kunna avvärja administrationen för att behöva föra och kontrollera bok över varje hjälpmedel genom att avtala att endast vissa slags större hjälpmedel ska omfattas eller att schabloner ska tillämpas. I LR06 tillhandahålls som generellt kriterium för hjälpmedel ”verifierade självkostnader eller annan mellan parterna överenskommen debiteringsgrund”, vilket således inte utgör någon schablon. Däremot tillhandahålls parterna möjligheten att beträffande littera 4.2 Handverktyg och mindre redskap ange en procentsats som baserar sig på littera 3.0 [Arbetare] Löner, vilket innefattar mycket mera än lön.

Om entreprenören skulle kunna visa förslitning av ett hjälpmedel kan det i och för sig anses att han borde ha rätt till ersättning för denna förslitning. Sådana kostnader bör, om de inte ska inräknas under hjälpmedel i AB/ABT 6:9 p. 4, åtminstone kunna hänföras till p. 7 avseende övriga kostnader. I praktiken skulle ett sådant förfarande emellertid innebära en betungande administration. Att tillåta en sådan ordning kan vidare anses fordra en fördelning av bevisbördan som är ägnad att utjämna obalansen i parternas bevissäkringsmöjligheter. Parterna kan i stället lösa frågan avtalsrättsligt genom exempelvis schabloner. En gränsdragningsfråga utan tydligt svar gäller vidare vilka hjälpmedel som ”typiskt sett” förbrukas i en entreprenad.

4.5 Sammanfattande slutsatser

För att entreprenören ska få sina kostnader ersatta är en förutsättning att kostnaderna är entreprenadspecifika. För att en kostnad ska kunna ersättas enligt 6:9 p. 1–7 måste den vara hänförlig till entreprenaden. Det får antas vara mot bakgrund av detta som hovrättens uttalanden om nödvändighet i Nybropalatset ska förstås. Kostnaderna ska naturligtvis inte redan vara ersatta på annat sätt, såsom genom att ingå i entreprenörarvode, timpris eller annan debiteringsnorm. Ersättning utgår inte heller för kostnader som entreprenören står risken för.

Som utgångspunkt torde inte krävas att procentsatsen för entreprenörarvode är avtalat för att ersättning härför ska utgå. Så länge parterna avtalat om att självkostnadsprincipen i AB/ABT ska gälla bör huvudregeln vara att entreprenörarvode ska utgå. Procentsatsen får då parterna inte kan komma överens avgränsas genom en skälighetsbedömning enligt 45 § KöpL.

Hjälpmedel torde ersättas om de kan betraktas som typiskt sett förbrukbara i entreprenaden, innebärande att entreprenören får ersättning för antingen hela utgiften för hjälpmedlet eller ingen ersättning alls. Det kan diskuteras om partiell förbrukning av hjälpmedel kan ersättas inom ramen för självkostnadsprincipen. Att tolka in förslitning i självkostnaderna skulle medföra att en omfattande bokföring och kontroll av densamma skulle behöva ske. För att undvika tvistigheter i frågan kan parterna avtala om att förslitning ska ersättas med schablonbelopp eller att förslitning av vissa särskilt angivna hjälpmedel ska ersättas.

Entreprenören har bevisbördan för sina påståenden om att denne haft en viss kostnad och att den är hänförlig till entreprenaden. I praxis har fastslagits att den som påstår att ett pris eller beräkningsgrunden för priset har avtalats bär bevisbördan för detta. Den som påstår att entreprenörarvode har avtalats bär således bevisbördan för detta påstående. Svea hovrätt har bedömt att den som påstår att ett avtalat timpris avtalats likaså har bevisbördan för sitt påstående. Med hänvisning till allmänna fordringsrättsliga principer får det emellertid antas att det är den som kräver betalning för en fordran som har att bevisa dess existens och storlek. Det får därmed antas vara entreprenören som har bevisbördan för att en kostnad inte ingår i avtalat timpris.

5 Entreprenörens kostnadsredovisning

5.1 Inledning

För entreprenören är det ett någorlunda riskfritt upplägg att enligt AB/ABT 6:9 erhålla full ersättning för upparbetade kostnader jämte entreprenörarvode. För att självkostnadsprincipen inte ska missbrukas föreskrivs regler för tillämpningen i AB/ABT 6:10.¹⁰³ I detta kapitel behandlas huvudsakligen regeln i 6:10 p. 4 avseende beställarens granskningsrätt. Utredningen fokuserar på vilka krav som bestämmelsen uppställer på entreprenörens kostnadsredovisning för att rätt till ersättning ska föreligga. I kapitlet görs en uppdelning mellan de krav som ställs i avtalsrättslig respektive processrättslig mening. I kapitel sex behandlas sedan frågan om vilka möjligheter beställaren har att ifrågasätta entreprenörens ersättningskrav när kostnadsredovisningen är avtalsenligt utförd och kostnaderna styrkta.

5.2 Beställarens granskningsrätt

5.2.1 Allmänt om granskningsrätten

I AB/ABT 6:10 p. 4 stadgas att beställaren har en rätt att granska samtliga originalverifikationer i den mån de avser kostnader som framgår av 6:9 p. 1–7. Avseende entreprenörarvodet behöver originalverifikationer således inte tillhandahållas, vilket framstår som naturligt då detta räknas som ett procentuellt påslag på självkostnaderna. Bestämmelsen medför en rätt för beställaren att kontrollera de handlingar som ligger till grund för de kostnader som entreprenören kräver ersättning för. Stadgandet tillförsäkrar således beställaren möjlighet till insyn i underlaget som entreprenören besitter, för att på så sätt förhindra missbruk av självkostnadsprincipen.¹⁰⁴ Ur detta stadgande kan följaktligen en viss redovisningsskyldighet utläsas. *Att* entreprenören ska redovisa, i någon mån, är således tydligt. Det är däremot inte lika klart hur höga krav som kan ställas på redovisningen och vilka rättsföljder som inträder om den är otillräcklig eller på annat sätt bristfällig.

---

¹⁰³ Willborg, 2017/18, s. 949.

¹⁰⁴ A.a., s. 954 f.

5.2.2 Originalverifikationens innebörd

Begreppet originalverifikation definieras inte i AB/ABT. Termen har bland annat i motiven förklarats som handlingar som kan styrka kostnaderna, såsom fakturor, kvittenser och arbetssedlar.¹⁰⁵ Verifikationer är numera digitala i stor utsträckning, varför benämningen ”original” kan synas något daterat.¹⁰⁶ Verifikationerna torde inte nödvändigtvis behöva tillhandahållas i original för att redovisningsskyldigheten ska anses uppfylld, det väsentliga bör snarare vara att de utgör ett stöd för kostnaderna. En kopia bör därför vara tillräckligt.¹⁰⁷ Därtill kan vissa kostnader inte alltid verifieras med hjälp av originalverifikationer, såsom sociala kostnader eller uttag från eget lager.¹⁰⁸

Willborg, Samuelsson samt Ingvarson och Utterström definierar begreppet originalverifikation med bokföringslagen (1999:1078) [cit. BFL] som utgångspunkt.¹⁰⁹ Termen beskrivs i 1:2 8 p. BFL som uppgifter som dokumenterar en affärshändelse eller en vidtagen justering i bokföringen. Av 5:7 samma lag framgår att verifikationen ska innehålla uppgifter om när den sammanställdes, när affärshändelsen inträffade, vad affärshändelsen avser, vilket belopp den gäller och vem som är motpart i transaktionen. Verifikationen ska dessutom innehålla identifieringstecken som är nödvändiga för att sambandet mellan verifikationen och den bokförda affärshändelsen utan svårighet ska kunna fastställas.

Bokföringsreglerna har emellertid ett särskilt ändamål – att skydda företagets borgenärer, ägare, medlemmar, anställda och det allmänna.¹¹⁰ Vidare ska bokföringen skapa en rättvisande bild av företagets ekonomiska resultat och ställning.¹¹¹ Vad som talar för att lagen trots detta kan vara vägledande är att alla yrkesmässigt verksamma entreprenörer har en bokföringsskyldighet som innebär att verifikationer ska upprättas, se 4:1 1 st. 2 p. BFL. Begreppet verifikation förekom redan i AB 72 medan termen användes först i 1976 års bokföringslag (1976:125). Lagen i dess tidigare lydelse räknade emellertid med vissa ”verifikationer” som skulle bevaras i den form de inkommit – nämligen ankommande brev, räkningar och övriga handlingar av betydelse för rörelsen.¹¹² I förarbetena till 1976 års lag angavs att originalverifikationer utgörs av handlingar som härrör från en affärshändelse, såsom kvitton, bankbesked, postgirobeked och fakturor. Om sådana naturliga verifikationer saknades skulle särskilda verifikationer framställas internt.¹¹³ Exemplifieringen företer en viss likhet med den som ges i AB-motiven. I motiven uttrycks det som att originalverifikationer utgör *handlingar* som *kan* styrka kostnaderna. Någon gång skulle en handling kanske kunna

---

¹⁰⁵ Motiv AB 72, s. 187; Lindahl, s. 187; Lindahl m.fl., s. 187 och Johansson, Sture, s. 312 f.

¹⁰⁶ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 558.

¹⁰⁷ Se Samuelsson, 2020, s. 410 och Ingvarson och Utterström, 2018, s. 558.

¹⁰⁸ Motiv AB 72, s. 187; Lindahl, s. 187; Lindahl m.fl., s. 187 och Johansson, Sture, s. 312 f.

¹⁰⁹ Willborg, 2017/18, s. 954; Samuelsson, 2020, s. 407 samt Ingvarson och Utterström, 2018, s. 557.

¹¹⁰ Prop. 2009/10:235, s. 50.

¹¹¹ Se 2:4 3 p. i direktiv 2013/34/EU. Jfr även 5:1 BFL.

¹¹² Prop. 1975:104, s. 19.

¹¹³ A.a., s. 207.

fylla en sådan funktion utan att uppfylla samtliga krav i 5:7 BFL. Det framstår däremot som uppenbart att de kriterier som uppställs i BFL kan vara vägledande kring vad en verifikation bör innehålla för att kostnaden ska vara identifierbar.

Definitionen av en originalverifikation enligt AB/ABT bör vara handlingar, härrörande från en affärshändelse, som är ägnade att styrka entreprenörens ersättningskrav. För att bedöma vad som klassificeras som en originalverifikation torde utgångspunkt kunna tas i 5:7 BFL. Förutom ”naturliga” handlingar såsom kvitton och fakturor bör handlingar som upprättats internt kunna begäras ut.

5.2.3 Förhållandet mellan avtalsrätt och processrätt

När avtalsvillkorets kriterier och rättsföljder ska utredas riskerar diskussionen att falla över i processrättsliga frågor. Det är betydelsefullt att åtskilja frågan om huruvida entreprenören i processrättslig mening styrkt sina kostnader från den om avtalsbestämmelsens kriterier och rättsföljder. Att entreprenören har att styrka sina kostnader för att vara berättigad till ersättning framgår redan av sedvanliga regler avseende bevisbörd och beviskrav i fordringsmål.¹¹⁴ Ska bestämmelsen ses som blott en ordningsregel, en erinran om gällande rätt, som inte ger upphov till några fristående rättsföljder? Vid en sådan tolkning skulle stadgandet inte vara särskilt meningsfullt, och det är svårt att se varför regeln alls skulle ha införts i AB/ABT. Vid vissa omständigheter måste det därför kunna föreligga kontraktsbrott på den grunden att redovisningen inte varit tillfyllest, oberoende av om det processrättsliga beviskravet uppfyllts.

Originalverifikationer lämpar sig inte för att styrka alla slags kostnader. Vissa kostnadsslag är inte av sådan karaktär att verifikationer kan tjäna som underlag för att fastställa vilka kostnader som belöper på en viss entreprenad. En kostnad kan dessutom styrkas på andra sätt än genom originalverifikationer.¹¹⁵ Beställarens betalningsskyldighet är inte villkorad av att originalverifikationerna kan granskas.¹¹⁶ Muntlig bevisning skulle i vissa fall kunna vara tillräckligt för att styrka påstått utfört arbete, trots att kvitenser eller fakturor som beställaren enligt granskningsrätten haft rätt att ta del av inte har tillhandahållits.¹¹⁷ En följd av att inte tillhandahålla verifikationer kan naturligtvis vara att entreprenören möter svårigheter att styrka sina kostnader, men det behöver inte nödvändigtvis vara så. Det kan således uppkomma situationer då beviskravet uppfyllts trots att avtalsbestämmelsen inte har efterlevts. I dessa fall är entreprenören berättigad till ersättning, men beställaren kan göra gällande avtalsrättsliga påföljder på grund av kontraktsbrott. Nedan behandlas först den avtalsrättsliga skyldigheten som följer av AB/ABT 6:10 p. 4. Därefter utreds betydelsen av processuella regler rörande beviskrav och bevisbörd i sammanhanget.

---

¹¹⁴ NJA 1975 s. 577 och NJA 2009 s. 64.

¹¹⁵ Jfr Willborg, 2017/18, s. 955; Samuelsson, 2020, s. 410 f; Motiv AB 72, s. 187; Lindahl, s. 187 och Lindahl m.fl., s. 187.

¹¹⁶ Samuelsson, 2020, s. 411.

¹¹⁷ Willborg, 2017/18, s. 955.

5.2.4 Kontraktsbrott med redovisningsskyldigheten som grund

Bestämmelsen i AB/ABT 6:10 p. 4 lämnar ett betydande tolkningsutrymme. För att fastställa innehållet i en bestämmelse är det i regel av vikt att kunna besvara bland annat vad som ska presteras, vilken mängd som ska presteras, när prestationen ska ske och hur den ska ske.¹¹⁸ I den aktuella bestämmelsen stadgas endast objektet för prestationen och den mängd som ska presteras, d.v.s. samtliga originalverifikationer. Hur originalverifikationerna ska presenteras och vid vilken tidpunkt framgår inte. Ordalydelsen ger uttryck för att villkoret närmast har karaktären av en editionsplikt. Beställarens möjligheter att säkra bevisning om arbetets utförande kan i praktiken anses små eller obefintliga.¹¹⁹ Syftet med bestämmelsen måste därför antas vara att beställaren ska beredas tillgång till det informationsunderlag som entreprenören förfogar över.¹²⁰ På så vis ska beställaren få ledning avseende hur mycket det kostar att utföra olika delar av arbetet, men det behöver inte innebära att verifikationerna ger någon ledning kring varför arbetena kostar så mycket att utföra.¹²¹

Beställaren får anses ha fog att förvänta sig en fackmässig hantering – inte endast avseende utförande och byggprojektering, utan dessutom vid uppfyllandet av den redovisningsplikt som inbegrips i granskningsrätten.¹²² Entreprenören kan tänkas ha utfört redovisningsarbetet på ett så undermåligt sätt att det inte är möjligt att utläsa vilka kostnader som entreprenören påstår sig ha haft. Beställaren kan vidare ha anledning att misstänka att redovisade kostnader inte är hänförliga till entreprenaden. Även andra oklarheter av mindre långtgående karaktär kan tänkas ge upphov till att beställaren behöver vidta tidskrävande utredning och kontroll av underlaget. Spannet av de situationer och brister som kan föreligga är således stort. Det är därför förknippat med svårigheter att uppställa generella regler för när brott mot redovisningsskyldigheten ska anses föreligga och vilka påföljder som kan göras gällande. Det torde inte vara möjligt att göra några tydliga gränsdragningar avseende när kontraktsbrott föreligger, utan bestämmelsens verkningar får snarare föreställas som en glidande skala. Ett antal typfall diskuteras nedan i ett försök att skapa struktur i bestämmelsens innebörd.

5.2.4.1 Fullständigt kostnadsunderlag tillhandahålls inte

Ordalydelsen i AB/ABT 6:10 p. 4 anger tydligt att beställaren har rätt att granska samtliga originalverifikationer. Frågan är om entreprenörens motsvarande skyldighet att tillhandahålla originalverifikationerna under alla omständigheter ska tolkas så strängt. Ponera att entreprenören har innehaft hundratals,

---

¹¹⁸ Jfr Ramberg, Jan och Herre, Johnny, *Allmän köprätt*, 9 u., Norstedts Juridik AB, 2019, s. 21 f och Sandström, s. 80.

¹¹⁹ Munukka, Jori, *Skälig tidsåtgång vid löpande räkning*, JT 2017-18 s. 939, på s. 945 och 948. Se även Gentele, Oskar, *Entreprenörens rätt till ersättning för bevisade självkostnader enligt AB 04*, JT 2020-21 s. 611, på s. 623 f och Westberg, Peter, *Hopklumpade anspråk i entreprenadvister - Om processföringsupp-lägget "global claim"*, JT 2018-19 s. 305, på s. 334.

¹²⁰ Willborg, 2017/18, s. 954 f.

¹²¹ Gentele, s. 624.

¹²² Av AB/ABT 2:1 framgår att entreprenaden ska utföras fackmässigt.

kanske tusentals, originalverifikationer och att en eller några enstaka inte läggs fram. Ska kontraktsbrott då anses föreligga?

Redovisningsskyldigheten bör antagligen ses mot bakgrund av omsorgsplikten i 6:10 p. 1, som stadgar att entreprenören ska eftersträva bästa tekniska och ekonomiska resultat för beställaren.¹²³ Beställaren har som utgångspunkt små eller inga möjligheter att kontrollera att entreprenören efterlever denna skyldighet.¹²⁴ Att entreprenören tillhandahåller kostnadsunderlag kan därför vara av väsentlig betydelse för att möjliggöra kontroll av att omsorgsplikten efterlevts. Det kan vidare argumenteras för att den allmänna lojalitetsplikten som förordet till AB/ABT hänvisar till kan inverka på tolkningen av redovisningsskyldigheten. I förordet stadgas att parterna bör visa varandra förtroende och öppenhet, och granskningsrätten är en bestämmelse som måste antas bygga på just sådana överväganden. Beställaren får således anses ha en berättigad förväntan om att erhålla fullständigt kostnadsunderlag för de kostnader entreprenören kräver ersättning för. Mot bakgrund av omsorgs- och lojalitetsplikterna kan det argumenteras för att entreprenören bör möjliggöra granskning och kontroll av kostnadsunderlaget efter bästa möjliga förmåga.

Kontraktsbrott då samtliga originalverifikationer inte tillhandahållits bör således föreligga då entreprenörens agerande kan beskrivas som illojalt eller vårdslöst. Ett illojalt beteende skulle kunna tänkas vara att entreprenören utan anledning vägrar att tillhandahålla de verifikationer han besitter. Kontraktsbrott bör dock föreligga först vid mer systematiska undandraganden.¹²⁵ Det kan också tänkas att verifikationer gått förlorade och inte längre kan tillhandahållas. Om entreprenörens hantering eller förvaring av verifikationerna kan betraktas som vårdslöst kan det också i denna situation tänkas att kontraktsbrott föreligger. Enligt förarbetena till BFL föreligger ett åtkomlighetskrav avseende redovisningen, innebärande att den räkenskapsinformation som entreprenören enligt lag ska upprätta också ska förvaras i ordnat skick och på ett betryggande sätt.¹²⁶ För att entreprenören ska anses agera aktsamt och lojalt kan det antas att han bör göra vad han kan för att möjliggöra granskningsbart underlag.¹²⁷

I sammanhanget är även tidsaspekten av betydelse. Hur lång tid har entreprenören på sig att lägga fram verifikationerna? Entreprenören bör i vart fall inte behöva redovisa verifikationer på eget initiativ. Ordalydelsen anger endast vad beställaren har rätt att begära, och ger inte stöd för att entreprenören självant ska behöva lägga fram kostnadsunderlag. I Svea hovrätts dom av den 20 mars 2020 i mål T 6691-17 [cit. Täby kommunhusdomen], som avsåg konsultavtal, tycks domstolen ha utgått från att underlag skulle kunna tillhandahållas vid faktureringsstillfället. Detta behöver dock inte tolkas som en generell rättsregel, då parterna i målet särskilt avtalat att visst underlag skulle redovisas i samband med fakturering. Nybropalatsdomen förefaller ge stöd för att skyldigheten

---

¹²³ Willborg, 2017/18, s. 953 samt Ingvarson och Utterström, 2018, s. 557.

¹²⁴ Jfr Munukka, 2017/18, s. 945 och 948 samt Gentele, s. 623 f.

¹²⁵ Jfr Ingvarson och Utterström, 2018, s. 557.

¹²⁶ Prop. 2009/10:235, s. 50.

¹²⁷ Se bestämmelsen om att entreprenören ska eftersträva det tekniskt och ekonomiskt bästa resultatet för beställaren, AB/ABT 6:10 p. 1.

uppstår först vid anmodan. Det väsentliga i målet tycks ha varit att beställaren hade möjlighet att ta del av entreprenörens kostnadsredovisning.¹²⁸ Vad som är svårare att avgöra är hur lång tid entreprenören har på sig att redovisa underlaget efter anmodan. Av vikt är förstås vad de enskilda parterna närmare avtalat. Om frågan inte reglerats särskilt är det oklart vilken tid som kan medges, och förmodligen är omständigheterna i det enskilda fallet avgörande. Partsbruk, handelsbruk och annan sedvänja kan tänkas få betydelse i bedömningen.¹²⁹

Det har hävdats att en vägran att tillhandahålla fullständigt kostnadsunderlag bör medföra att beställaren har rätt att *innehålla betalning* intill dess att granskningsbart underlag har tillhandahållits.¹³⁰ Formuleringen riskerar att sammanblanda avtalsrätt och processrätt. Om entreprenören inte förmår styrka sina kostnader är beställaren naturligtvis inte förpliktigad att erlagga någon betalning.¹³¹ Utan att ta utgångspunkt i AB/ABT torde därför något som närmast kan liknas vid en kvasi-innehållanderätt föreligga på den grunden att den påstådda fordran inte ens har visats. Om en fordran inte föreligger på entreprenörens sida föreligger givetvis inte heller någon betalningsskyldighet på beställarens sida.¹³² Detta kan dock inte i sig innebära att kontraktsbrott dessutom har begåtts, varför det torde vara riskabelt att motivera innehållanderätten på denna grund. För att tydliggöra resonemanget kan förutsättas att kostnaderna å andra sidan har styrkts i processrättslig mening. Ersättning bör då utgå oberoende av om samtliga originalverifikationer tillhandahållits. Det kan i detta hänseende betraktas som en oproportionerligt tung påföljd att entreprenören inte skulle erhålla någon ersättning. Det kan vidare erinras om att AB/ABT 6:17 stadgar att ostridigt belopp ska betalas om parterna är oense om någon del av summan i en faktura. Beställaren har därför inte rätt att underlåta att betala hela fakturan för att han anser att den är inkorrekt till viss del.

Visserligen har beställaren under vissa förutsättningar en långtgående rättighet att innehålla betalning även enligt AB/ABT.¹³³ Både under och efter entreprenadtiden har beställaren rätt att innehålla visst belopp för avhjälpande av fel, se AB/ABT 6:12 och 15. I förekommande fall är det dock inte fråga om avhjälpandekostnader. Paragraferna förutsätter dessutom att entreprenaden utförs till fast pris, varför beräkningen av det belopp som kan innehållas är förknippat med svårigheter. Beställaren har emellertid såväl under som efter entreprenadtiden en ytterligare innehållanderätt som sträcker sig utöver avhjälpandekostnader, så länge beställaren skriftligen redovisar skälen för innehållandet, se AB/ABT 6:16. Beställaren bör dock endast ha rätt att innehålla betalning med ett skäligt och proportionerligt belopp, och dessutom endast för sådana ford-

---

¹²⁸ Samma uppfattning i Willborg, 2017/18, s. 955 samt Ingvarson och Utterström, 2018, s. 557.

¹²⁹ Jfr 2 § 3 st. kommissionslagen (2009:865) [cit. KommL].

¹³⁰ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 557.

¹³¹ Jfr NJA 1975 s. 577 och NJA 2009 s. 64.

¹³² NJA 1975 s. 577 och NJA 2009 s. 64. Om det därefter skulle fastslås att fordran *har* visats kan beställarens betalningsvägran utgöra kontraktsbrott, vilket i sin tur kan berättiga att entreprenören vidtar påföljder, se exempelvis AB/ABT 6:18 och 8:2 p. 1. Det kan därför vara säkrare för beställaren att betala så mycket han anser sig vara skyldig och bestrida resterande belopp, alternativt betala hela kravet under protest, jfr 47 § KöpL.

¹³³ Schedin, s. 25 f.

ringar som beställaren har gentemot entreprenören.¹³⁴ En innehållanderätt bör därför inte föreligga endast på den grunden att originalverifikationer inte tillhandahållits, utan en fordran måste ligga till grund för att påföljden ska kunna göras gällande.

Så skulle kunna vara fallet om beställaren anser sig berättigad till *skadestånd*. En situation där en rätt till skadestånd skulle kunna föreligga är då entreprenören inkommit med underlag så sent att entreprenören varit berättigad att vidta utredning på egen hand för att kontrollera kostnaderna. Om utredningen blivit mer tidskrävande och mer kostsam än vad som hade varit fallet ifall entreprenören i tid tillhandahållit verifikationer bör skadestånd kunna utkrävas för dessa administrativa merkostnader. Beställaren måste bevisa den ekonomiska skadan och orsakssamband enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer.¹³⁵ Detta kan förstås vara besvärligt.

Beställaren skulle därutöver, med grund i Rättegångsbalken (1942:740) [cit. RB], kunna yrka på editionsföreläggande. I 38:2 RB stadgas att den som innehar skriftlig handling som kan antas äga betydelse som bevis är skyldig att förete denna. En avtalsstadgad editionsplikt, som granskningsrätten måste anses utgöra, innebär att part ska förete handlingarna i ett domstolsförfarande, se 32:3 RB. Domstolen kan enligt 38:4–5 RB vitessanktionera föreläggandet eller besluta att handräckning ska ske genom kronofogdemyndighetens försorg. De närmare förutsättningarna för editionsföreläggande ska inte utredas här, men det kan konstateras att beställaren inte behöver veta exakt vilken typ handlingarna utgör, utan det torde räcka att klart ange vilket innehåll begärda handlingar ska ha.¹³⁶ Den som editionsyrkandet riktas mot ska inneha handlingen i fråga. Om entreprenören skulle undanska handlingarna bör det medföra att straffansvar kan inträda i enlighet med 14:4 brottsbalken (1962:700) [cit. BrB] om undertryckande av urkund.

Vid illojala förfaranden där entreprenören systematiskt undandrar sig redovisningsskyldigheten, eller vid ett enstaka tillfälle agerar på ett synnerligen illojalt sätt,¹³⁷ kan det vidare diskuteras om avtalsbrottet är av så väsentlig natur att det skapar förutsättningar för *hävning*. Det framstår som att endast en av hävningsgrunderna i AB/ABT skulle kunna vara tillämplig i sammanhanget, nämligen 8:8 p. 3. Bestämmelsen stadgar att hävning från beställarens sida kan ske om entreprenören brister i fullgörandet av sina åtagandet så att entreprenadens kontraktsevenliga färdigställande äventyras. Det kontraktsevenliga färdigställandet förefaller dock syfta på objektet för avtalet, och generellt kan det förutsättas att en eftersatt redovisningsskyldighet inte medför ett sämre färdigställt objekt. Det kan emellertid diskuteras om hävning skulle kunna ske med grund i allmänna obligationsrättsliga principer. Av NJA 1970 s. 72 framgår att hävningsgrunderna i AB/ABT inte exklusivt reglerar hävningsrätten. Enligt Höök bör en hävningsrätt som är mer omfattande än regleringen i AB/ABT kunna föreligga i mycket

---

¹³⁴ Schedin, s. 25 f. Se även Ramberg och Ramberg, s. 247.

¹³⁵ Se exempelvis NJA 1993 s. 764; NJA 2011 s. 576 och NJA 2015 s. 199.

¹³⁶ Se exempelvis NJA 1953 s. 19 och NJA 1958 s. 501.

¹³⁷ Tänkbara scenarion skulle kunna vara att entreprenören vägrar efterkomma domstolsbeslut om editionsplikt eller med uppsåt förstör relevanta handlingar.

speciella fall. Det skulle då krävas såväl att grunden för hävning är väsentlig för beställaren som att entreprenören insett detta.¹³⁸ En central förutsättning för beställaren torde många gånger vara att entreprenören låter honom granska kostnadsunderlaget. Relationen mellan parterna riskerar annars att skadas, och förutsättningarna för ett partnerskap som präglas av öppenhet och förtroende försämras. Detta skulle i sin tur kunna föranleda försämrade effektivitet i entreprenadens utförande. Om det kostnadsunderlag som undandras beställarens tillsyn rör omfattande belopp i förhållande till projektets art och omfattning kan det argumenteras för att kontraktsbrottet är väsentligt. Huruvida hävningsrätt skulle kunna föreligga på denna grund får dock betraktas som oklart.

5.2.4.2 Verifikationer upprättas inte

Innebär redovisningsplikten att endast faktiskt existerande originalverifikationer ska tillhandahållas, eller kan entreprenören bli skyldig att ta fram sådana? Ordaydelsen ger i sig inte stöd för att någon skyldighet att ta fram verifikationer föreligger. Det har ansetts att granskningsrätten tillförsäkras beställaren en möjlighet att ta del av det underlag som entreprenören själv besitter.¹³⁹ Om entreprenören däremot systematiskt inte upprättar sådana verifikationer såsom han enligt 4:1 1 st. 2 p. BFL är skyldig att göra kan det tala för att kontraktsbrott begåtts. Beteendet kan ses som ett illojalt kringgående av avtalsvillkoret. Ett sådant handlande kan också medföra att straffrättsliga påföljder inträder, se 11:5 BrB.

Det kan inte uteslutas att beställaren skulle kunna vinna framgång med en *fullgörelsetalan*, innebärande att entreprenören åläggs skyldighet att ta fram verifikationer. Med hänsyn till bestämmelsens ordalydelse får detta emellertid anses vara mindre sannolikt. *Skadestånd* bör kunna aktualiseras vid entreprenörens dröjsmål eller undandragande av att upprätta handlingar. Skadeståndet skulle kunna bestå i kompensation för administrativa merkostnader, om beställaren på egen hand behövt vidta utredning av om den begärda ersättningen är befogad. *Innehållanderätt* skulle kunna föreligga även i detta fall, på liknande grunder som om fullständigt kostnadsunderlag inte tillhandahållits. Om entreprenören i större utsträckning missköter upprättandet av verifikationer kan detta ses som ett illojalt kringgående av bestämmelsen som medför att förutsättningar för *hävning* kan föreligga, jfr avsnitt 5.2.4.1.

5.2.4.3 Kostnadsunderlaget är av bristande kvalitet

Som tidigare antytts bör aktuell paragraf inte tolkas som ett strikt ansvar, innebärande att entreprenören förmodligen inte under alla omständigheter måste tillhandahålla samtliga originalverifikationer. Vad villkoret kan antas ge uttryck för är snarare att entreprenören så långt som möjligt ska eftersträva att tillhandahålla underlag som främjar beställarens kontrollmöjligheter.

---

¹³⁸ Höök, s. 78.

¹³⁹ Willborg, 2017/18, s. 954.

Det är högst osäkert vilka krav som kan ställas på utformningen av entreprenörens kostnadsredovisning. Det har hävdats att beställaren endast har anledning att räkna med dokumentation i sådan utsträckning att den medger kontroll av huruvida en faktura är riktig.¹⁴⁰ Så skulle det kunna vara, men det är också möjligt att högre krav än så kan ställas. I Täby kommunshusdomen innehöll kostnadsunderlaget arbete som inte var ersättningsgillt, arbete som inte utförts under den aktuella period som fakturorna avsåg samt motstridiga uppgifter i fakturorna och dagböckerna. Dessutom hade konsulten inte besvarat beställarens begäran om förtydligande av i fakturorna förekommande uppgifter. Det var utrett att fakturorna med avtalat underlag hade skickats mellan två och 16 månader för sent, och hovrätten ifrågasatte inte att detta försvårat beställarens bedömning av uppgifterna i underlaget. Ingen av de av beställaren ifrågasatta fakturorna innehöll samtliga uppgifter som enligt avtalet skulle inkluderas.

Trots dessa förhållanden ansåg hovrätten att redovisningen i sig inte kunde anses så bristfällig att beställaren skulle vara befriad från att erlægga betalning. Det får antas att hovrätten således måste ansett att konsulten ur processuellt hänseende styrkt sina kostnader. Utgången i hovrätten får enligt min mening ändå anses förvånande. Beställaren påstod att konsulten inte utfört redovisningsskyldigheten enligt avtalet, vilket domstolen också konstaterade. Hovrätten hade på ett tydligare sätt kunnat motivera varför detta inte medförde att det belopp beställaren skulle betala enligt fakturan åtminstone kunde reduceras. Av AB/ABT framgår, till skillnad från det aktuella avtalet, inte alls hur redovisningen ska ske. Domstolens lösning indikerar att kraven på redovisningens kvalitet och sammanställning enligt AB/ABT därför skulle vara mycket lågt ställda. Det kan emellertid förmodas att beställaren hade kunnat vinna framgång om han, i stället för att påstå att betalningsskyldighet inte uppstått, hade hävdats att han hade ett skadeståndsanspråk för administrativa merkostnader till följd av redovisningens bristande kvalitet. Några säkra slutsatser i detta avseende kan således inte dras av domen.

Vad angår frågan om vilka krav som kan ställas på redovisningens kvalitet har KöpL ansetts kunna vara vägledande.¹⁴¹ Likaså kan KtjL tjäna som vägledning när den bygger på vad som kan antas ge uttryck för allmänna obligationsrättsliga principer på tjänsteområdet.¹⁴² Enligt 49 § 2 st. KöpL har köparen rätt att undersöka varan på det sätt som följer av sedvänja eller bör medges med hänsyn till omständigheterna. Vad som bör medges med hänsyn till omständigheterna kan givetvis diskuteras. Någon tydlig ledning kan således inte fås från KöpL. Av 40 § KtjL följer att näringsidkaren på konsumentens begäran är skyldig att utställa en specificerad räkning för tjänsten. Denna räkning ska möjliggöra att konsumenten kan bedöma det utförda arbetets art och omfattning. Om tjänsten inte utförts mot fast pris ska det framgå hur priset har beräknats. Enligt förarbetsuttalanden ska konsumenten med hjälp av räkningen kunna utläsa vilket slags arbete som utförts, vilka åtgärder som vidtagits och vad för slags

---

¹⁴⁰ Samuelsson, 2020, s. 411.

¹⁴¹ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 557.

¹⁴² Se NJA 2013 s. 1174 och prop. 1984/85:110, s. 142.

material som använts. Exempelvis ska anges hur många timmar och hur mycket material som gått åt samt pris per timme och materialenhet.

I NJA 2016 s. 1011 [cit. Gripenhusdomen] som rörde konsumententreprenad tog Högsta domstolen utgångspunkt i 40 § KtjL. I målet hade entreprenören dag för dag redovisat förberedelsearbete, vilka personer som utfört arbete och hur många timmar personerna sammanlagt arbetat. Högsta domstolen ansåg att det inte framgick av tidsredovisningen vilket arbete som utförts eller hur den redovisade tiden närmare fördelat sig på olika arbetsmoment. Kan kraven ställas lika högt i kommersiell entreprenad? Ingvarson och Utterström anser att det finns skäl att anta att 40 § KtjL inte ger uttryck för en obligationsrättslig princip. Den skulle därmed endast kunna tillämpas inom ramen för kommersiella entreprenadavtal genom analogi, vilket ska ske med betydande försiktighet.¹⁴³ När KtjL kan tänkas ge uttryck för allmänna obligationsrättsliga principer är osäkert. Enligt mitt bedömning kan det anses lämpligt med en viss restriktivitet avseende att tillämpa KtjL utanför konsumentförhållanden. Det är annars svårt att förklara varför konsumenträttslig reglering skulle existera vid sidan av annan lagstiftning, så som KöpL, som ansetts ge uttryck för allmänna obligationsrättsliga principer. Trots att försiktighet ska iakttagas finns det skäl att anta att entreprenörens kostnadsunderlag måste innehålla vissa uppgifter och vara sammanställt på ett sätt som gör det möjligt för beställaren att skaffa sig en uppfattning om prisets beräkning utan oskälig arbetsinsats.¹⁴⁴ Om beställaren begär att underlaget ska sammanställas på ett visst sätt, som entreprenören inte borde ha tagit i beräkning vid avtalsingäendet, kan det dock antas att entreprenören skulle ha rätt att få de administrativa kostnaderna för sammanställandet ersatta.¹⁴⁵ Kraven på entreprenörens redovisning får antas vara lägre ställt än att han ska lägga fram en specificerad räkning enligt kriterierna i KtjL, men beställaren bör i vart fall ha rimliga möjligheter att identifiera kravet.¹⁴⁶

Om entreprenörens kostnadsunderlag är av sådan bristande kvalitet att det inte är möjligt att låta det ligga till grund för en bedömning av priset har det antagits att entreprenören enligt självkostnadsprincipen inte har rätt till ersättning.¹⁴⁷ Att uttrycka frågan på så sätt riskerar återigen att processrätt och avtalsrätt sammanblandas. Någoting måste dock entreprenaden rimligtvis ha kostat, och åtminstone någon kostnad bör i regel kunna styrkas på annat sätt än genom redovisning. Objektet för entreprenaden i sig, såsom en uppförd byggnad, måste exempelvis kunna fungera som bevisning för åtminstone en del av de havda kostnaderna. Om entreprenören uppfyllt beviskravet avseende i vart fall vissa kostnader får det därmed anses klart att han har rätt till ersättning upp till detta belopp. Till den del priset inte har styrkts har beställaren i motsvarande mån ingen skyldighet att betala, då entreprenören inte har stöd för sin fordran. Det är med andra ord inte till följd av självkostnadsprincipen entreprenören

---

¹⁴³ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 559.

¹⁴⁴ A.a., s. 559 f.

¹⁴⁵ I Nybropalatsdomen fick entreprenören rätt till ersättning för kostnader avseende framtagande av sammanställning av kostnadsunderlag som skett på beställarens begäran.

¹⁴⁶ Jfr Samuelsson, 2020, s. 410.

¹⁴⁷ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 561.

inte har rätt till ersättning i detta fall, utan till följd av att kostnaderna inte bevisats.

Ett redovisningsunderlag kan ha sammanställts på ett undermåligt sätt genom att exempelvis vara oordnat, innehålla felaktigheter eller inbegripa andra kostnader än sådana som är hänförliga till entreprenaden i fråga. Underlaget skulle kanske kunna användas för att kontrollera och bedöma kostnadernas riktighet, men först efter en längre utredning. I denna situation torde *skadestånd* kunna aktualiseras för de merkostnader som orsakas av att beställaren får vidta en mer tids- och kostnadskrävande utredning än vad som varit fallet om entreprenören sammanställt underlaget på ett omsorgsfullt sätt. I detta fall kan det övervägas om en *fullgörelsetalan* hade kunnat aktualiseras – innebärande att entreprenören ska inkomma med ett tillfredsställande underlag som beställaren kan tyda utan oskälig tidsutdräkt. Det är däremot mer tveksamt om *hävning* kan aktualiseras. Så torde kunna vara fallet vid närmast chikanösa beteenden där entreprenören försöker vilseleda beställaren, eller på ett utstuderat sätt skapar svårigheter för beställaren att utläsa vilka kostnader som är hänförliga till entreprenaden.

5.3 Kostnadsredovisningen som processuell bevisning

5.3.1 Allmänna utgångspunkter

AB/ABT 6:10 p. 4 bör inte ses som en måttstock för att avgöra vad som krävs av entreprenörens kostnadsredovisning för att kravet ska anses styrkt i processuellt hänseende.¹⁴⁸ Bevisbördan och beviskrav behandlas därför separat i detta avsnitt. Det har anförts att beställaren saknar goda praktiska och rättsliga möjligheter att dokumentera tidsåtgången i entreprenörens arbete, och att varje lucka av dokumentation talar emot beställaren.¹⁴⁹ Den materiella editionsrätt som beställaren har kan ge ledning för hur mycket olika delar av arbetet kostat att utföra, men behöver inte ge någon ledning kring *varför* arbetet kostat så mycket att utföra. Beställaren bevisningsmöjligheter kan därför betraktas som begränsade, trots den avtalsstadgade granskningsrätten.¹⁵⁰ Det har anförts att det inte kan krävas att entreprenören hänför exakt vad varje nedlagd timme ägnats åt, men att entreprenören inte bör ha rätt till betalning för varje påstått nedlagd arbetstimme endast för att nedlagd tid inte kan motbevisas.¹⁵¹

---

¹⁴⁸ Willborg, 2017/18, s. 955.

¹⁴⁹ Munukka, 2017/18, s. 945.

¹⁵⁰ Gentele, s. 624.

¹⁵¹ Munukka, 2017/18, s. 945 f.

5.3.2 Entreprenörens åliggande att styrka sina kostnader

Enligt sedvanliga principer om bevisbördans placering är det entreprenören som har bevisbördan för att han faktiskt har utfört det arbete han påstår sig ha utfört. Som utgångspunkt får anses gälla att entreprenören har att *styrka* sina kostnader, vilket är i överensstämmelse med det gängse beviskravet i tvistemål.¹⁵² I entreprenader rörande omfattande och komplicerat arbete, med ett stort antal personer på plats och krav på skyndsam hantering har det ansetts rimligt med en viss bevislättning för entreprenören. Det förutsattes i en dom från hovrätten för nedre Norrland att det är relativt svårt att prestera en fullständig bevisning för varje kostnad som drabbar en entreprenör, när huvudfokus rimligtvis ligger på att få entreprenaden färdigställd i tid.¹⁵³ Resonemanget indikerar att beviskravet kan vara något lägre än styrkt för en entreprenör avseende bevisning av påstått utfört arbete och påstådda kostnader. Så torde dock endast vara fallet vid särskilt omfattande och komplicerade projekt där entreprenörens primära uppgift varit att få entreprenaden färdigställd i tid.¹⁵⁴

I Nybropalatsdomen behandlades bevisfrågor utförligt. Entreprenörens redovisade underlag innehöll bland annat utdrag ur huvudboken, kvitton, fakturor från leverantörer och underentreprenörer med underlag för av underentreprenörerna debiterade timmar, tidrapporter för entreprenörens hantverkare och arbetsledning men också en sammanställning över hur totalkostnaden beräknats. Sammanställningen utgick från entreprenörens huvudbok och redovisningen var uppdelad på överkonton för olika delar av entreprenaden. Varje överkonto var uppdelat på ett antal underkonton. Fakturor och annat underlag var sorterat i ingivna pärmar under angivande av respektive över- och underkonto. Hovrätten menade att materialet som entreprenören hade åberopat var så omfattande och i sådan grad komplett att entreprenören visat att denne haft de påstådda kostnaderna och lagt ned fakturerade arbetstimmar. Bevisbördan övergick då på beställaren. Rättsfallet torde innebära att det krävs att entreprenören presenterar ett någorlunda komplett underlag som sammanställts på ett överskådligt sätt.

Hovrättens uttalande om att ett tillräckligt komplett och omfattande underlag medför att bevisbördan övergår på beställaren har tolkats som en presumption. Om entreprenören har presenterat ett tillräckligt omfattande och komplett underlag har beställaren bevisbördan för att entreprenörens kostnadspåståenden helt eller delvis är felaktiga. Om beställaren inte lyckas styrka det ska domstolen döma såsom att entreprenören haft de påstådda kostnaderna. För att bryta presumptionen måste beställaren framställa konkreta invändningar.¹⁵⁵ Hovrättens anförande ska förmodligen inte läsas på det viset att materialets omfattning i sig är tillräckligt för att styrka kostnaderna. Det bör ske en

---

¹⁵² Willborg, 2017/18, s. 955 f. Se även NJA 1994 s. 449 och Källenius, Sten, *Entreprenadjuridik: kommentar till svenska teknologföreningens allmänna bestämmelser för entreprenader inom busbyggnads- samt väg- och vattenbyggnadsfacken*, Byggnadsindustrins förlag, Stockholm, 1960, s. 269.

¹⁵³ Hovrätten för nedre Norrlands dom av den 18 juli 2017 i mål T 1036-16.

¹⁵⁴ Jfr Willborg, 2017/18, s. 956.

¹⁵⁵ Westberg, s. 307, Willborg, 2017/18, s. 956. Hovrättens ståndpunkt har kritiserats i Ingvarsson och Utterström, 2018, s. 560.

gedigen prövning av det kvalitativa innehållet och värdet av varje enskilt bevis som hänför sig till varje enskild påstådd kostnad.¹⁵⁶ Det kan inte rimligtvis vara så att entreprenören i praktiken ska anses ha bevisat samtliga sina kostnader endast på den grunden att det finns en omfattande redovisning som inte är kopplade till enskilda arbetsmoment, deras omfattning, fördelning eller andra identifieringstecken. Om en summarisk beskrivning av kostnadsanspråk godtas som tillräckligt preciserade åberopanden fråntas beställaren i realiteten sina möjligheter att motbevisa entreprenörens kostnader. Enligt Samuelssons uppfattning ska kravets identitet alltid kunna bedömas av beställaren för att entreprenören ska kunna kräva ersättning. Beställaren saknar i annat fall möjlighet att ta ställning till entreprenörens krav.¹⁵⁷ Det är oklart om, och i så fall när, bevisbördan kan omkastas. Vad som krävs för att underlaget ska anses tillräckligt omfattande och komplett kan inte anses framgå av domskälen.

5.3.3 Beställarens åberopsbörda

I Täby kommunhusdomen¹⁵⁸ hade hovrätten till uppgift att på grundval av det redovisade underlaget bedöma om redovisade timmar faktiskt hade utförts. Avseende vissa fakturor lyfte beställaren fram ett antal konkreta exempel ur underlagen på sådant arbete som enligt beställaren inte hade utförts. Hovrätten konstaterade dock att entreprenören bevisat att timmarna utförts. Beställaren anförde avseende vissa andra fakturor ett mer generellt påstående om att fakturorna innefattade arbete som inte hade utförts. För var och en av de ifrågasatta fakturorna hade beställaren angett hur det påstådda beloppet var fördelat på olika personers arbete. Däremot konkretiserades inte vilket arbete som beställaren menade inte hade utförts. Hovrätten ansåg av den anledningen att utredningen inte gav stöd för att konsulten inte skulle ha utfört det arbete som redovisats i underlagen till de aktuella fakturorna. I en skiljedom har det resonerats på ett liknande sätt.¹⁵⁹ Skiljenämnden menade att det ålåg beställaren att framställa konkreta invändningar mot entreprenörens kostnader, och att det därefter var upp till entreprenören att förklara varför den ifrågasatta kostnaden varit motiverad för ett fackmässigt och omsorgsfullt utförande av entreprenaden. Ingvarson och Utterström har tolkat resonemanget som att det åligger beställaren att åberopa konkreta invändningar mot kostnadsunderlaget och göra dessa i någon mån trovärdiga. Först därefter är det upp till entreprenören att visa att kostnaden motiverats av ett omsorgsfullt och fackmässigt utförande av entreprenaden.¹⁶⁰

---

¹⁵⁶ Jfr Westberg, s. 307.

¹⁵⁷ Samuelsson, 2020, s. 408.

¹⁵⁸ Parternas avtalsförhållande reglerades av ABK 09. Det rörliga arvode som stadgas däri är jämförbart med ersättningsformen löpande räkning enligt AB 04 och ABT 06, då någon möjlighet att erhålla kunskap om entreprenadens slutkostnad inte föreligger före det att entreprenaden är slutförd.

¹⁵⁹ Särskild skiljedom meddelad i Stockholm den 18 maj 2005 mellan Skanska AB och Kista Galleria KB, bifogat som aktbilaga 19 i mål T 10408-14 [cit. Skiljedomen Kista Galleria].

¹⁶⁰ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 557.

Tidigare har framhållits att Svea hovrätt i Nybropalatsdomen ålade entreprenören bevisbördan för sina påståenden om att denne haft en viss kostnad, att den är hänförlig till entreprenaden och att fakturerade timmar faktiskt har utförts. I Täby kommunhusdomen stannade hovrätten i stället vid att konstatera att beställaren inte utpekade i vilket avseende entreprenörens underlag var bristande. Hovrättens lösning får förmodligen förstås mot bakgrund av dispositivsprincipen i 17:3 RB, innebärande att domstolen inte får döma över annat eller mer än vad part yrkat. I dispositiva mål får rätten inte grunda sitt avgörande på en omständighet som inte åberopats av en part till grund för dennes talan. Bestämmelsen kan sägas medföra en åberopsbörda som innebär att den ena parten måste åberopa en omständighet för att rätten ska kunna grunda domen på denna omständighet. Den beviskyldige bär ofta åberopsbördan, men i undantagsfall kan åberopsbördan läggas på motparten.¹⁶¹ Parten som har åberopsbördan måste ge klart och otvetydigt uttryck för att en omständighet åberopas till grund för talan, och det är inte tillräckligt att parten i samband med utveckling av talan nämner eller hänvisar till ett visst förhållande.¹⁶² Kravet på att beställaren ska framställa konkreta invändningar får förmodligen ses som ett förtydligande av att beställaren har en åberopsbörda.

5.3.4 Fakturans bevisverkan

I 47 § KöpL föreskrivs att om köparen fått en räkning, är han bunden av det pris som angetts i räkningen. Bestämmelsen kan tillämpas analogt på entreprenadavtal,¹⁶³ liksom vid andra köp av tjänster i näringsidkarförhållanden.¹⁶⁴ Det uppställs som utgångspunkt en presumtion för att det i fakturan angivna priset gäller. Undantag från huvudregeln föreligger om köparen reklamerar inom skälig tid, om ett lägre pris följer av avtalet eller om det fordrade beloppet är oskäligt. När beställaren invänder mot entreprenörens faktura måste han ange grunderna för att denne avvisar kravet i dess ursprungliga utformning.¹⁶⁵ Bestämmelsen i 47 § KöpL har inte uttryckligen utformats som en bevisregel, men en köpare som inte protesterar mot fakturan torde i regel bli bunden av priset, antingen genom att den underlåtna reklamationen utgör bevisning om att han accepterat priset, eller att han p.g.a. sen reklamation måste styrka att ett lägre pris än det som angivits i fakturan följer av avtalet.¹⁶⁶ Med andra ord torde ett löst påstående, exempelvis bestående i att ”fakturan bestrids”, innebära att reklamationen inte får önskad bevisverkan – det vill säga att fakturans pris inte ska presumeras vara riktigt.

Det får dock betraktas som tveksamt om 47 § KöpL kan tillämpas när parterna avtalat om att självkostnadsprincipen enligt AB/ABT ska gälla. Köparen

---

¹⁶¹ NJA 2016 s. 791 samt Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Heuman, Lars, *Rättegång. Fjärde häftet*, 7 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2009, s. 94.

¹⁶² Se exempelvis NJA 2019 s. 802; NJA 1996 s. 52 och NJA 1980 s. 352.

¹⁶³ Svea hovrätts dom av den 5 november 2020 i mål T 7178-18.

¹⁶⁴ Svea hovrätts dom av den 21 maj 2014 i mål T 3544-13.

¹⁶⁵ Jfr 47 § KöpL; Prop. 1988/89:76, s. 153 och Samuelsson, 2020, s. 411.

¹⁶⁶ Ramberg och Herre, s. 119.

blir enligt paragrafen inte bunden av priset trots underlåtenhet att i rätt tid meddela säljaren att priset inte godkänns, om ett lägre pris följer av avtalet. Fakturan har därmed ingen betydelse i den mån en korrekt tillämpning av avtalet medför ett lägre pris, exempelvis genom en tillämpning av självkostnadsprincipen. De invändningar som beställaren kan tänkas göra, såsom att entreprenörens underlag är bristande eller att omsorgsplikten i 6:10 p. 1 inte uppfyllts följer av självkostnadsprincipen. Invändningar som grundar sig på självkostnadsprincipen bör därför inte utsläckas vid sen reklamation.¹⁶⁷

5.4 Sammanfattande slutsatser

Av AB/ABT 6:10 p. 4 framgår att beställaren har en granskningsrätt, innebärande att entreprenören har en motsvarande skyldighet att i någon mån redovisa kostnadsunderlag. Granskningsrätten bör även kunna ses som en editionsregel, innebärande att en domstol kan förplikta entreprenören att inkomma med det granskningsbara underlag han besitter. Stadgandet torde inte kunna läsas så strängt som att entreprenören under alla omständigheter måste tillhandahålla samtliga originalverifikationer. Det bör vara tillräckligt att tillhandahålla en kopia av verifikatet under förutsättning att det utgör stöd för den påstådda kostnaden. För att ersättning ska utgå är den avgörande faktorn om entreprenören har styrkt sina kostnader, vilket kan ske på annat sätt än genom originalverifikationer.

Vilka krav som avtalsvillkoret i praktiken uppställer är oklart. Det kan antas att entreprenören ska tillhandahålla relevant underlag efter bästa möjliga förmåga samt att illojala och oaktsamma förfaranden kan medföra skadeståndsskyldighet. Att en eller några få verifikationer inte tillhandahållits torde därför i normalfallet inte konstituera avtalsbrott. Granskningsrätten medför att beställaren har rätt att ta del av relevanta och befintliga handlingar vid begäran, och entreprenören är således inte skyldig att redovisa på eget initiativ eller ta fram handlingar. Hur lång tid entreprenören har på sig att tillhandahålla handlingar efter anmodan är oklart och torde få avgöras på grundval av omständigheterna i det enskilda fallet. Kvaliteten på redovisningen bör vara så god att beställaren har möjlighet att utan oskälig arbetsinsats kunna skaffa sig en uppfattning om priset beräknande.

Granskningsrätten kan inte ses som en måttstock för att avgöra vad som krävs av entreprenörens kostnadsredovisning i processuellt hänseende. Placeringen av bevisbördan och beviskravet har att ta hänsyn till två motstående intressen. För beställaren är det en svårighet att säkra bevisning utan att ständigt övervaka entreprenörens arbete, vilket är kostsamt för beställaren. Granskningsrätten ger som utgångspunkt inte heller några möjligheter för beställaren att bedöma *varför* arbetena kostat så mycket att utföra. Från entreprenörens synpunkt kan hans primära uppgift många gånger vara att få entreprenaden färdigställd i tid. Arbete kan vara omfattande och komplicerat med ett stort

---

¹⁶⁷ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 548.

antal personer på arbetsplatsen. En skyndsam hantering kan innebära svårigheter att säkra fullständig bevisning om utfört arbete. En avvägning av dessa intressen bör resultera i att bevisbördan för att styrka kostnaderna ligger på entreprenören, vilket konstaterats i ett hovrättsavgörande. I särskilt komplicerade och omfattande projekt där tidsfaktorn är av större betydelse kan dock en viss bevislättning ske. Beställaren har å andra sidan en återopsörda, innebärande att invändningar mot kostnadsunderlaget måste framställas med viss konkretion.

6 Beställarens möjligheter att ifrågasätta entreprenörens bevisade självkostnader

6.1 Inledning

I detta kapitel förutsätts att entreprenören har lyckats styrka att de kostnader han kräver ersättning för faktiskt har haft, att de är hänförliga till entreprenaden samt att de uppgår till ett visst belopp. Vad som behandlas här är med andra ord vilka möjligheter beställaren har att invända mot entreprenadens slutpris när kostnaderna är bevisade. I det individuella avtalsförhållandet kan en sedvanlig avtalsstolkning förstås leda in på frågor om gemensam partsavsikt, omständigheter vid avtalsingäendet, partsbruk och dylika partsorienterade frågeställningar. Inom ramen för uppsatsen får frågan behandlas på ett mer generellt plan. Någon detaljerad redogörelse för den allmänna avtalsrätten förekommer således inte här.

6.2 Entreprenörens omsorgsplikt

6.2.1 Allmänt om omsorgsplikten

Av AB/ABT 6:10 p. 1 följer att entreprenören ska fullgöra sin uppgift så att beställaren erhåller bästa tekniska och ekonomiska resultat, något som ofta benämns som entreprenörens omsorgsplikt.¹⁶⁸ Entreprenören har att löpande göra en avvägning mellan kostnaderna och vad som är tekniskt försvarbart, och ska inte åsamka beställaren oförsvarligt höga kostnader med hänsyn till uppnådda resultat.¹⁶⁹ Att arbetet utförs på löpande räkning motiverar emellertid inte sig en högre kvalitet på objektet än vid fastprisentreprenad.¹⁷⁰ Av betydelse för att bedöma huruvida entreprenören brustit i sin omsorgsplikt är vad parterna har avtalat om.¹⁷¹ Särskild vikt torde tillmätas de faktiska förhållanden under

---

¹⁶⁸ Se exempelvis hur begreppet används i Munukka, Jori, *Skälig tidsåtgång vid löpande räkning*, JT 2017-18 s. 939; Gentele, Oskar, *Entreprenörens rätt till ersättning för bevisade självkostnader enligt AB 04*, JT 2020-21 s. 611; Ingvarson, Anders och Utterström, Marcus, *Självkostnadsprincipen enligt AB 04 och ABT 06*, SvJT 2018 s. 542 och Willborg, Isak, *Beställarens granskningsrätt och entreprenörens omsorgsplikt vid arbeten på löpande räkning enligt självkostnadsprincipen*, JT 2017-18 s. 949.

¹⁶⁹ Källenius, s. 269; Willborg, 2017/18, s. 958; Samuelsson, 2020, s. 406 och Gentele, s. 619.

¹⁷⁰ Källenius, s. 269. Se även Ingvarson och Utterström, 2018, s. 555 och 563.

¹⁷¹ Se Nybropalatsdomen och Täby kommunhusdomen.

vilka arbetena utförts.¹⁷² Ett exempel på detta är att Svea hovrätt i Nybropalatsdomen tog hänsyn till att entreprenörens handlingsutrymme var begränsat eftersom entreprenören åtagit sig att färdigställa entreprenaden efter att beställaren hävt avtalet med en tidigare entreprenör.

Deli menar att det kan diskuteras om bestämmelsen i 6:10 AB/ABT utgör en resultatförpliktelse eller en omsorgsförpliktelse (ej att förväxlas med bestämmelsens benämning ”omsorgsplikten”).¹⁷³ Förpliktelsernas åtskillnad kan betraktas som svårgripbar med hänsyn till termernas språkliga vaghet och logiska problematik, men distinktionen är likväl betydelsefull.¹⁷⁴ Medan en omsorgsförpliktelse innebär en skyldighet att omsorgsfullt eftersträva ett visst resultat, avser en resultatförpliktelse en skyldighet att faktiskt åstadkomma ett visst resultat, oberoende av om gäldenären ansträngt sig så som det kunnat förväntas eller inte.¹⁷⁵

Den förhärskande uppfattningen i litteraturen tycks vara att skyldigheten att fullgöra sin uppgift så att beställaren erhåller bästa tekniska och ekonomiska resultat är en omsorgsförpliktelse.¹⁷⁶ Det har anförts att omsorgsplikten ger uttryck för en lojalitetsplikt som knappast kan tolkas som en resultatförpliktelse, då det tekniskt bästa resultatet i strikt mening är sällan det ekonomiskt bästa.¹⁷⁷ Bestämmelsen är på så sätt obestämd, genom att den inte preciserar vad entreprenören ska uppnå. De två värden som entreprenören ska iakttä kan många gånger vara motstridiga, varför bestämmelsen får antas ge uttryck för att entreprenören ska göra en lojal avvägning mellan intressena. Därmed får bestämmelsen antas utgöra en omsorgsförpliktelse som ålägger entreprenören att eftersträva bästa möjliga resultat, inte en förpliktelse att faktiskt åstadkomma det objektivet sett bästa resultatet.¹⁷⁸ En utgångspunkt bör vara att entreprenören ska bedriva arbetena lika ekonomiskt som om entreprenaden utfördes till fast pris.¹⁷⁹

Ledning avseende vilka krav som kan ställas på entreprenörens utförande av åtagandet kan eventuellt sökas i reglering av andra uppdrags- och tjänsteförhållanden. Inledningsvis kan ship managementavtal nämnas. Av standardavtalet SHIPMAN 2009 (Standard Ship Management Agreement, 2009), utgivet av BIMCO (Baltic and International Maritime Council) klausul 8 a följer att en shipmanager är skyldig att eftersträva bästa möjliga resultat i fartygsägarens intresse och att uppdraget ska utövas i enlighet med god sed. Omsorgsplikten uppställer ett krav på ansträngning och aktivt utförande från shipmanagers sida, innebärande bland annat att uppdraget ska utföras på ett tidseffektivt

---

¹⁷² Motiv AB 72, s. 185, Lindahl, s. 185, Lindahl m.fl., s. 185.

¹⁷³ Deli, s. 122 f.

¹⁷⁴ Sandström, s. 76.

¹⁷⁵ Munukka, 2007, s. 140. Se även NJA 2013 s. 1174 samt Adestam, Johan och Arvidsson, Niklas, *Avtalsbrott och skadestånd - skuldprincipen i svensk avtalsrätt*, SvJT 2021 s. 48, på s. 51.

¹⁷⁶ Se exempelvis Munukka, 2017/18, s. 946; Ingvarson och Utterström, 2018, s. 548; Willborg, 2017/18, s. 956; Samuelsson, 2020, s. 406; Gentile, s. 619 och Skiljedomen Kista Galleria.

¹⁷⁷ Munukka, 2017/18, s. 946.

¹⁷⁸ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 555. Se även Willborg, 2017/18, s. 957 f.

¹⁷⁹ Källenius, s. 263 samt Ingvarson och Utterström, 2018, s. 547.

sätt.¹⁸⁰ Det kan även nämnas att det i 13:12 sjölagen (1994:1009) föreskrivs att en transportör för en lastägares räkning ska utföra transport av gods med tillbörlig omsorg och skyndsamhet. Vidare gäller i kommissionsförhållanden att kommissionären ska anstränga sig för att ingå avtal om sådant som omfattas av kommissionsavtalet, men han ska också sträva efter att avsluta uppdraget så fort som möjligt.¹⁸¹ En advokat har en omsorgsplikt i förhållande till sin klient, innebärande att advokaten ska hävda klientens intressen efter bästa möjliga förmåga, och utföra sitt uppdrag med omsorg, noggrannhet och tillbörlig skyndsamhet.¹⁸² Samtliga nämnda regleringar uppställer således ett krav på att uppdragstagaren ska förvalta tiden väl. Det finns enligt min mening skäl att förutsätta att även en entreprenörs omsorgsplikt innefattar ett krav på tidsoptimering.¹⁸³ Detta trots att entreprenadavtalet på många sätt skiljer sig från ovanstående avtal. En beställare torde inte ha påtagligt bättre övervakningsmöjligheter avseende att entreprenören utför sitt åtagande med omsorg än exempelvis klienten som anlitat en advokat.

Längre tidsåtgång i entreprenaden medför ökade kostnader vid ersättningsberäkning enligt självkostnadsprincipen. Redan av ordalydelsen i 6:10 p. 1 får det därför anses framgå att ett krav på tidseffektivitet föreligger, då tidsåtgången påverkar det ekonomiska resultatet. För att avgöra om tidsåtgången varit obefogat lång måste hänsyn emellertid tas till vilket tekniskt resultat som entreprenören haft att eftersträva. Det får inom ramen för denna bedömning anses rimligt att beakta förutsättningarna för den enskilda entreprenaden, såsom dess komplexitet och omfattning.

6.2.2 Betydelsen av fackmässighet

Betydelsen av fackmässighet har i flera sammanhang understrukits i samband med att omsorgsförpliktelser diskuterats. Munukka har betonat att det inte kan urskiljas någon skarp gräns mellan kraven på omsorg respektive fackmässighet.¹⁸⁴ Höök menar att det ryms ett tämligen omfattande krav på samråd med beställaren i begreppet fackmässigt. Entreprenören ska kontakta och aktivt söka information från beställaren.¹⁸⁵ Hans uppfattning vinner stöd av motiven till AB/ABT där det anges att entreprenören inom ramen för omsorgsplikten bör beakta de synpunkter på utförandet som beställaren kan komma att framföra.¹⁸⁶ Ingvarson och Utterström anser att omsorgsplikten bör innefatta ett krav på att entreprenören planerar och utför arbetena fackmässigt, innebärande att entreprenören ska undvika onödiga kostnader och tillse att arbetet inte tar längre tid

---

¹⁸⁰ Andersson, Jeanette, *Omsorgsplikt och god sed i avtal om shipmanagement*, Örebro universitet, Örebro, 2018, s. 157 och 227.

¹⁸¹ Prop. 2008/09:88, s. 94.

¹⁸² Se NJA 2018 s. 414 och NJA 2019 s. 877.

¹⁸³ Liknande uppfattning i Ingvarson och Utterström, 2018, s. 547.

¹⁸⁴ Munukka, 2007, s. 327.

¹⁸⁵ Höök, s. 48.

¹⁸⁶ Motiv AB 72, s. 185. Likalydande i Lindahl, s. 185 och Lindahl m.fl., s. 185.

att utföra än vad som är rimligt.¹⁸⁷ Fackmässighet torde utgöra en substantiell komponent i omsorgsplikten och i den aktsamhetsstandard som omsorgsplikten uppställer.¹⁸⁸

6.2.3 Vårdslöshet – En förutsättning för skadeståndsansvar?

Trots att entreprenören har visat att fakturerade timmar faktiskt har utförts, kan beställaren anse att kostnaderna blivit oväntat höga. Omsorgsplikten kan i dessa fall tjäna som argument för att beställaren ska undgå betalningsskyldighet upp till hela det belopp som entreprenören kräver ersättning för. Det har diskuterats huruvida skadeståndsskyldighet uppkommer redan genom kontraktsbrottet, det vill säga ett icke omsorgsfullt utförande, eller om utförandet av uppdraget måste ha uppnått en nivå av vårdslöshet för att skadeståndsskyldighet ska uppstå.¹⁸⁹

6.2.3.1 Utgångspunkter i den allmänna kontraktsrätten

Frågan om huruvida vårdslöshet är ett krav för skadeståndsskyldighetens uppkomst vid kontraktsbrott har varit omdiskuterad.¹⁹⁰ Åtskilliga aspekter av frågeställningen kan problematiseras, men här finns endast utrymme för en översiktlig redogörelse.

Munukka har anfört att ett likhetstecken mellan omsorgsbrist och vårdslöshet inte föreligger i den allmänna kontraktsrätten. Enligt hans mening är lojalitetspliktens uppfyllande i allmänhet inte synonym med frånvaro av vårdslöshet, varför det argumenteras för att den lojalitetsgrundade omsorgsplikten i AB/ABT inte heller måste vara det. Till stöd för sin ståndpunkt hänvisar han till 4 § 1 st. 1 p. och 43 § 1 st. KommL respektive 5 § 1 st. och 34 § 1 st. lagen (1991:351) om handelsagentur [cit. HaL].¹⁹¹ Munukkas konstaterande, innebärande att lagarna endast presumerar att bristande omsorg eller lojalitet också utgör ett vårdslöst agerande kan knappast ifrågasättas. Icke desto mindre krävs i samtliga fall att omsorgsbristen uppnår en nivå av vårdslöshet för att skadeståndsansvar ska föreligga. Samma ordning gäller enligt 5 och 6 §§ lag (2003:862) om finansiell rådgivning till konsumenter respektive 5:4 och 7 lag (2005:405) om försäkringsförmedling. Vårdslöshet och omsorgsbrist synes med utgångspunkt i dessa källor inte utgöra synonymer i allmän kontraktsrätt. Där emot synes vårdslöshet i regel vara ett krav för att skadestånd ska utgå vid brott mot en omsorgsförpliktelse.¹⁹²

---

¹⁸⁷ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 547.

¹⁸⁸ SOU 1979:36 s. 189; Johansson, Svante O., *Konsumenttjänstlagen: En kommentar*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2013, s. 133 och Andersson, s. 213 f.

¹⁸⁹ Se exempelvis Munukka, 2017/18, s. 947 f; Gentele, s. 619–622; Höök, s. 48; Schedin s. 76 f; Samuelsson, 2020, s. 405, samt Ingvarson och Utterström, 2018, s. 555.

¹⁹⁰ Se exempelvis Ramberg, Christina, *Skadestånd vid avtalsbrott – förslag till analysmodell (de lege lata)*, SvJT 2020 s. 589 respektive Adestam, Johan och Arvidsson, Niklas, *Avtalsbrott och skadestånd – skuldprincipen i svensk rätt*, SvJT 2021 s. 48.

¹⁹¹ Munukka, 2017/18, s. 947 f.

¹⁹² Se även NJA 2012 s. 725 och NJA 2013 s. 271.

I förarbetena till KommL uttalades att oaktsamhet ingår i förutsättningarna för ett avtalsbrott bestående i omsorgsbrist, och att inget utrymme att undgå skadeståndsansvar finns om ett sådant avtalsbrott konstaterats.¹⁹³ I förarbetena till HaL angavs att avtalsbrott är ett neutralt begrepp, och att ett avtalsbrott inte är vårdslöst i sig. Däremot uttalades att när ett avtalsbrott beror på bristande omsorg ingår vållande redan i rekvisiten för avtalsbrottet.¹⁹⁴ Förarbetsuttalandena får tolkas som att ett likhetstecken sätts mellan bristande omsorg och vårdslöshet. Det kan emellertid diskuteras om frågan kan betraktas så kategoriskt.

Det har anförts att omsorgsförpliktelser definieras av att gäldenären är förpliktad att iaktta en viss aktsamhetsstandard. I vissa fall kan denna aktsamhetsstandard sammanfalla med den skadeståndsrättsliga vårdslöshetsstandard. I så fall behöver ingen fristående bedömning av vårdslösheten göras, eftersom bristande omsorg i sig utgör vårdslöshet.¹⁹⁵ I samma riktning talar NJA 2018 s. 414 och NJA 2019 s. 877, där Högsta domstolen anförde att vårdslöshet krävs för att skadeståndsskyldighet ska uppkomma vid avtalsbrott. Målet rörde bristande omsorg vid utförande av advokatuppdrag. Oaktsamhetsbedömningen skulle *främst* inriktas på frågan om advokaterna varit tillräckligt omsorgsfulla. Domskälen indikerar således att det föreligger en glidande skala mellan omsorgsbrist och vårdslöshet, men att omsorgsbrist starkt talar för att vårdslöshet också föreligger.

I NJA 2020 s. 115 har Högsta domstolen anført att avtalsbrytande part är skadeståndsskyldig för skador till följd av avtalsbrottet, men att skadeståndsskyldigheten i allmänhet förutsätter vårdslöshet. Undantag från denna utgångspunkt gäller om parterna avtalat om en garanti eller annan särskild utfästelse, eller om särskild lagstiftning medger undantag. Av domen utläser Adestam och Arvidsson en rättsregel innebärande att inomkontraktuellt skadestånd som dispositiv huvudregel förutsätter oaktsamhet. De anför vidare att skuldprincipen, innebärande att oaktsamhet är ett nödvändigt villkor för att avtalsbrott ska medföra skadeståndsskyldighet, är gällande rätt i Sverige sedan länge.¹⁹⁶ Domen tycks i vart fall ge stöd för att huvudregeln är att vårdslöshet ska föreligga för skadeståndsansvar avseende omsorgs- och resultatförpliktelser. När undantag från huvudregeln föreligger är oklart.

Högsta domstolen tycks ha motiverat att culpa fordrades just för att förpliktelsen som var föremål för bedömning i målet utgjorde en omsorgsförpliktelse. Naturagäldenären i målet var ett försäkringsbolag som hade till uppgift att med omsorg upprätthålla försäkringsskyddet på likartad grund gentemot samtliga försäkringstagare. Ett strikt ansvar ansågs för strängt då uppsägningar kräver bedömningar som kan vara svåra att göra i det enskilda fallet, ofta i situationer då de inte med säkerhet går att förutse utfallet. Argumentationen får antas vara applicerbar även avseende entreprenadavtal. Att bedöma vad som utgör det

---

¹⁹³ Prop. 2008/09:88, s. 159.

¹⁹⁴ Prop. 1990/91:63, s. 127.

¹⁹⁵ Adestam och Arvidsson, s. 54.

¹⁹⁶ A.a., s. 49 och 55 ff.

både ekonomiskt och tekniskt bästa resultatet låter sig förmodligen inte alltid göras med enkelhet.

Det finns enligt min mening mycket som talar för att skadeståndsansvarets uppkomst vid kontraktsbrott i allmänhet förutsätter vårdslöshet, framför allt med tanke på de rättsfall som redogjorts för i avsnittet. Den dominerande uppfattningen i doktrin tycks likaså vara att avtalsbrytande part ska ha agerat vårdslöst för att skadeståndsskyldighet ska uppstå.¹⁹⁷ Det är som Munukka anför troligtvis inte så att bristande omsorg likställs med vårdslöshet i den allmänna kontraktsrätten. Det torde emellertid inte krävas att frånvaro av omsorg ska likställas med vårdslöshet för att vårdslöshet ska utgöra den relevanta skadeståndsansvarsgrunden. Omsorgsbrist kan eventuellt utgöra en presumtion om att agerandet uppnått en nivå av vårdslöshet, men vårdslöshet är fortfarande den relevanta grunden för konstituerande av skadeståndsskyldighet. I vissa fall kan avtalsbrottet, den bristande omsorgen, i sig borga för att skadeståndsrättslig vårdslöshet föreligger.¹⁹⁸ Det måste emellertid inte alltid vara så.

6.2.3.2 Innebörden av ordet ”försummelse” i motiven

För att avgöra vad som krävs för att entreprenören ska bli skadeståndsskyldig med grund i den omsorgsplikt som kommer till uttryck i AB/ABT torde utgångspunkt kunna tas i den allmänna obligationsrätten. I detta avsnitt ska utredas om motiven till AB/ABT kan medföra en annan rättstillämpning avseende ifrågavarande standardavtal.

Det har uttryckts som att beställaren för att nå framgång med en betalningsinvärdning ska styrka att begärd ersättning är oförsvarlig med beaktande av uppnått resultat, samt att det undermåliga resultatet är en följd av entreprenörens vållande eller underlåtenhet.¹⁹⁹ Uppfattningen om att det är vårdslöshet som konstituerar brott mot omsorgsplikten har utmanats av Munukka.²⁰⁰ Som stöd för sin argumentation hänvisar han till ett uttalande i Motiv AB 72:

”Vid arbeten på löpande räkning skall beställaren ersätta entreprenörens faktiska kostnader. Denna skyldighet gäller utan annan inskränkning än den som kan följa av att entreprenören icke på vederbörligt sätt iakttagit beställarens intressen, dvs gjort sig skyldig till vårdslöshet eller försummelse eller med uppsåt misskött sitt åtagande.”²⁰¹

---

¹⁹⁷ Se exempelvis och Rodhe, Knut, *Obligationsrätt*, Norstedt, Stockholm, 1965, s. 20 f och 182 ff; Andersson, s. 212 och 384; Sandström, s. 76; Swahn, Mikael och Runesson, Eric M., *Ansvar vid finansiell rådgivning*, Norstedts Juridik AB, 2013, s. 19; Bengtsson, Bertil, *Rättighetsansvar – en översikt*, Norstedts Juridik AB, 2021, s. 151; Gentile, s. 620 ff samt Ramberg och Ramberg, s. 262. Jfr dock Christina Rambergs modifierade syn i *Skadestånd vid avtalsbrott – förslag till analysmodell (de lege lata)*, SvJT 2020 s. 589.

¹⁹⁸ Jfr Adestam och Arvidsson, s. 60.

¹⁹⁹ Samuelsson, 2020, s. 406. Se även Motiv AB 72, s. 185; Lindahl, s. 185 och Lindahl m.fl. s. 185.

²⁰⁰ Munukka, 2017/18, s. 947 f.

²⁰¹ Motiv AB 72, s. 185. Likalydande i Lindahl, s. 185 och Lindahl, m.fl., s. 185.

Munukka belyser att begreppet försummelse kan tolkas dels som försumlighet som är synonymt med vårdslöshet, dels som vilken avvikelse som helst som inte anses avtalsenlig i vid mening.²⁰²

Gentele argumenterar i motsats till Munukka för att den i litteraturen förhärskande uppfattningen är korrekt, och antar att motiven till AB/ABT använder ordet försummelse synonymt med försumlighet, som indikerar att vårdslösheten skett genom underlåtenhet. Han hänvisar till ett uttalande där upphovsmännen gör en uttrycklig distinktion mellan brister eller fel som sker utan att vårdslöshet eller försummelse föreligger, och brister och fel som sker genom vårdslöshet eller försummelse.²⁰³ Om försummelse skulle inkludera vilken avvikelse som helst som inte anses avtalsenlig i vid mening argumenterar Gentele för att den distinktion som görs i motiven blir svår att upprätthålla. Han sätter i fråga vilka brister eller fel som då kvarstår som kan ske utan åtminstone försummelse. I AB 72 som motiven avser, återfanns uttrycket vårdslöshet eller försummelse. Uttrycket överfördes till AB 92 men ändrades i AB 04 till termen vårdslöshet. I förordet till AB 04 anfördes att ändringen av begreppet inte innebär någon förändring i sak.²⁰⁴ Även detta förhållande talar för att det är försumlighet som motiven tar sikte på.

Vilken betydelse begreppet försummelse har i andra sammanhang kan vidare tjäna som vägledning. I förarbetena till HaL framgår att en bestämmelse som förutsätter *försummelse* för att skadeståndsskyldighet ska föreligga innebär att avtalsbrytande part måste *exculpera sig*.²⁰⁵ I detta sammanhang likställs således försummelse med culpa. Som gemensam beteckning för uppsåt och oaktsamhet används uttrycket fel eller försummelse i exempelvis 3:1–2 SkL.²⁰⁶ I NJA 1996 s. 564 användes begreppet försummelse i just denna bemärkelse. Det anförda talar för att begreppet försummelse, såsom det används i motiven, inte kan tolkas som att avtalsbrottet i sig ska utgöra den relevanta grunden för skadeståndsansvar.

Slutsatsen av det anförda är således att vårdslöshet krävs för att ett brott mot omsorgsplikten ska föreligga. Av utredningen har framkommit att omsorgsplikten emellertid ger uttryck för en aktsamhetsstandard som är relevant att beakta vid culpabedömningen, och det finns anledning att anta att det kan presumeras att omsorgsbrist i sig innebär att åtagandets utförande varit vårdslöst.

6.2.4 Bevisbördans placering

I Nybropalatsdomen konstaterades att entreprenören ska bevisa att han haft en viss kostnad och att fakturerade timmar i realiteten har lagts ned. Om entreprenören uppfyllt sin bevisbörda i detta avseende åligger det beställaren att visa

---

²⁰² Munukka, 2017/18, s. 947.

²⁰³ Gentele, s. 621. Det citat som Gentele syftar på återfinns i Motiv AB 72, s. 183. Likalydande i Lindahl, s. 183 och Lindahl m.fl., s. 183.

²⁰⁴ Gentele, s. 621 f.

²⁰⁵ Prop. 1990/91:63, s. 127.

²⁰⁶ Hellner, Jan och Radetzki, Marcus, *Skadeståndsrätt*, 11 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2021, s. 125.

att entreprenören brustit i sin omsorgsplikt. Det är enligt motiven inte tillräckligt att beställaren visar att kostnaderna är höga.²⁰⁷ Höga kostnader innebär inte i sig att vårdslöshetsgränsen passerats.²⁰⁸ Det har i stället anförts att beställaren måste visa att entreprenören brustit i sin omsorgsplikt, att entreprenören gjort sig skyldig till vårdslöshet och den ekonomiska följden därav.²⁰⁹ I Nybropalatsdomen behövde beställaren visa på vilket sätt eller i vilken omfattning faktorer som entreprenörens bristande planering och arbetsledning hade medfört kostnadsfördyringar samt vad kostnadsfördyringarna uppgick till. Vidare ska adekvat orsakssamband mellan vållande och förlust visas.²¹⁰

Den som påstår vårdslöshet har som utgångspunkt att visa att omständigheterna är sådana att vårdslöshet föreligger.²¹¹ Huvudregeln får anses ha skäl för sig, då bevisläget för entreprenören kan vara besvärligt om beställaren framför ett påstående om vårdslöshet en tid efter arbetenas avslutande. Det kan för entreprenören vara förenat med svårigheter att behöva säkra bevisning i alla de delar han inte varit vårdslös.²¹² När bevisläget är sådant att den som drabbats av vårdslösheten i praktiken har mycket begränsade möjligheter att säkra bevisning kan bevisbördan dock placeras på den som påstås ha varit vårdslös.²¹³ Ett ytterligare argument för att kasta om bevisbördan kan vara att motparten har haft särskild anledning att säkra bevisning.²¹⁴

Gentele belyser att den teoretiska möjligheten att säkra bevisning kan vara god eftersom det kan förutsättas att parterna har obegränsade resurser. De praktiska möjligheterna kan emellertid vara väsentligt mindre. Han argumenterar därför för att beställarens bevissäkringsmöjligheter bör mätas mot vilken bevisning som kan förväntas erhållas efter en skälig ansträngningsnivå. Det kan ofta vara teoretiskt möjligt för en beställare att noggrant bevaka entreprenörens arbete, men kostnaderna för detta kan i praktiken bli orimligt höga. Vidare kan granskningsrätten i AB/ABT kap. 6:10 p. 4 ge viss ledning för hur mycket olika delar av arbetet kostat att utföra, men de handlingar som kan begäras ut ger inte nödvändigtvis någon ledning avseende varför delarna kostat så mycket att utföra. I regel torde inte framgå om arbetarna exempelvis varit alkoholpåverkade eller ineffektiva. Flera föreliggande omständigheter kan ha varit orsaken till vårdslösheten, men beställaren kan möta svårigheter att få kännedom om dessa. Beställarens bevissäkringsmöjligheter får därmed anses begränsade.²¹⁵ Om bevisbördan ska läggas på den part som har bäst bevissäkringsmöjligheter kan det

---

²⁰⁷ Motiv AB 72, s. 185. Likalydande i Lindahl, s. 185 och Lindahl m.fl., s. 185. Se även Schedin, s. 76.

²⁰⁸ Jfr Gentele, s. 625 f.

²⁰⁹ Motiv AB 72, s. 185, Lindahl, s. 185 och Lindahl m.fl., s. 185. Se även Samuelsson, 2020, s. 405.

²¹⁰ Samuelsson, 2020, s. 405.

²¹¹ NJA 2019 s. 94.

²¹² Jfr Gentele, s. 623 f.

²¹³ NJA 2019 s. 94 och Ekelöf m.fl., s. 105. Jfr även NJA 1983 s. 617, NJA 1999 s. 197 och NJA 2006 s. 120.

²¹⁴ NJA 2006 s. 120; NJA 2017 s. 1094; Ekelöf m.fl., s. 81 och Nord, Roberth, *Bevisbörda och beviskrav i tvistemål*, SvJT 2012 s. 781, på s. 792.

²¹⁵ Gentele, s. 623 f.

därför argumenteras för att den ska åläggas entreprenören. Att placera bevisbördan för vårdslösheten på entreprenören skulle dock innebära en risk för att beställaren skulle söka undkomma full betalning eller senarelägga den. Oberättigade invändningar kan medföra att entreprenören tvingas acceptera avdrag på kontraktssumman. Entreprenörens berättigade krav är skyddsvärda av likviditetsskäl. Om det däremot ska vara beställaren som har bevisbördan bör det kunna resultera i att entreprenören får betalt trots att omsorgsförpliktelsen inte uppfyllts.²¹⁶ Det kan argumenteras för att dessa motstående intressen fordrar en särskild modell för placering av bevisbördan.

Gentele understryker att det visserligen är förenat med svårigheter för entreprenören att löpande säkra bevisning för att han inte varit vårdslös, men det torde vara enklare för honom att säkra bevisning om förhållanden som medför att kostnaderna blir mycket högre än normalt. Dokumentationskraven och aviseringsreglerna i AB/ABT får anses bygga på idén att entreprenören ska dokumentera sådana förhållanden.²¹⁷ Han förespråkar därför en fördelning av bevisbördan som innebär att beställaren som utgångspunkt har bevisbördan för att det föreligger vårdslöshetsgrundande omständigheter samt de ekonomiska konsekvenserna av dessa. Om beställaren bevisar att kostnaderna varit mycket högre än normalt ska det dock presumeras att den för höga kostnaden beror på entreprenörens vårdslöshet. För att bryta presumptionen behöver entreprenören göra sannolikt att de höga kostnaderna inte beror på dennes vårdslöshet.²¹⁸

Till stöd för att en sådan presumtion skulle kunna ske i entreprenadavtal talar NJA 2019 s. 94 [cit. Gamla vägen], som avsåg en tvist mellan en bostadsrättsförening och en bostadsrättsförvärvare. Bostadsrättsföreningen hade lämnat felaktiga uppgifter om pantsättningar som belastade bostadsrätten i samband med förvärvet av den, varför förvärvaren yrkade att bostadsrättsföreningen skulle förklaras skadeståndsskyldig. Högsta domstolen konstaterade att en bostadsrättsförvärvare i regel har mycket begränsade möjligheter att visa hur ett fel i lägenhetsförteckningen eller i ett utdrag ur den har uppkommit, och underströk att kravet på aktsamhet vid förändring av lägenhetsförteckning måste ställas högt. Därmed fordrades speciella förhållanden för att förekomsten av fel skulle kunna förklaras av annat än vårdslöshet. Enligt Högsta domstolen bör det vid förekomst av fel i lägenhetsförteckningen eller utdrag ur denna, presumeras att felaktigheterna beror på vårdslöshet. Det bör enligt Högsta domstolen krävas att föreningen gör det sannolikt att vårdslöshet inte förelegat för att bryta presumptionen.

Gentele tolkar domskälen på så sätt att Högsta domstolen ansåg att förekomsten av fel i samband med det högt ställda kravet på aktsamhet gör det så sannolikt att felet berott på vårdslöshet att det kan presumeras. Han menar att liknande principer bör kunna tillämpas vid fördelning av bevisbördan för entreprenörens vårdslöshet avseende självkostnadsprincipen, då också en beställare i praktiken kan ha begränsade möjligheter att visa vad vårdslösheten består i.

²¹⁶ Jfr Ingvarson och Utterström, 2018, s. 556.

²¹⁷ Jfr Gentele, s. 625 och Ingvarson och Utterström, 2018, s. 556. Som exempel på dokumentationsskyldighet i AB/ABT kan 3:13 och 6:10 p. 4 nämnas.

²¹⁸ A.a., s. 626.

Gamla vägen indikerar att en sådan fördelning av bevisbördan skulle vara möjlig. Lösningen får också anses ha starka skäl för sig. Den som utför arbetet har generellt sett lättast för att säkra bevisning och bör löpande informera sin part om kostnadsutvecklingen.²¹⁹

Det kan dock diskuteras vad som utgör mycket högre kostnader än normalt och hur detta ska bevisas. En svårighet skulle i många fall kunna vara att entreprenaden är anpassad efter ett flertal faktorer hänförliga till de specifika förhållandena där den uppförs och dess åsyftade funktion. Några klara referensobjekt för att fastställa ett ”normalt” pris kanske därför inte alltid existerar. Något som talar emot att Gamla vägen skulle stödja Genteles uppfattning är att det i målet var ostridigt att det förekom felaktigheter i lägenhetsförteckningen. Felaktigheterna var konkreta. Att bostadsrättsföreningens agerande var brottsligt enligt 10:3 p. 6 bostadsrättslagen (1991:614) angavs inte uttryckligen utgöra ytterligare skäl för presumptionen, men det kan inte uteslutas att detta var av betydelse. Att kostnaderna i en entreprenad skulle vara ”mycket högre än normalt” får anses vara ett vagare kriterium som inte kan anses jämförbart med att det föreligger ett faktiskt fel. Visserligen menar Gentele att det är beställaren som ska bevisa att kostnaderna är mycket högre än normalt. Lösningen kan på så sätt kan anses balansera parternas riskfördelning, men det är oklart om den är i enlighet med gällande rätt. Det är däremot möjligt att en presumtion för vårdslöshet kan föreligga om beställaren visar att entreprenören brutit i omsorg.²²⁰ En sådan presumtion kan emellertid antas av mindre praktisk betydelse då en uppdelning av dessa bedömningar inte alltid är så enkel att göra, se avsnitt 6.2.3.1.

6.3 Upphandling

I AB/ABT 6:10 p. 3 stadgas att entreprenören vid upphandling av material, vara eller underentreprenad såvitt möjligt ska infordra anbud från flera leverantörer eller entreprenörer. Entreprenören bör så långt som möjligt infordra anbud från flera olika leverantörer eller entreprenörer. Upphandlingen ska ske så att beställarens intressen tillgodoses i största möjliga utsträckning,²²¹ och till så förmånliga villkor för beställaren som är möjliga att uppnå under rådande förhållanden.²²² Material avseende upphandlingsregeln är begränsat, och dess närmare innebörd är inte klagjord. Enligt mitt förmenande företer upphandlingsregeln sådana likheter med omsorgsplikten att den torde kunna ses som ett utflöde ur den, närmast en precisering av vad beställaren har att iaktta för att beställaren ska erhålla bästa tekniska och ekonomiska resultat. Liknande avväg-

²¹⁹ Se Svea hovrätts dom av den 4 november 2004 i mål T 2388-01.

²²⁰ Se 4 § 1 st. 1 p. och 43 § 1 st. KommL; 5 § 1 st. och 34 § 1 st. HaL; NJA 2018 s. 414 och NJA 2019 s. 877. Rättsordningar som bygger på skuldprincipen presumerar ofta oaksamhet vid avtalsbrott, se Adestam och Arvidsson, s. 60 och Kötz, Hein, *European Contract Law*, 2 u., Oxford University Press, Oxford, 2017, s. 245. Jfr dock NJA 2020 s. 115 där en försäkringstagare hade att bevisa att ett försäkringsbolag som brutit mot avtalet hade agerat oaksamt.

²²¹ Schedin, s. 47 och Samuelsson, 2020, s. 407. Se även Johansson, Sture, s. 312.

²²² Motiv AB 72, s. 187; Lindahl, s. 187 och Lindahl m.fl., s. 187.

nings- och lojalitetsaspekter kan göra sig gällande. Exempelvis bör en entreprenör som är mer tekniskt kunnig inom ett visst område förmodligen vara dyrare än en mindre tekniskt kunnig entreprenör.

I Nybropalatsdomen argumenterade beställaren för att entreprenören hade åsidosatt bestämmelsen genom att ha gjort inköp utan tillräcklig planering och utan anbudsförfarande. Entreprenörens inköp skedde vid ett flertal tillfällen i enstaka poster. Detta skulle enligt beställarens mening ha påverkat den yrkade ersättningens storlek. Hovrätten anförde emellertid att entreprenören inte kunde lastas för dessa omständigheter, då projekteringen i entreprenaden redan var genomförd vid kontrakteringen. Entreprenören hade av den anledningen inte haft inflytande på planritningar och materialval. Att hovrätten begagnar sig av uttrycket ”lastas för” antyder att domstolen menade att det generellt sett föreligger en skyldighet att upphandla i konkurrens. Detta kan tolkas som att undantag från huvudregeln fordrar särskilda omständigheter i det enskilda fallet.

En fråga med nära anknytning till vad som nyss diskuteras rör om beställaren kan förvänta sig att entreprenören handlar upp underentreprenörer till fast pris. Det har i denna uppsats framgått att arbeten på löpande räkning kan innebära att kostnaderna skenar i väg och att beställaren kan möta svårigheter att kontrollera att arbetena utförts omsorgsfullt och effektivt. Beställaren torde inte under alla omständigheter kunna kräva att entreprenören upphandlar till fast pris, då upphandlingsregeln endast anger att upphandlingen ska ske till så fördelaktiga villkor som förhållandena medger. Vad beställaren kan kräva är således att entreprenören gör sitt bästa för att upphandlingen ska bli så förmånlig som möjligt under omständigheterna i det enskilda fallet. När en entreprenad i sin helhet sker på löpande räkning ligger det i dess natur att arbetet troligen varit svårt att kalkylera och prissätta. Detta kan i sig försvåra för entreprenören att i sin tur få till stånd en underentreprenad till fast pris.²²³

En oklar fråga som torde kunna få praktisk betydelse, men som inte tycks ha varit föremål för diskussion, gäller om entreprenören kan anlita underentreprenör i stället för att utföra arbetet själv alternativt hyra in annans maskin i stället för att använda sin egen. Det kan ifrågasättas om entreprenören ska ha rätt till ersättning för de merkostnader som kan uppstå genom ett sådant förfarande, exempelvis att underentreprenören har ett högre timpris än det som är avtalat mellan huvudentreprenören och beställaren. Frågan kan av utrymmesskal inte behandlas utförligt inom ramen för denna uppsats.

Det kan konstateras att entreprenören inte i onödan ska åsamka beställaren kostnader.²²⁴ Entreprenören kan emellertid ha känt sig nödgad att anlita en underentreprenör för att hinna klart med arbetet i tid. Anlitandet skulle i så fall kunna utgöra ett lojalt undvikande av ytterligare kostnader för beställaren, exempelvis om det ska flytta in hyresgäster i objektet för entreprenaden ett visst datum. Då upphandlingsregeln får antas ha ett nära samband med omsorgsplikten torde det även i detta fall krävas att vårdslöshet ska föreligga för att entre-

---

²²³ Byggherrarna Sverige AB, s. 29.

²²⁴ Schedin, s. 47.

preören inte ska få full täckning för sina kostnader.²²⁵ Ett annat exempel kan vara om beställaren önskar ett komplicerat tilläggssarbete som entreprenören inte kunnat förutse vid avtalsingäendet. Entreprenören kan anse att han inte genom sin egen kompetens kommer att kunna nå det för beställaren bästa tekniska och ekonomiska resultatet. Av det anförda får åtminstone anses följa att entreprenören inte ska åsamka beställaren kostnader i onödan. Om entreprenören haft möjlighet att utföra arbetena på egen hand kan kostnaderna för upphandlingsförfarandet anses onödiga och därmed inte ersättningsgilla. Frågan kan möjligtvis bedömas annorlunda om entreprenören visar att förfarandet varit ägnat att tillvarata beställarens intressen. Vad som är gällande rätt i detta avseende är högst oklart.

6.4 Skälighetsbedömning genom analogi från utfyllande rätt

6.4.1 Allmänna utgångspunkter

En invändning som beställaren kan vilja göra mot entreprenörens begärda pris är att priset är oskäligt. Någon bestämmelse om skäligt pris förekommer inte i AB/ABT, men 45 § KöpL, 35 § konsumentköplagen [cit. KköpL] och 36 § 1 st. KtjL innehåller sådana bestämmelser. Ingen av dessa lagar är emellertid tillämpliga på kommersiella entreprenadavtal, se 1–2 §§ KöpL, 1 § KtjL och 1 § KköpL. Högsta domstolen har uttalat att det är naturligt att tolka AB 92, föregångaren till AB 04, i ljuset av den dispositiva rätt som annars skulle ha tillämpats eftersom standardvillkoren framförhandlats mot bakgrund av allmänna obligationsrättsliga principer. En del av dessa principer kommer till uttryck i KöpL.²²⁶ Att 45 § KöpL får anses vara analogt tillämplig i kommersiella entreprenadavtal konstaterades i NJA 2001 s. 177. Även KtjL kan vara vägledande i den mån lagen kan anses ge uttryck för allmänna obligationsrättsliga principer på tjänsteområdet.²²⁷ Att 45 § KöpL, 35 § KköpL och 36 § 1 st. KtjL är så påfallande likt utformade talar för att det får antas existera en allmän obligationsrättslig princip om skäligt pris som sträcker sig till tjänsteområdet. Det är inte orimligt att uppfatta 45 § KöpL som det kommersiella uttrycket för 36 § KtjL.²²⁸

---

²²⁵ Jfr Schedin, s. 47, där det anføres att entreprenören ska visa aktsamhet avseende beställarens ekonomi i upphandlingsförfarandet.

²²⁶ NJA 2013 s. 271.

²²⁷ Prop. 1984/85:110, s. 39 och NJA 2013 s. 1174.

²²⁸ Se Munukka, 2017/18, s. 944.

6.4.2 När kan priset anses bestämt i avtalet?

Innebörden av de utfyllande skälighetsnormerna som kommer till uttryck i 45 § KöpL, 36 § 1 st. KtjL och 35 § KköpL är att *om priset inte följer av avtalet*, så ska köparen av varan eller tjänsten betala vad som är skäligt. Hänsyn ska tas till varans art och beskaffenhet respektive tjänstens art, omfattning och utförande, gängse pris vid tiden för köpet respektive gängse pris eller prisberäkningssätt för motsvarande tjänster vid avtalstillfället samt omständigheterna i övrigt. Trots att något totalbelopp eller enhetspris inte är bestämt kan priset framgå indirekt eller genom begagnande av allmänna principer för avtalstolkning.²²⁹ Parterna kan avtala om grunderna för prisberäkningen, exempelvis genom att avtala pris per arbetstimme. I detta fall blir skälighetsnormerna inte tillämpliga avseende den beräkningsfaktor som är bestämd. Däremot blir de tillämpliga avseende den faktor som parterna inte avtalat om.²³⁰ Att tidsåtgången kan bli föremål för en skälighetsbedömning får anses följa av detta uttalande.²³¹

I förarbetena till KtjL förklarades att fast pris kan vara avtalat för en del av tjänsten, medan priset kan ha lämnats obestämt i andra delar, exempelvis då löpande räkning avtalats utan att grunderna för prisberäkningen har avtalats.²³² För att priset ska anses följa av avtalet bör det därmed vara tillräckligt att parterna överenskommit om en viss beräkningsmodell, och således inte att priset uttryckligen följer av avtalet. Priset kan även vara underförstått genom exempelvis partsbruk eller sedvänja.²³³

Efter NJA 2016 s. 1011 står det klart att 36 § KtjL inte är tillämplig om parterna träffat avtal om fast pris för tjänsten. Förarbetena till KtjL får anses ge tydligt uttryck för att de utfyllande skälighetsnormerna inte blir tillämpliga om parterna kommit överens om pris per timme och antal timmar, eftersom priset då följer av en enkel matematisk beräkning. Om parterna inte alls reglerat antal timmar får det däremot anses tydligt att de utfyllande skälighetsnormerna blir tillämpliga.²³⁴ Det får anses oklart om ett avtal om löpande räkning enligt självkostnadsprincipen innebär att grunderna för prisberäkningen har avtalats, och om priset därmed följer av avtalet.

6.4.3 Innebär självkostnadsprincipen att priset är bestämt i avtalet?

Det har i ett flertal sammanhang argumenterats för att en skälighetsbedömning inte ska göras av entreprenörens begärda pris vid tillämpning av självkostnads-

---

²²⁹ Prop. 1988/89:76, s. 151; Prop. 1989/90:89, s. 143 och Prop. 1984/85:110, s. 300.

²³⁰ Prop. 1984/85:110, s. 300. Jfr även Prop. 1988/89:76, s. 151 och Prop. 1989/90:89, s. 143.

²³¹ Se även NJA 2016 s. 1011; Hovrätten för nedre Norrlands dom FT 455-19 av den 1 oktober 2020 och Munukka, 2017/18, s. 946.

²³² Prop. 1984/85:110, s. 300.

²³³ Ingvarson och Utterström, 2018, s. 545.

²³⁴ Prop. 1984/85:110, s. 300 och Gentele, s. 614.

principen.²³⁵ Munukka har argumenterat för att det möjligen kan förhålla sig annorlunda. Enligt uppfattningen kan skälighetsnormerna tillämpas när pris per enhet är bestämt (timpriset) men då mängden enheter (antal timmar) inte har bestämts och leverantören kan påverka mängden enheter. Annorlunda uttryckt ska tidsåtgången vara skälig i förhållande till uppdragets omfattning när parterna inte avtalat om hur lång tid arbetet får ta. Munukka argumenterar således för att priset inte kan anses bestämt i avtalet, då entreprenören kan påverka hur lång tid arbetet tar.²³⁶ Resonemanget grundas främst på NJA 2016 s. 1011 [cit. Gripenhusdomen] och NJA 1989 s. 213, som lästa tillsammans talar för att tidsåtgången kan bli föremål för en skälighetsbedömning även i kommersiell entreprenad, oberoende av om parterna avtalat om standardavtal eller inte.²³⁷

I Gripenhusdomen som avsåg konsumententreprenad hade parterna inte överenskommit om något för avtalsförhållandet tillämpligt standardavtal, och något skriftligt avtal fanns över huvud taget inte. Däremot hade parterna muntligen kommit överens om att arbetet skulle utföras till ett bestämt timpris, men det hade inte angetts hur många timmar arbetet skulle uppgå till. Högsta domstolen ansåg att priset inte var bestämt i avtalet och vidtog en skälighetsbedömning avseende nedlagd tid genom en tillämpning av 36 § KtJL. Entreprenören hade bevisbördan för prisets skälighet men lyckades varken genom tidsredovisning eller övrig bevisning klargöra vilket arbete som utförts och hur tiden fördelats på olika arbetsuppgifter. Då utredningen inte gav tillräckligt underlag för att bedöma huruvida det varit befogat att lägga ned det antal timmar som entreprenören krävde ersättning för hade det inte heller visats att begärt pris var skäligt. I NJA 1989 s. 213 behandlades löpande räkning avseende bokföringsarbete. Avtalet var av blandkaraktär – både av konsumentkaraktär då uppdraget rörde självdeklarationer, och av kommersiell karaktär då det avsåg hyresfastigheter.²³⁸ Köparen av tjänsten lyckades inte visa att ett fast pris avtalats, och parterna hade inte överenskommit om vare sig timarvode eller tidsåtgång. En allmän skälighetsprövning av det av bokföringsbyrån begärda priset gjordes.

Rättsfallen utesluter inte att en skälighetsbedömning kan ske av tidsåtgången i kommersiell entreprenad. I Gripenhusdomen hade parterna inte avtalat några grunder för prisberäkningen över huvud taget. Den andra faktorn för prisets beräkning var således helt obestämd, varför priset inte kunde beräknas på grundval av avtalet. Att det var fråga om ett konsumentförhållande bör därmed inte ha varit den avgörande faktorn för målets utgång. En skälighetsbedömning kan förmodligen även göras i kommersiell entreprenad om några grunder för prisets beräkning inte har avtalats. I Hovrätten för nedre Norrlands dom av den

---

²³⁵ Motiv AB 72, s. 185; Lindahl, s. 185; Lindahl m.fl., s. 185; Källenius, s. 269; Johansson, Sture, s. 311 f; Willborg, 2017/18, s. 960; Gentele, s. 618 och Schedin, s. 77. Jfr dock Höök, s. 48 samt Ingvarson och Utterström, 2018, s. 546.

²³⁶ Munukka, 2017/18, s. 939 ff och s. 948.

²³⁷ Munukka, 2017/18, s. 946 och 948. I Täby kommunhusdomen hänvisade Svea hovrätt till NJA 2016 s. 1011, och anförde att trots att målet avser konsumenträttsliga förhållanden innehåller det vägledande uttalanden om grundläggande principer, som är av betydelse även utanför det konsumenträttsliga området.

²³⁸ Munukka, 2017/18, s. 946.

1 oktober 2020 i mål FT 455-19 antydde hovrätten att tidsåtgången vid löpande räkning hade kunnat bli föremål för en skälighetsbedömning om invändning beträffande antal timmar hade gjorts. Parterna i målet var båda näringsidkare. Priset var helt obestämt, likt i Gripenhusdomen. Även i de fall då parterna avtalat om standardavtal skulle en skälighetsbedömning troligen kunna ske, men enligt min mening är så förmodligen inte fallet om parterna avtalat om AB/ABT. I dessa standardavtal förekommer en omsorgsplikt som får anses sätta upp en gräns för hur höga kostnaderna kan vara i förhållande till resultatet. Entreprenören kan visserligen påverka sina egna självkostnader, men inte i vilken utsträckning som helst. Till den del kostnaderna utgjorts av entreprenörens vårdslöshet ersätts de inte. Frågan är inte klagjord, men underrättspraxis pekar i samma riktning.

Svea hovrätt har gjort skilda bedömningar i skälighetsfrågan i Nybropalatsdomen respektive Täby kommunhusdomen. I Nybropalatsdomen ansågs en hänvisning till löpande räkning enligt självkostnadsprincipen i ABT 06 vara tillräckligt för att priset skulle anses avtalat medan. Däremot menade hovrätten i Täby kommunhusdomen att en hänvisning till rörligt arvode enligt ABK 09 inte var tillräckligt för att priset skulle anses bestämt i avtalet. Rörligt arvode bör kunna likställas med löpande räkning med timpris, då parterna inte heller i den situationen kan räkna fram det slutgiltiga priset på förhand.²³⁹ En anledning till skillnaderna i målens utgångar kan vara att ABK 09 6:2 och 6:5 inte är lika detaljerat utformade som AB/ABT 6:9–10. Det finns ingen avtalad omsorgsplikt och inget krav på att kostnaderna ska svara mot konsultens självkostnader. Någon direkt eller indirekt gräns för vad kostnaderna kan uppgå till uppställs inte.

Att priset kan anses bestämt när ABT 06 har avtalats vinner även stöd av en skiljedom.²⁴⁰ Ersättningen bestod delvis av en rörlig del som skulle följa reglerna enligt självkostnadsprincipen. Skiljenämnden ansåg att ett avtal om löpande räkning enligt självkostnadsprincipen i sådan grad precisera beräkningsgrunden för priset att 45 § KöpL inte skulle tillämpas. Av förarbetena till de utfyllande skälighetsnormerna följer att det är *avtalsinnehållet* som är avgörande, och att det därav generellt sett inte är av betydelse om parterna avtalat om standardavtal eller inte respektive om parterna befinner sig i ett konsumentförhållande eller inte. I alla dessa fall skulle en skälighetsbedömning kunna vidtas, så länge priset inte följer av avtalet. Det får konstateras att en skälighetsbedömning troligtvis inte ska göras av entreprenörens begärda pris när det beräknats enligt självkostnadsprincipen. Vad som ska ersättas är entreprenörens självkostnader, men inte till den del de uppkommit genom att entreprenören brustit i skyldigheten att fullgöra sin uppgift så att beställaren erhåller bästa tekniska och ekonomiska resultat.

En entreprenör behöver således inte visa att det begärda priset är skäligt. Konsekvenserna av denna slutsats kan problematiseras. En beställare av kom-

---

²³⁹ Hovrätten angav under rubriken "*Är det yrkade beloppet skälig ersättning för W/bites tjänst?*" att arbetet utfördes på löpande räkning, vilket talar för att domstolen likställde rörligt arvode med löpande räkning.

²⁴⁰ Skiljedomen Kista Galleria.

mersiell entreprenad har inte bättre möjligheter att skydda sig mot indirekt överdebitering än en beställare av konsumententreprenad. Entreprenören kan genom maskning, dålig samordning och oskicklighet åsamka beställaren kostnader som inte bör tolereras i något rättsförhållande.²⁴¹ Beställaren avskärs därmed en invändningsgrund som, särskilt med hänsyn till beställarens små bevis-säkringsmöjligheter, hade kunnat vara av stor betydelse. Om beställaren vill göra en invändning är han i stället hänvisad till att åberopa omsorgsplikten i 6:10 p. 1 eller upphandlingsregeln i 6:10 p. 3. Troligtvis gäller i båda dessa fall, men åtminstone vid åberopande av 6:10 p. 1, att beställaren har att bevisa kontraktsbrott, vårdslöshet och ekonomisk skada.

6.5 Skälighetsbedömning enligt 36 § AvtL

Varken 45 § eller 36 § KtjL ska ses som jämningsregler. Av 45 § KöpL följer att ett pris som lämnats obestämt ska vara skäligt och att ett avtalat oskäligt pris är gällande. Trots detta kan ett avtalat oskäligt pris underkastas viss villkorskontroll.²⁴² Ett pris som följer av avtalet kan vid oskälighet jämkas enligt 36 § AvtL.²⁴³ Stadgandet, som är tvingande, har en bred räckvidd och kan tillämpas på alla avtalsomständigheter och avtalstyper på förmögenhetsrättens område.²⁴⁴ Oskäligheten kan enligt bestämmelsen ha samband med avtalets innehåll, omständigheterna vid avtalets tillkomst, senare inträffade förhållanden och omständigheterna i övrigt.

Generalklausulen i 36 § AvtL bygger på grundläggande skyddssyften som är hänförliga till avtalsförhållanden i vilka den ena parten intar en underlägsen ställning, vilket framgår av paragrafens andra stycke. I avtalsförhållanden mellan jämbördiga näringsidkare ska tillämpning av bestämmelsen ske med återhållsamhet.²⁴⁵ Det har i tidigare sammanhang konstaterats att beställaren vid arbeten på löpande räkning har mindre bevis-säkringsmöjligheter än entreprenören avseende faktiskt arbetad tid och hur arbetena har utförts. Det kan ifrågasättas om detta skulle kunna motivera en tillämpning av 36 § AvtL. Begreppet underlägsen ställning torde emellertid främst vara hänförligt till kunskapsmässigt och

---

²⁴¹ Munukka, 2017/18, s. 944 f.

²⁴² A.a., s. 940.

²⁴³ Prop. 1988/89:76, s. 152.

²⁴⁴ Prop. 1975/76:81, s. 136.

²⁴⁵ Se Prop. 1975/76, s. 127; Bernitz, s. 171 f och SOU 1974:83, s. 25. Jfr dock prop. 1975/76. s. 105 och SOU 1974:83, s 109 ff som ger uttryck för att klausulen inte är begränsad till att enbart gälla mellan näringsidkare och konsument.

ekonomiskt övertag,²⁴⁶ men det har också ansetts kunna komma till uttryck i ett faktiskt beroendeförhållande.²⁴⁷

Att en tillämpning av självkostnadsprincipen medför oväntat höga kostnader för beställaren innebär inte per automatik att jämkning kan aktualiseras. Kostnaderna kan ha varit nödvändiga för ett fackmässigt utförande av entreprenaden och för att beställaren skulle erhålla bästa tekniska och ekonomiska resultat.²⁴⁸ Om självkostnadsprincipen så som den framgår av AB/ABT 6:9-10 skulle förklaras oskälig och jämkas i ett avtalsförhållande bör det vara sannolikt att den även i andra fall hade bedömts som oskälig. När frågan gäller standardavtal som är utbredda i branschen och som förutsätts bygga på en rimlig riskfördelning kan detta anses vara problematiskt. En sådan dom skulle kunna bidra till osäkerhet i branschen kring om villkoret över huvud taget kan tillämpas utan att ersättningen riskerar att jämkas.²⁴⁹

Troligtvis kan inte självkostnadsprincipen såsom avtalsvillkor betraktas som oskälig. När parterna har kommit överens om att en entreprenad ska utföras på löpande räkning enligt självkostnadsprincipen får det anses ligga i avtalets natur att beställaren accepterar en viss risk för att kostnaderna blir högre än väntat. Löpande räkning kan exempelvis ha avtalats med syfte att bidra till större flexibilitet i arbetena eller för att entreprenaden ska kunna slutföras med kort varsel.²⁵⁰ Detta är syften som skulle förringas om priset kunde jämkas med alltför stor enkelhet. Det kan argumenteras för att beställaren vid avtalsingäendet borde ha minimerat sitt risktagande genom att avtala om exempelvis takpris eller incitamentsavtal. För att justera obalansen i parternas risktaganden existerar dessutom tillämpningsreglerna i AB/ABT 6:10. Detta talar för att en tillämpning av 36 § AvtL bör ske med restriktivitet.²⁵¹

Då jämkning enligt förarbetena kan ske även på grundval av förhållanden som inträffat efter avtalets ingående samt omständigheterna i övrigt bör det inte anses uteslutet att själva priset, det vill säga resultatet av leverantörens tillämpning av självkostnadsprincipen, skulle kunna bli föremål för en oskälighets-

---

²⁴⁶ Se Dotevall, Rolf, *Ekvivalensprincipen och jämkning av långvariga avtal*, SvJT 2002 s. 441, på s. 443 och prop. 1975/76, s. 104. Jfr även NJA 1981 s. 711 och NJA 1987 s. 639. I NJA 1989 s. 346 argumenterade en försäkringstagare för att avtalet skulle jämkas med hänsyn till bevisvärigheter. Högsta domstolen resonerade inte kring partens bevisvärigheter. Det konstaterades dock att parten befann sig i en underlägsen ställning, men detta kan likväl ha berott på ekonomiskt underläge.

²⁴⁷ Bernitz, s. 171.

²⁴⁸ Samuelsson, 2020, s. 403. Jfr även art. 6:111 1 p. PECL som uppställer en huvudregel med lydelsen: "A party is bound to fulfil its obligations even if performance has become more onerous, whether because the cost of performance has increased or because the value of the performance it receives has diminished."

²⁴⁹ Detta "floodgateliknande" argument vinner stöd av NJA 1979 s. 482 samt Lindmark, Dan, *Om jämkning av kommersiella avtal*, I: Flodgren, Boel m.fl., Avtalslagen 90 år, Stockholm, Norstedts juridik AB, 2005, s. 281-294, på s. 282.

²⁵⁰ Liman m.fl., s 55.

²⁵¹ I prop. 1975/76:81, s. 138 uttalades att jämkning inte bör nyttjas som ett medel för allmän priskontroll, och att en köpare som anser att priset är oskäligt högt ofta kan åberopa andra lagbestämmelser för att få rättelse till stånd. Detta bör kunna jämföras med den möjlighet en beställare har att åberopa tillämpningsbestämmelserna i AB/ABT 6:10.

prövning.²⁵² Senare inträffade förhållanden är givetvis unika för varje fall, och någon utredning härom ryms inte i detta arbete.²⁵³ Det kan endast konstateras att det torde krävas en kraftig obalans mellan prestation och motprestation innan jämkning kan ske till följd av ändrade förhållanden.²⁵⁴ Att fastställa prestationernas värde kan vara svårt när entreprenörens prestation ofta får betraktas som specialtillverkad eller på annat vis unik.²⁵⁵ Det är också förknippat med svårigheter att finna en formel för att bedöma om exempelvis produktionskostnader varit skäligen.²⁵⁶

Omständigheterna i övrigt kan principiellt avse vilka omständigheter som helst. Några tydliga exemplifieringar har inte gjorts i förarbetena.²⁵⁷ Affärssed och branschpraxis kan dock vara av relevans i bedömningen av om omständigheterna i övrigt medför oskälighet.²⁵⁸ En indikation på oskälighet kan vara att en parts agerande utgör ett tydligt avsteg från näringslivets eller den aktuella branschens allmänt accepterade normer för verksamhetens bedrivande.²⁵⁹ Det kan argumenteras för att illojala beteenden, exempelvis medveten maskning i syfte att erhålla högre arvode, kan vara ett sådant avsteg från vad som borde tålas i en entreprenad. Hur frågan ska bedömas är emellertid kopplad till omständigheterna i det enskilda fallet och några kategoriska uttalanden kan inte göras med hänsyn till det begränsade material som finns att tillgå. Möjligheterna för beställaren att nå framgång med ett återopande av 36 § AvtL torde i regel vara små.

6.6 Sammanfattande slutsatser

När självkostnadsprincipen enligt AB/ABT är avtalad tycks beställarens möjliga invändningsmöjligheter vara omsorgsplikten i 6:10 p. 1, upphandlingsregeln i 6:10 p. 3 och 36 § AvtL. Då självkostnadsprincipen enligt AB/ABT:s får anses innebära att priset har bestämts i avtalet kan inga utfyllande skälighetsnormer tillämpas för att bestämma priset. Regeln om upphandling får förmodligen ses som ett utflöde ur eller förtydligande av omsorgsplikten, varför liknande omständigheter bör beaktas vid bedömningen av om avtalsbrott är för handen. För att bedöma om entreprenören brustit i omsorg är kravet på fackmässighet en betydelsefull komponent. Troligtvis krävs vårdslöshet på entreprenörens sida för att skadeståndsskyldighet ska föreligga.

---

²⁵² Jfr Munukka, 2017/18, s. 940 f. Se också SOU 1974:83, s. 165, där utredningen anförde att det bör finnas möjlighet till jämkning av priset trots att någon ändring av de ursprungliga förhållandena inte skett och att omständigheterna vid avtalets ingående inte kan återopas som skäl för jämkning.

²⁵³ Jfr Norlén, s. 32.

²⁵⁴ Dotevall, s. 454. Se även art. 3.10 kommentar 1 i UNIDROIT Principles där följande anges: "What is required is that the disequilibrium is in the circumstances so great as to shock the conscience of a reasonable person."

²⁵⁵ Jfr Norlén, s. 367 f.

²⁵⁶ Dotevall, s. 450 f.

²⁵⁷ Norlén, s. 35.

²⁵⁸ A.a., s. 37.

²⁵⁹ SOU 1974:83, s. 145 f.

Under vissa förutsättningar torde 36 § AvtL kunna medföra en jämkning av priset, men bestämmelsen bör i regel tillämpas med restriktivitet. Med hänsyn till de små bevismöjligheter beställaren har kan det ifrågasättas om det är rimligt att han primärt ska vara hänvisad till att åberopa omsorgsplikten och därvid behöva bevisa att entreprenören varit vårdslös. För att utjämna denna obalans har det diskuterats om en modifiering av bevisbördan kan vara möjlig. Det finns skäl som talar både för och emot att NJA 2019 s. 94, Gamla vägen, kan tolkas på det sättet. Något klart svar på den frågan existerar inte.

Entreprenörens begärda pris bör kunna ifrågasättas på fler grunder än de som diskuterats i kapitlet, exempelvis genom en tillämpning av ogiltighetsgrunderna i AvtL. Omständigheter som berättigar beställaren till sådana invändningar är naturligtvis högst beroende av omständigheterna i det enskilda fallet, och någon utredning härom har inte vidtagits.

7 Avslutande reflektioner

Oavsett hur sofistikerade avtalslösningar parterna försöker utarbeta aktualiseras ofta självkostnadsprincipen som beräkningsgrund för ersättningen i entreprenadavtal reglerade enligt AB 04 och ABT 06. Arbeten som ska ersättas på grundval av aktuella bestämmelser förutsätter ett stort mått av lojalitet och förtroende mellan entreprenör och beställare. I arbetet har visats att flera motstående intressen gör sig gällande när självkostnadsprincipen är tillämplig.

Entreprenören har ett informationsövertag avseende arbetenas utförande och små incitament att begränsa sina kostnader, vilket riskerar att åsamka beställaren obefogat höga kostnader samtidigt som han kan möta svårigheter i att hävda sin rätt. Beställaren får dock, generellt sett, vid avtalsingåendet antas vara införstådd med att kostnaderna kan bli oväntat höga när självkostnadsprincipen blir tillämplig. Har löpande räkning avtalats för entreprenaden i sin helhet kan det i själva verket ha syftat till att skapa större flexibilitet avseende arbetenas utförande och kostnader. En beställare har möjlighet att minimera sina risker genom att avtala om exempelvis ett takpris eller incitamentslösningar. Självkostnadsprincipen uppställer dessutom en dokumentationsskyldighet och en omsorgsplikt för entreprenören. Trots att riskfördelningen därmed kan tyckas balanserad får entreprenören anses ha stora fördelar av att självkostnadsprincipen tillämpas som ersättningsgrund.

Om beställaren anser att entreprenörens kostnadsunderlag är bristande har han att framföra konkreta invändningar, innebärande att ett i regel omfattande underlag måste granskas noggrant. Då beställaren gör gällande att entreprenören brutit i omsorgsplikten ska kontraktsbrott, vårdslöshet och den ekonomiska följden därav styrkas. Med hänsyn till beställarens högst begränsade bevismöjligheter avseende främst entreprenörens vårdslöshet, har det ifrågasatts om bevisbördan bör vara utformad på detta sätt. Gällande rätt får betraktas som oklar på denna punkt.

Arbetet har åskådliggjort att det är otydligt vilka kostnader som kan anses hänföra sig till den specifika entreprenaden och vilka som ska anses vara att hänföra till centraladministration. Det föreligger därtill betydande svårigheter att avgöra hur strängt de olika kraven som uppställs i självkostnadsprincipen ska tolkas. Vilka påföljder som kontraktsbrott berättigar till är inte heller klarlagt. Trots att flera frågor kvarstår är förhoppningen att detta arbete bidragit till en bättre överblick över den många gånger missförstådda självkostnadsprincipen.

Källförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1975:104, *Regeringens proposition med förslag till ny bokföringslag m.m.*

Prop. 1975/76:81, *med förslag om ändring i lagen (1915:218) om avtal och andra rätts-handlingar på förmögenhetsrättens område, m.m.*

Prop. 1984/85:110, *om konsumenttjänstlag*

Prop. 1988/89:76, *om ny köplag*

Prop. 1989/90:89, *om ny konsumentköplag*

Prop. 1990/91:63, *om handelsagentur*

Prop. 1998/99:130, *Ny bokföringslag m.m.*

Prop. 2008/09:88, *Ny kommissionslag*

Prop. 2009/10:235, *Enklare redovisning*

Betänkanden

SOU 1979:36, *Konsumenttjänstlag*

SOU 1974:83, *Generalklausul i förmögenhetsrätten*

Rättspraxis

Högsta domstolen

NJA 1953 s. 19

NJA 1958 s. 501

NJA 1970 s. 72

NJA 1975 s. 577

NJA 1979 s. 482

NJA 1980 s. 352

NJA 1981 s. 711

NJA 1983 s. 617

NJA 1987 s. 639

NJA 1989 s. 213

NJA 1989 s. 346

NJA 1993 s. 764

NJA 1994 s. 449

NJA 1996 s. 52

NJA 1996 s. 564
NJA 1999 s. 197
NJA 2001 s. 177
NJA 2005 s. 205
NJA 2006 s. 120
NJA 2009 s. 64
NJA 2011 s. 576
NJA 2012 s. 725
NJA 2013 s. 271
NJA 2013 s. 1174
NJA 2014 s. 960
NJA 2015 s. 199
NJA 2016 s. 791
NJA 2016 s. 1011
NJA 2017 s. 1094
NJA 2018 s. 414
NJA 2018 s. 653
NJA 2019 s. 94
NJA 2019 s. 802
NJA 2019 s. 877
NJA 2020 s. 115
Högsta domstolens dom av den 1 december 2021 i mål T 5613-20

Rättsfall från hovrätterna

Hovrätten för nedre Norrlands dom av den 18 juli 2017 i mål T 1036-16
Hovrätten för nedre Norrlands dom av den 1 oktober 2020 i mål FT 455-19
Svea hovrätts dom av den 4 november 2004 i mål T 2388-01
Svea hovrätts dom av den 21 maj 2014 i mål T 3544-13
Svea hovrätts dom av den 10 mars 2016 i mål T 10408-14
Svea hovrätts dom av den 20 mars 2020 i mål T 6691-17
Svea hovrätts dom av den 5 november 2020 i mål T 7178-18

Skiljedomar

Särskild skiljedom meddelad i Stockholm den 18 maj 2005 mellan Skanska AB och Kista Galleria KB, bifogat som aktbilaga 19 i mål T 10408-14

Litteratur

Böcker

AB Svensk Byggtjänst, *300 frågor och svar om entreprenadjuridik*, Stockholm, 2019
Andersson, Eilert och Hedberg, Stig, *ÅTA-arbeten och ekonomiska reglering enligt AB 04 och ABT 06*, AB Svensk Byggtjänst, Stockholm, 2012

- Andersson, Jeanette, *Omsorgsplikt och god sed i avtal om shipmanagement*, Örebro universitet, Örebro, 2018
- Bengtsson, Bertil, *Rättighetsansvar – en översikt*, Norstedts Juridik AB, 2021
- Bernitz, Ulf, *Standardavtalsrätt*, 9 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2018
- Deli, Robert, *Kommersiella entreprenadavtal i praktiken*, AB Svensk Byggtjänst, Stockholm, 2017
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Heuman, Lars, *Rättegång. Fjärde häftet*, 7 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2009
- Hedberg, Stig, *Kommentarer till AB 04, ABT 06 och ABK 09*, AB Svensk Byggtjänst, Stockholm, 2010
- Hellner, Jan, Hager, Richard och Persson, Annina, *Speciell avtalsrätt II. Kontraktetsrätt. 1 häftet. Särskilda avtal*, 7 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2019
- Hellner, Jan och Radetzki, Marcus, *Skadeståndsrätt*, 11 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2021
- Höök, Rolf, *Entreprenadjuridik*, 5u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2021
- Ingvarson, Anders och Utterström, Marcus, *Tolkning av entreprenadavtal*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2020
- Johansson, Svante O., *Konsumenttjänstlagen - En kommentar*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2013
- Johansson, Sture, *Entreprenadrätt och praktik*, 2 u., Svensk byggtjänst AB, Stockholm, 2007
- Kleineman, Jan, *Rättsdogmatisk metod*, Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), Juridisk metodlära, 2 u., Studentlitteratur, Lund, 2018, s. 21-46
- Källenius, Sten, *Entreprenadjuridik: kommentar till svenska teknologföreningens allmänna bestämmelser för entreprenader inom busbyggnads- samt väg- och vattenbyggnadsfacken*, Byggnadsindustrins förlag, Stockholm, 1960
- Kötz, Hein, *European Contract Law*, 2 u., Oxford University Press, Oxford, 2017
- Lehrberg, Bert, *Praktisk juridisk metod*, 13 u., Iusté Aktiebolag, Uppsala, 2021
- Liman, Lars-Otto, Sahlin, Claes, Peterson, Martin och Kåvius, Niklas, *Entreprenad- och konsulträtt*, 9 u., AB Svensk Byggtjänst, Stockholm, 2016
- Lindahl, Alf G., *Totalentreprenad – ABT 94 och Kontraktformulär 1/94 och 2/94*, Wollax Bokförlag, Stockholm, 1996
- Lindahl, Alf G., Malmberg, Östen och Norén, Alf-Erik, *Entreprenad AB 92 och kontraktformulär 1/92 och 2/92*, Bokförlaget Norén & Co KB, Stockholm, 1994
- Lindmark, Dan, *Om jämkning av kommersiella avtal*, I: Flodgren, Boel m.fl., Avtalslagen 90 år, Stockholm, Norstedts juridik AB, 2005, s. 281-294
- Munukka, Jori, *Konkretuell lojalitetsplikt*, Jure Förlag AB, Stockholm, 2007
- Norlén, Andreas, *Oskälighet och 36 § avtalslagen*, Linköpings universitet, Linköping, 2004
- Ramberg, Jan och Ramberg, Christina, *Allmän avtalsrätt*, 11 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2019
- Ramberg, Jan och Herre, Johnny, *Allmän köprätt*, 9 u., Norstedts Juridik AB, 2019

Ramberg, Jan och Herre, Johnny, *Köplagen – En kommentar*, 3 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2019

Rodhe, Knut, *Obligationsrätt*, Norstedt, Stockholm, 1956

Samuelsson, Per, *Entreprenadavtal – särskilt om ändrade förhållanden*, Karnov Group Sweden AB, Stockholm, 2011

Samuelsson, Per, *AB 04 – En kommentar*, 2 u., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2020

Sandström, Torsten, *Mönster i förmögenhetsrätten*, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2018

Schedin, Fredrik, *Entreprenörens rätt till ersättning: 30 vanliga frågor kring betalning inom byggsektorn*, EMTF Förlag AB, Stockholm, 2016, s. 35 f

Svenska teknologföreningens kontraktskommitté, *Motiv AB 72: allmänna bestämmelser för byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader AB 72 samt kontraktsformulär och anbudsformulär Svenska teknologföreningens formulär 18/72, 19/72, 20/72 och 21/72*, Stockholm, 1973

Swahn, Mikael och Runesson, Eric M., *Ansvar vid finansiell rådgivning*, Norstedts Juridik AB, 2013

Artiklar

Adestam, Johan och Arvidsson, Niklas, *Avtalsbrott och skadestånd – skuldprincipen i svensk rätt*, SvJT 2021 s. 48

Dotevall, Rolf, *Ekvivalensprincipen och jämkning av långvariga avtal*, SvJT 2002 s. 441

Gentele, Oskar, *Entreprenörens rätt till ersättning för bevisade självkostnader enligt AB 04*, JT 2020-21 s. 611

Ingvarson, Anders och Utterström, Marcus, *Självkostnadsprincipen enligt AB 04 och ABT 06*, SvJT 2018 s. 542

Munukka, Jori, *Skälig tidsåtgång vid löpande räkning*, JT 2017-18 s. 939

Nord, Roberth, *Bevisbörda och beviskrav i tvistemål*, SvJT 2012 s. 781

Ramberg, Christina, *Skadestånd vid avtalsbrott – förslag till analysmodell (de lege lata)*, SvJT 2020 s. 589

Van der Sluijs, Jessica, *Soft law-reglering av försäkringsrätten*, JT 2010-11 s. 296

Willborg, Isak, *Högsta domstolens tolkning av entreprenadavtal*, JT 2016-17 s. 864

Willborg, Isak, *Beställarens granskningsrätt och entreprenörens omsorgsplikt vid arbeten på löpande räkning enligt självkostnadsprincipen*, JT 2017-18 s. 949

Westberg, Peter, *Hopklumpade anspråk i entreprenadvister - Om processföringsupp-lägget "global claim"*, JT 2018-19 s. 305

Elektroniska källor

Byggherrarna Sverige AB (utg.), *Vägledning om tillämpning av självkostnadsprincipen – enligt kapitel 6 § 9–10 AB 04 och ABT 06 vid entreprenadarbeten som utförs på löpande räkning*,

”byggherre.se/media/4630/v%C3%A4gledning-om-till%C3%A4mpning-av-sj%C3%A4lvkostnadsprincipen.pdf”, lydelse 2021-02-03.

Övrigt

Allmänna råd

Bokföringsnämnden, *BFNAR 2012:1 Bokföringsnämndens allmänna råd om årsredovisning och koncernredovisning: Konsoliderad version – senast ändrad genom BFNAR 2021:3*, Stockholm

Modellagar

PECL Principles of European Contract Law

UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, 2016